عنوانِ طریقہ ... ـہ

خاصہ ...

اعنی شرح حدیقہ ... نگار

مستطاب معلّی ...

حضرت نواب ... ی و حشمت

غواص بحر عرفان شناور قلزم ... ولائی مطاع نواب

مرزا علاء الدین احمد خان ... فرمانفرمای لوہارو

المتخلص بہ علائی مدظلہ العالی

الاصفیا زبدۂ ارباب حق ...

جو بی خداگوی یگانہ د ...

اولنا مولوی محمد ر ... فاد

لازالت شموسہ

باللہ

فخر المطابع لوہارو
منطبع باہتمام ...

سبب تالیف

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله تعالی شانه وهو وراء الوراء والصلوٰة والسلام علی سیدنا خیر الوراء وآله الاتقیاء ورحمة الله علی جمیع الاولیاء والاصفیاء والعرفاء - اما بعد چنین گوید فقیر محمد رکن الدین قادری حصاری که فقیر حدیقهٔ سنائی مینوشت چون در صحت اکثر الفاظ شبه واقع میشد وبسیاری از ابیات را مطلب واضح نمیگشت بخدمت شریف جناب عالم باعمل وفاضل بی بدل صوفی صافی مشرب فیضمآب معلی القاب نواب محمد علاء الدین احمد خان صاحب بهادر سلمه الله تعالی المتخلص به علائی حاضر شده صحت الفاظ وحل مطالب ابیات مشکله نموده مطمئن میشد - روزی کارکنان مطبع را فرمودند که همین نقل وکاپی حدیقهٔ حضرت سنائی را نوشته حاضر کنید تا حلیه بصحت آراسته وبتحشی پیراسته منطبع گردد ومشتاقان کلام حضرت سنائی را حظی وافر نصیب گردد وباعث احیاء نام حضرت

علیم

حکیم رحمة الله تعالی علیه شود هنگام صحبت بعض بعض ابیات مشکله را خود
شرح میفرمودند برای استفاده فقیر نیز حاضر میشید و طالب شرح اکثر ابیات
میگردید فرمودند که مطالب این شعرها که شما طالب هستند آسان است
عرض کردم بیشک بر هیچو فاضلی که حضور اند آسان تر مگر بر هیچو ما مشکل است
عرض فقیر را قبول فرمودند بعد از آن حل هر شعری که میخواستم بتوضیح
و تفصیل و تطبیق آیات و احادیث آشکار و روشن میساختند همان
تقریر را از کاپی نویس بر حاشیه حدیقه مینویسانیده ایم - سبحان الله
چنین شارح حدیقه بعد سنائی کسی نشده و نخواهد شد اگر خواهد شد
تلمیذ یا دزد مطالب همین سلطان التارکین خواهد بود - اگر کسی انگشتی برین شرح نهد
و یا نه پسندد حاسد خواهد بود یا کم مایه از علم و فضل که فهمش به رموز و مطالب
صوفیانه او نمیرسد آن بیچاره از عقل و دور معذور و آنرا از حسد دیده کور -
سلطان التارکین در حقیقت حدیقه مرده را زنده ساخته و متروک را که در قدح کاذب
نویسندگان کم علم که بالکل غلط و بی اعتبار شده بود از سر نو بپایه صحت رسانیده اند
و در احیاء نام حکیم موصوف یادگار حضرت سنائی شده اند ذلک فضل الله یؤتیه
من یشاء و الله ذو الفضل العظیم ع آنرا که خدا دهد خدا داده خدا داده

التوضيح في سبب تاليف الطريقة
على الحديقة من الماهر الكامل

الجامع الفاضل الاديب اللبيب والعالم العارف
الصوفي الصافي الحكيم الاريب اشجع القوم السابق
الكرم الباذل الشهير الحبر النحرير ميرزا محمد
صف شكن خان بهادر خان صاحب الطريقة ادام الله
على مدارج العز والاقبال
ومتعنا الله بفضائلهم
والكمال*

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي خلق الانسان
وانطق له اللسان وعلمه البيان وشرح له الصدر وجعله
مخزن العرفان وجعل قلوب المؤمنين العارفين معدن
اسرار القدس والايقان ونور مشكوة صدورهم
بمصباح الايمان والصلوة والسلام على سيدنا ونبينا
محمد النبي الامي الذي خصه الله بختم الرسالة

وجعله افصح العرب والعجم وعلّمه الله جل قدره ما لم يعلم آتاه
جوامع الكلم وسبّح الحجر في يده وكلّم سيّد الرسل
وهادي السبل الذي اوتي له الحكم والحكم وعلى آله الذين
كانوا شموس سماء الهداية في الخلائق وافضل الناس
في العالم واصحابه الذين كانوا خيرا لامّة امروا بالمعروف
ونهوا عن المنكر وفضّلوا على جميع الامّة بالخير
والفضل الاتم * فبعد * اني كنت في الوطن
كرجل الزمن في المضائق الشديدة والمحن العديدة
فورد في قلبي وخطر ارادة السفر لعلّ يكون لي وسيلة الظفر
وسبب دفع الكلفة والضرر فالهمني الملهم ان
أسافر من ثمّه للقاء الامير الكبير الى قصبة بوهار دو
دار امارته ورياسته وملك حكومته وسياسته فسافرت
كأنّ نهضت من وطن الاقامة الى دار السلامة
فبعد قطع المراحل وطيّ المنازل فزت في بلدة رياسته
وامارته فوجدتها معمورة عن عمارته وهنا سمعت عن

حال الامیر انه من کونٌ علی السنة رعیته بالعدل والانصاف والمروة ومحموداً ومشکوراً بالنصفة والفتوة فحمدت الله جل قدرہ حمداً وافیه وشکرت الله جل عظمته شکراً کافیه ان اوصلنی بالخیر والعافیة ولقیت من الامیر ایته اعظم شاناً واکرم احساناً واشرف نسباً وافضل حسباً واعلم علماً واحسن عملاً واصدق بیاناً واجمل جمالاً ومنظراً واکمل منزلةً وقدراً اکرمه الله جل شانه علی امثاله واقرانه فی الزمان واعزه الله وفضله فضلاً وعلماً علی الدوران والمکرم والمعظم بالفضل والعلم والمحترم بین العوام والخواص بالسخاء والحلم احسن الله جل قدرہ خلقه کما احسن خلقه بین الانام وشرفه علی جمیع اهل الزمان جوداً ومروةً کشرافة الجمعة علی سائر الایام واصطفاه بین الخلائق بمحامد الاخلاق واجتباه بمحاسن الشفقة والوفاق فی الآفاق الذی اسمه مشهود کالشمس فی رابعة النهار فی البلاد والامصار فخر الدولة نواب محمد علاء الدین احمد خان صاحب بهادر اطال الله عمره جل قدرہ

وازاد الله قدره ويزيد اقباله ومرتبته يوماً فيوماً الى يوم القرار جل جلاله
وافاض الله على العالمين احسانه وبره الى ما كان الشمس مضيئاً
في السماء والماء في الابحار والانهار فسر خاطري بلقائه
ورؤية جماله وانشرح بالي وفرح قلبي بدرك فضله ووجدته
عالماً كاملاً في العلم الحكمة وعلم الادب وماهراً في فن التصوف
والهند سة وفي الشعر وفن الفارسي ولغة العرب وواقفاً بعلم
الحديث والفقه والاصول وفارس مضمار المعقول والمنقول
لا شك انه ذى المفاخر العلية والمناقب البهية لقيته فاذا
وجدته في حالة الامارة وكثرت مشاغله في النظم و
نسق الملك وتمشية امور الانتظام وامضاء الاوامر
والنواهي والاحكام وانتساق المهام متوجهاً في امر الغريب
وشغل العجيب اعني رايت كتاباً بين يديه وصرف توجهه اليه
وهو حديقة حكيم سنائى الذي كان معروفاً ومعتبراً في الحكماء
واعرف في العرفاء في العارفين المتقدمين لا يقدر احد من
اهل العلم ان يفهم متبادراً معناه ورموزه ومراداته ولا يستطيع

احدٌ ان يدرك في بادي النظر غوامض مطالبه واشاراته وهو
اي النواب المتخلص بالعلائي مصروف في كتابة شرح مقاصده
والفاظه ومعاينه وحلّ معضلاته ومشكلاته ومراداته التي
ما فيه ديقول شرح بدون التأمّل والتدبّر والخوض والتفكّر
كانّ المصنّف بنفسه يبيّن مآربه ويحل اغلاق ومطالبه الى ان
فرغ من شرح باب الاوّل ما كان فيه من ابيات السهل والمشكل
والاشعار المدّقق المأوّل فعجبتُ انه كيف شرح بان ما تدبّر
فيه واوضح مقاصد الحديقة كالسنائى وما تفكّر فيه فاشتاق
قلبي ان انظره فنظرتُ بما شرح وقال ورأيتُ ما اقتصر فيه وما
ناذا لاحظته وطالعته دريتُ وعلمتُ انّه شرّح شرحاً عجيباً
وبيّن بياناً غريباً وما ترك لفظاً الّا شرّحه وحرفاً الّا اوضحه
وتبيّنه وسلك في حلّ مقصده مسلكاً ما سلك احدٌ من السلف
ولا من الخلف اي كشف الغطاءَ عن صور معناه ورفع الحجبُ
عن اشكاله وتبيّن مقصد السّنائى كما هو وحلّ اعضاله
فعند ملاحظة هذا الشراح لا يقال الّا تائيد الروح المصنف

یعنی سنائی ام سنوح خرق العادة او ظهور الکرامة عن الشارح اعنی العلائی لعمری الآن من رویة الشرح یعلم ان هذا الحدیقة صار بستاناً ریاناً للسیر العارفین وحدیقة بستاناً وبسیماً مفرحاً للناظرین وسلماً للعروج علی سقف المقامات العالیة وبرهاناً مسلماً لاثبات مقالات الصوفیة الصافیة وینبغی ان یقال بعد النظر فی الشرح الحدیقة ان الحدیقة قبل هذا کان دراً مکنوناً فنثره وکان کنزاً مخفیاً فنشره وعطر مشام العارفین من روائحه والشرح صدور الشائقین من فوائحه واستیقن بحول الله وقوته ان هذا الشرح بهذا العنوان اذا تم وعلی هذا الطریقة لکل الحدیقة اذا ختم فیکون هذا الشرح کاسمه طریقة مستقیمة ونمیقة انیقة لاصحاب التصوف موصلاً الی الحقیقة والغرابة ان الشارح قلیل الفرصة من شواغل المهمات الریاسة ومشاغل العدالة والسیاسة ثم مقاله فی هذا الباب لا ید ان یقال انه من کرامته ام حدة رایه وسلامته ام تبحره فی کل العلوم

وجميع الفنون ولا كن عندي هذا الكل من المتخيلات غير انه في هذا الامر مؤيد من الله جل شانه العليم وملهم من القادر الحكيم وانه هداه الى سبيل الرشاد ووفقه بالخير والسداد وارجوا من الله جل قدره القدير ان يتم هذا الشرح وصله الله جل شانه بالخير الى الاتمام ويختمه الله جل قدره بفضله وكرمه بحسن الاختتام

والي الملقب بصف شكن خان يغفر الله عز شانه ذنوبه وستر عيوبه كتبت هذا السطور في حالة قصر في تسطير عبارة العربية كاهل العرب وعدم مهارتي في فن انشاء على طريق اهل الادب فانا ظن

انه لا يكون خاليا عن الخطاء فمن الناظرين العفو والصفح والعطاء والحمد لله وله الثناء وله العظمة وله الكبرياء *

عنوان

بطرز مثنوی جدید خامهٔ معجز نگار

حضرت مولائی علائی مدظلہ العالی کہ بامداد

ضمیر صافی و خاطر صفا تخمیر بی مد شرحی و کتابی

و تعارفی از شگرفی طراز دامن صفحه و نگار رخسار گشته

آغاز شرح مطالب قدسیه حدیقهٔ شریفه

لا ادری

در پس آئینه طوطی صفتم داشته اند

آنچه استاد ازل گفت همان میگویم

لمولانا العلائی الشارح لابیات السنائی

جلوه چون فیض حق اندر قلم | شعشعه انداخته تا در کلم
خامه بجادو سخنی کرده ساز | طبع باعجاز فرو خوانده راز

نقش نخستین که دلاویز رفت | طبع بر آن نقش چنان تیز رفت

کز اثر فیض سروش است این | نی ز خطا بلکه ز هوش است این

گفتن ناگفته که مشکل بود | از اثر فکرت کامل بود

نیک بود بستن عقد گهر | از گهر سفته بسی نغزتر

خفتن گوینده از آن شد که ست | زنده کنم نام بهر انجمن

طرز نوی بین درین رهگذر | ریختم الماس و گهر بر اثر

تا نشود کار به پوینده تنگ | تا نبرد جاده ز جوینده رنگ

بر اثر خضر سفرسای گام | تا نشوی خواجه خضر احترام

خاتم اگر زینت خنصر بود | نیست نگین کار وی ابتر بود

گنج اگر چند بود در نهان | محرم ره شو که بیابی نشان

من که درین راه بسر تاختم | وقت گرانمایه درین باختم

همسفرم خود دل من بود و بس | راهنمون خرد دل من بحکم پیر

با دل و با دیده شدم عذرخواه | مرحله چند نوشتیم راه

تا بسر گنج رهم اوفتاد | چشم بآرام گهم اوفتاد

بخت بیاورد و سپردم کلید | پیر خرد جست و بدادم نوا

جان بدلم مژدهٔ دولت رساند — هم دل و هم دیده بفرقم فشاند
خامه برقص آمده اندر بنان — رقص قلم برده ز ناهید جان
شوق بیاراست پر و بال خویش — طبع فرو ماند ز اشغال خویش
تازه شده جان به نسیم الست — خاطر و دل رفت خرد گشت مست
نفی سوا نقش ضمیر اوفتاد — عرش که نظاره مسیر اوفتاد
غیر خبر از هستی موهوم نیست — گوی ز موجود که معدوم نیست
قطره بدریا نشود چون شود — کم نفزون رفت چو افزون شود
دیده که نور از رخ خورشید یافت — صیقلی خویش شد و دید یافت
غیر مبین غیر مباش از خدای — غیر نگر غیر شود وای وای
آتش رخشنده چه دارد هوس — خیز و سپندی کن و دریاب بس
گر تو چو پروانه بسر تاختی — جان بسر شعله همی باختی
سوز نهانی ز پرش دم زند — شمع صفت کار تو برهم زند
هستی پروانه به شمع است و بس — محرم این راز جز او نیست کس
هان نرهی تا تو ازین دامگاه — راه نیابی بسر گنج شاه
چونکه سر شعله زبانم گرفت — رفت و ادب دست در عنانم گرفت

عیب بر آئینه پسند سیاه	باش و زآئینه سیاهی مخواه
گفتهٔ من گر نه پسند آیدت	نکتهٔ در دل خرد افزایدت
ور ز علائی نه پذیری سخن	رو تو ازین بیش ستیزه مکن
مان بو جهل همچو خرای شوم خام	دادمت از گنج نشان و السلام

در تبیین
آغاز کار در تفسیر باب اوّل حدیقه و توضیح اختتام را
سخن‌بندی مقاصد تحمید و توحید از طریقه از نتائج فکر
حضرت نوابی مولائی مولنا علائی
مدظلّه العالی

قطعه

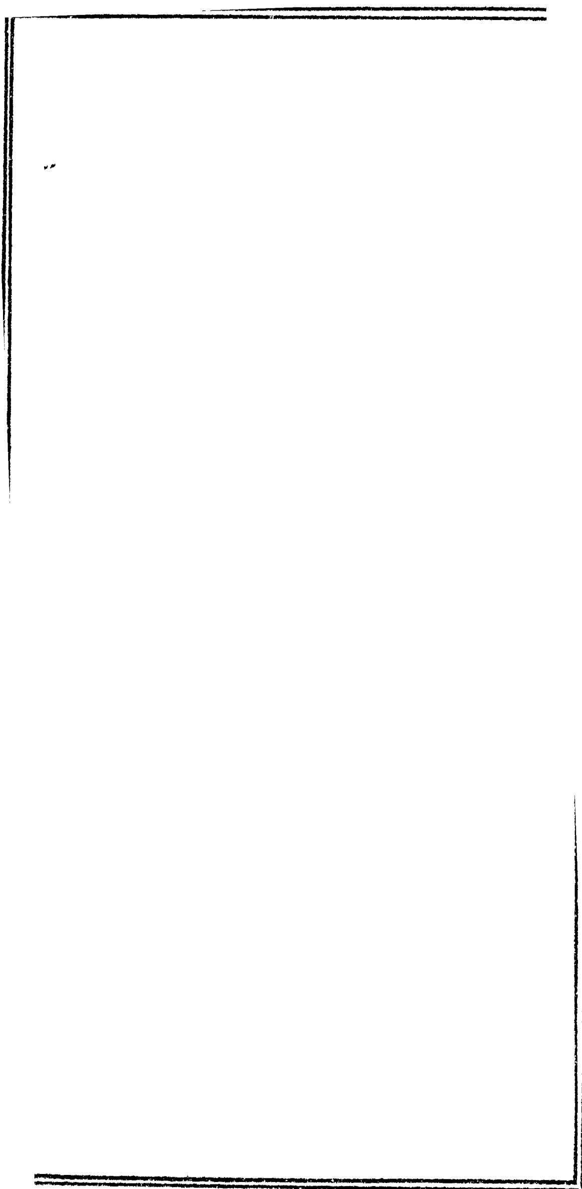
کلک معنی تراز جادو فن	رشحهٔ یافت چون جام است
وز ره حمد سر بسجده نهاد	دل بشرح حدیقه اندر بست

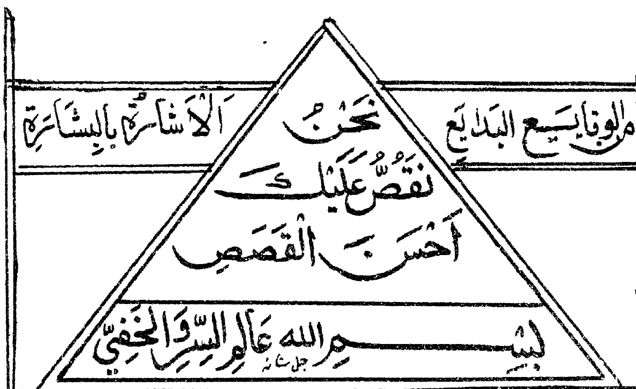
نقش دو و شش ز اپیرل بوق
مهر اندر بره به زر بخشی
بیست و پنجم (۲۵) ز ماه فروردین
آن بد آغاز کار در تقویم
مهر در کام شیر و مه در دلو
عام صفر و جمادی الثانی (سال)
شامگاهان ز روز بهرامی

در صفر چون مه دو و هفته (۱۴) نشست
مه برون کرده از ترازو دست
خامه ز آب سیاه شد سرمست
ور ز انجام پرسیم این است
چاک مرداد (۲۴) ماه در پیوست
سیزده صد شصت و دو و سه آن گشت
که علائی ز ننگ سائی رست

می باقی ز دست ساقی خواست
شعله در جان زد و قدح بشکست

تمم

ای درون و برون تو معمور * بر زبان همه تو مذکور * حمد تو ورد جمله جانداران نام تو بخشش

گنهکاران * پادشاهی عطا کن شاهی * زیر حکمش ز مهر تا ماهی * هر وجودی که هست شد موجود

همه را ذات پاک اوست وجود - بود او بود اول و آخر - مظهر اوست باطن و ظاهر

خدای که هست سر همه او * هر چه هست همه از او * حمید یکه از هر چه ستایند فزون - و وحید یکه از آنچه اندیشند برون

پیدا کن وجود از عدم بزرگی بخش بنی آدم پذیرنده دعا برآرنده مدعا اول بی ابتدا - آخر بی انتها

مرا که هیچ نیم چه یارا که حرفی از دفتر ستایش گویم خبر آنکه سر ستایش بدرگاه مصطفوی سوده و پیله بجا گفتن نعت چو منی

زبان کی بود در خور جهانگیر * ثنای محمد بود دلپذیر * حبیب خدا اشرف انبیا * که عرش مجیدش بود متکا

سوار جهانگیر یکران براق * که بگذشت از قصر نیلی رواق - نبی الثقلین امام الخافقین افضل المرسلین

شفیع المذنبین خاتم النبیین ع محمد کاندر ازل از هر چه هست * آرایش نام او نقش نبست * سعدی که ثنا کرد قرآن

[illegible] شست هزاران هزار درود نامعدود و صلوات و سلام

بیحصی و لا یحد و لا یحصی و لا یعد بر دودمان پاکش و بر تمامی تابعان فرمان برانش خصوصا بر آل اطهار

یارانش تا قیام قیامت باد - موجب تسطیر این مسطور بیجامه همی آید که در بن

فرخنده فال نواب عالی وقار رئیس نامدار سخن سنج سخن سرمایه فی نی غلطم سخن را ازو بلند پایه

سخن فهمی که علو فهمش آنچه از سخن فهمان کسی بخوض بسیار هم فهمیدن نتواند به مشغله دار

ذهن نقاد و طبع وقاد بیک نظر باول مرتبه بر منتهای مطلبش میرسد و والا دانشی که مضمون

هر عبارت مغلق و ماوّل که عقول مشکل کشای دانشمندان پس از تفحص بسیار هم در حل آن عاجز ماند

بی تامل و تعمق نظر چنان بیان نماید که مقصد و مطلب اصلی آن همان باشد - بدایت او بکلام

نهایت فهم سخنوران بلند مقام - اول او آخر منتهی - بخدا معلوماتش ظل علم یزدانی -

و والله مفهوماتش پرتو الهام ربانی برین خدائی که اباً عن جدٍ امارت دنیوی را هم باو

عطا فرموده - متصف بصفات در اماثل و اقران نموده امیر عالی مرتبت خدا ترس

خدا پرست خدا دوست کریم و جواد جوانمرد خوشگو خلیق و نیک نهاد نواب مستطاب معلی القاب

میرزا محمد علاء الدین احمد خان صاحب بهادر لازالت شمس حیاته و اقباله طالعة و نجم جلالته علی

مفارق العالمین ساطعة - امیری که کارش همه با ارباب صدق و صفاست و گفتارش

جمله پسندیده عرفا شوقش بدیدن کتابهای صاحبدلان و ذوقش بملاحظه کلام کاملان که دریز

عمرش دراز و بخت بلند با دمساز باد بحرمت النبی و آله الامجاد. آمدم برین

ذوق و شوق کتابی پر از گهر اسرار طریقت و لآلی شاهوار حقیقت مصنفه حکیم غزنوی بحر توحید

و معرفت الهی حکیم مجد الدین سنائی معروف بحدیقه که در حقیقت حدیقه ایست پر از گلهای

رنگارنگ حقایق عرفانی پیش نظر والایش بود که ناگاه از ملهم غیبی بالهام لاریبی

بگفتن شرحش ملهم گردید المنة لله که بحسن سعی طبع رسایش نوبت ختم شرح باب اول

آن رسید - حبذا شرح انشراح بخش صدور و حقایق گنجور و تشریح بیانش نور افزا

دلهای معرفت معمور - فصاحت عبارتش فصاحت دل فصاحت - و توضیح مطالبش
وضاحت نفس وضاحت - الغرض پس از تصحیح و تنقیح چون خاطر گرامیش آنرا
مطبوع ناظرین والا دستگاه و خداجویان معرفت دستگاه دید عزم طبع آن
منقوش طبع عالی فطرتش گردید تا همچو نور کوه طور باطراف عالم رخشد قصه کوتاه
عزم طبعش همان و انطباعش همان همینکه طبعش باهتمام تمام صورت اتمام گرفت
ازانجا که مطبوعیت خاصان حق خبری از مقبولیت بارگاه مطلق میدهد و سعی
هیچ خیرسگال رایگان نمیرود و بزیرهٔ خدا جل شانه آنست که جزای آن منحصر
بر عقبی نیست بلکه در دنیا هم منطوق لازم الوثوق لهم البشری فی الحیوة الدنیا
و الآخرة خوش خبری هست و ان الله لا یضیع اجر المحسنین بران گواست به ظهور معنی
این آیه وافیه کریمه ربانی جناب کمالات انتساب معرفت قباب عارف بالله مصداق اولئک هم
المتقون و مبشر بان اولیاء الله لا خوف علیهم و لا هم یحزنون رموز دان رواز حقانی غوث زمان غرض داراضی
عرفا عالم باعمل عارف اکمل عامل باحکام شریعت غرا مقتدای اصفیا نعمان ظاهر جنید باطن شناور بحر
واعبد ربک حتی یاتیک الیقین حضرت شاه مولانا رکن الدین حصاری کان ظلاله دایماً مبسوطاً علی
المفارق المعتقدین المسترشدین الی یوم الدین نبیرهٔ معرفت و تبیرهٔ قطب عصر خویش قص خاتم اولیا
صفا اندیش محب رب جلیل مظهر خلت خلیل حضرت شاه اسمعیل قدس الله سره العزیز که در آن
ایام وارد و قشت و برکت فزای قصبهٔ لوهارو بوده بودند بلکه اکثر اوقات هنگام گفتن شرح تشریف شریف ارزانی داشته
برکتهای وسعادتهای مجلس افزوده بودند دریافت شد که جناب مولانا در حالت منام بفحوای حدیث
لم یبق من النبوة الا المبشرات و البشرات الرؤیاء الصالحة - مشرف بدیدن رؤیای صالحه واقعه

به لحاظ صاحبدلی و صفای باطن و سیر مقامات عالیه آن نور چشم اعنی هوشیاری با خدا و ضرار چند به از بیداری
ما و شما توان شمرد و مانند خواب عوام متخیل بخیالات و وساوس تسویلات مثل الاضغاث معاذ الله گمان نتوان برد گردیدند
و خوابی بشارت افزا دیدند المنة لله و قت زرو رویای صادق قریب صبح صادق که محل ورود تجلیات
و نزول انوار و برکات حضرت وهاب العطیات بود بعینه کما هو آن خواب بشارت مآب را بهمان عبارت که مولانا بدست
مبارک خود مزین بکتابت فرموده لطف فرموده اند بلا تغیر و تبدل الفاظ در تحریر می آرد و بنابر استفاده
و افاده ناظرین حقیقت آئین مینگارد **وهو هذا** قریب صبح صادق بخواب دیدم که چند مردم از صالحین
بلباس سفید که بعضی از ان بلباس اهل عرب بودند و بعضی بلباس عجم در مطبع تشریف آوردند ما جمله کسان برای تعظیم ایشان
برخاستیم یکی را از ایشان پرسیدم که از کجا آمده اید فرمود برای استماع شرح حدیقه که نواب علاؤ الدین تصنیف نموده
آمده ایم تا در حضور خاتم المرسلین خوانده شود عرض کردم که حضرت را چگونه خبر شد فرمودند صاحب شما خبر داده بودند
و الآن رفته اجزای شرح را بر آورد و یک کس از ایشان پارچه سفید را بر هر دو دست خود گسترد و اجزای شرح را دران
پارچه سفید پیچیده و بر سر خود نهاده رفتند الحمد لله علی ذلک رکن الدین الملخص من حقیر را تقصیر آلوده رنج و محن المعروف
بهمراه صف شکن گناهانش از حضرت حق آمرزیده باد و خاتمه کارش بخیر شود مضمون خواب بشارت مشحون را بی تصرف خود در
الفاظ حرف و عبارت مکتوبه ارشاد کرده بنا بر مرتبا ملیت ساختم و مدرج کردن آن پرداختم تا در بیان خواب کمی و بیشی نشود
و کسی حرف تکبیر دو انگشتی ننهد نعم شرحی که ذکرش بملاء اعلی رود و مقبول بارگاه عرش اشتباه جناب مصطفوی
الحق صد جهد که بدولت اخلاص و خلوص و بحضرت علم نیلی گفتن شرح حدیقه بنصیب این شارح لطف نواب کامیاب
المتخلص بعلائی که ذکر اوصاف نگذشته باشد را اخلاص و سعی بحق دیگری و داده ...
فنا هم رو است که این مژده روشنی جان ها ست — خداوند تعالی ببرکت قبول رسول مقبول تاج ایمان
محبت خود محفوظ و در مرضیات خویش ثابت قدم مسرور دارد مع فرزندان برادرانه شاد و بهره مند

افادات خاصه

یا فتاح

صفحهٔ اول — ای درون پرور و برون آرای ای خرد بخش بی خرد بخشای

درون پرور — مراد از درون دل عارف است که بمعرفت حق پرورش یافته و خرد

نه خرد ظاهر و نه عقلی که افادهٔ صنعت و حرفت کند — و این است عقل معاش — و خردی که

یگانهٔ فهم است آنست عقل معاد — و عقل عارف یعنی آن باشد که پرورندهٔ باطن و آرایندهٔ ظاهر

نباشد مگر صانع بی همتا — چه صانع را در اتمام مصنوعات اگر کمالی حاصل باشد جز این نیست که

ظاهر میآراید — نتواند که در باطن چیزی بکاهد و بیفزاید و امّا این صفت در صنعت کمال

خاصهٔ ذاتی باشد که صانع حقیقیش نامند — هان جهان یاد داری و از راه نزوی که پرورش

درون مراد از عطیه ایست که از فضل محضهٔ خویش در افراد انسانی که بهترین موجودات و مصنوعات است

بتعیض واسطه ظهور نفس کل است بعطای ادراک و تعقل و حسن سیرت و تخیل بخشیده

و تشریف گرانمایهٔ انی جاعل فی الارض خلیفه — که در سورهٔ بقر واقع است یافته —

و برون آراستن ظاهر است که نظر بخوبی حرکات و شمایل فرموده — و این هم خاصهٔ ترکیب

انسانیت که کمال حسن و صورت را در ماء و طین که مایهٔ خمیر این طلسم تنگ رخت است بتناسب اعضا

چنانکه از دیاد و انتقاص در جزو صنعت نظر بتکمیل آن راه نباشد جلوه گر ساخته — نه بینی که خاکی

پیکر تیره سرشت بجمالی که دانی و بهاریکه بینی نوامندی نظاره و منظر است — و از اینجاست که لقد

لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم شور در دلها انداخته و این در سورهٔ تین واقع است

اگرچه تقویم مراد از احسن حالات واوضاع است که شعار باشد امّا کیفیتی دارد که حاوی جمیع صفات حاصلۀ انسانیت بجامعیت که آن دثار است و معنٔی مصرع ثانی خود پیدا ست که در جمیع موجودات فروغ نورانی که آمیغی درخشانی است و فیض آن در جزو و کل صورت و معنی جاری و ساریست وآن خرد است که شمع الٰهی تعبیر بدان میرود بهیچ یکی از مصنوعات جز بشر از موجودات عطا نشده — امّا بربخیر دبخشودن خاصّۀ ذات منعمی ست کریم که خوانِ نوالش نیک و بد بهره اندوز آیند و نعمتها ربایند کامها رانند و کارها سازند — چه بخشودن بمعنی رحمت آورد بخشای صیغه امر از بخشودن وآنجا بترکیب فاعلی واقع شده ؎ سبادان آنچنان روزی رساند که دانا اندران حیران بماند مصرع

صفحه ا عرش با فرش جزو سید عاست الخ — امام بر حق پیشوای مطلق فلذه کبد بتول سبط رسول سادس آل عبا جعفر صادق امام الاصفیا علیه وعلی جدّه وابیه السلام فرمود حفده قبته الناس ولله قبب کثیرة — چنانکه حکیم خود در جای میفرماید ؎ آسمانهاست در ولایت جان — کار فرمای آسمان جهان — پس ظاهر است که از عرش تا فرش از مبدعات اوتعالی شانه جزو می است از کل — عقل با روح شتابنده یکی است از بارگاه او لسوی عالم وآین هم عقل است که تابع روح باشد وآنست عقل عرفا نه مراد از عقل که تابع نفس است وآنست عقل جهلا که مائیم اگر از حق نگذریم مادشمائیم مصرع —

صفحه ا نامهای بزرگ محترمست الخ — وآین باعتبار خواص اسماست — نه مگر از من بصر دانسته باشی اگر گاهی بزبانِ که یکی ازان توانسته باشی چه اکثر بطریق اعمال و اشغال بکار آیند و منفعتها بخشند چنانکه فرمود علیه الصلوٰة والسلام تفکروا فی اسماء الله وآلاء الله ولا تتفکروا فی ذات الله مصرع

صفحه ۳ کفر و دین هر دو در رهت پویان الخ — ؎ اختلاف کفر و دین آخر به یکجا میرسد

خواب یک خوالست باشد مختلف تعبیرها — وجای گفته شوریده باشد که در معنی سفته سے در حیرتم که دشمنی کفر و دین چرا ست + از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن ست — حسن دهلوی گوید کافران سجده که در پیش بتان میکردند + همه سو روی تو بود و همه رو سوی تو بود مصا

صفحه ۲۳ — لا و هو هر دو زان سرای بهی الخ سرای بهی عبارت از مرتبه اطلاق ست که سلب و ثبوت در انجا نا معتبر باشند و بحضرت غیب هویت مفسر گردد که مرتبه عمائیست پس ظاهر است که لا و هو جیب و کیسه تهی آیند چه آن مرتبه گنجایش پذیر نفی و ثبوت نیست و جز احدیت نا مغاز می کما قال النبی صلعم اذا سئل این ربنا قال فی عماءٍ فوقه هواءٌ و تحته هواءٌ چنانکه حکما بر آنند که لا بشرط شیٔ و شیٔ بشرط لا باشد سے ای ز دهم غیر غوغا در جهان انداخته گفته خود حرفی و خود را در گمان انداخته سعا

صفحه ۲۳ هر کجا عارفیست در ره فرش — الی و این تلمیح ست بارشاد راستی بنیاد شناور بحر عرفان تابنده گوهر معدن صدق و ایقان جناب علی مرتضی امام اوّل علیه السّلام که فرمود سلونی عمّا دون العرش و این منزلت خاصّ ست که غیر چون اوی را حاصل نشود مصا

صفحه ۲۳ واهب عقل و ملهم الباب ابداع ایجاد شی از لا شی و نزد حکما ایجاد شیٔ بلا مادّه و مدّت و اختراع ایجاد مطلق و انشا هم برین منوالست سعا

صفحه ۲۳ دل عقل از جلال او حیران الخ مراد از عقل عقل کل و عقل اوّلست و آن جبرئیل اعلی افلاک الافلاک و عقل حقیقت انسانی را گویند بدانجهت که مفیض و واسطه ظهور نفس کل است و آنرا بچار نام تعبیر رود عقل کل — قلم اوّل — روح اعظم — و امّ الکتاب — و از روی حقیقت که هست آدم عقل کل است — حوّا صورت نفس کل — امّا بر مذهب فلاسفه جوهر مجرّد باشد از مادّه که عقل کل نامند — و بر مذهب صوفیهٔ کرام نوریست حقیقی که در آئینه پیکر حضرت ختمی پناهی

والحق

جلال

جلوه‌گر آمده یا روحی که سرّش معلن نباشد چنانکه فرموده - اوّل ما خلق الله نوری - و هم

جای فرموده اوّل ما خلق الله الروح و جای فرموده اوّل ما خلق الله القلم ۱۲

صفحه ۲۷ - نفس در موکبش کمر دوزیست الخ - موکب سواران مجموعه خاص که در زبان فرنگی

اردل گویند - و نیز احتشام و آئین سواری سلاطین - امّا کمر دوز کمربند است که در اصطلاح

اهل هند پیٹی خوانند - و عرب ازا نطاق گویند ۱۲

صفحه ۲۷ - نیست از راه عقل و وهم و حواس الخ حواس خمسه ظاهر است که سامعه و باصره و ذائقه

ولامسه و شامّه باشند - آری تا عقل و وهم و حواس آله حق نشود در مرتبه قرب فرایض سالک را

حاصل نگردد - از راه عقل و وهم و حواس خدای شناس نمیتواند شد - چه در ان مرتبه حق

فاعل است و بنده آله او و در ان صورت بمقتضای فاعلیت حق تعالی شناسای کنه خود

خواهد بود - پس لازم آمد که از راه اینها جز خدای هیچکس خدای شناس نیست و آنزمانه

خود اینها بدل شوند و باین طریق از راه اینها خدا شناسی حاصل آید و ما یزال عبدی ۱۲

صفحه ۲۷ هر چه را هست گفتی ازین پیش بار الخ هان یاد داری که هست آمیغی کیست - و موجود حقیقی

تعالی شانه الله اکبر سبحان الله عمّا یصفون - باقی هستها هستی موهوم هستند پس هر چیز را

که از اصلی و فرعی هست - آری هست او از مجرّدات و مادیات باشد هست گفته باشی صد ندا

که او را شریک سبحانه تعالی دانستی - باید که ازین مقدّمه باهشش باشی - و معنی اوّل او لتنزّلکه

از هستی حق تعالی شانه هر چیز را شهود خود ساختی - و در تصوّر و تعقّل در آوردی و باین

طریق او را هست دانستی مر او را شریک گفتی چه حق تعالی غیر آنست و بوجهی من الوجوه

کنه ذات او متعقّل و متصوّر نیست کما قال امام الخامس باقر علیه السلام کلّما میّزتموه بعقولکم

و ادرکتموه فهو مخلوق مثلکم و مردود الیکم ۵ هر چه اندیشی پذیرای فناست ۵ آنچه در اندیشه نا...

یتقرب الیّ بالنوافل حتی احبّه فاذا احببته
کنت سمعه الذی یسمع به وبصره الذی
یبصر به ویده التی یبطش بها ورجله التی یمشی بها

آن خداست - و فخر بشر امام رسل حضرت ختمی پناهی علیه الصلوة والسلام فرمود - و انه
لیغان علی قلبی وانی لاستغفر الله کل یوم سبعین مرة - دانی که عصمت نبی ثابت است
اما آنچه اشیا درستی بنیاد بدان رفت که استغفر الله کل یوم از آنست - که در آنی و در لحظه
آنچه از حقیقت انوار ذات بحت مشهود حضرت ختمی پناهی میگشت و نظر بآن بر بشر
میفرمود - اما در پرده دیگر در آن دیگر از نور جلالی ذاتی مکشوف میشد و تجلی نوری بالاتر
ازان مرتبه مشهود جناب وی میگشت - که بتوقف در مقام اول عبادتی که بمقتضای شناخت
نشاه اول کرده بود بعد از انکشاف مقام ثانی ازان استغفار میکرد - و ازینجاست که تجلیات
حق عز و جل هم بکرر و هم نهایت پذیر نباشد - و این حالت مخصوص این نشاه است
و تا ابد الآباد حال برین منوال خواهد رفت هرگاه نبی صادق را باهمه قربتی که دارد حال این شد
و در مقامی و مرتبه قرار نگیرد دیگر اگر از هستی حق هر چه متعقل و متصور گرداند شریک دانا باز
گفته باشد زنهار گرد این خیال نگردی و حق تعالی را آنچه در تصور و تعقل آید غیر آن بشمر لانه
وراء الوراء ثم وراء الوراء ثم وراء الوراء بصد

صفحه ۴ عشق را داده هم بعشق کمال الخ پیداست که عشق از امور نسبی است طرفین را لا هر باشد
نه یکطرف را چنانکه گفته اند ـ تا که از جانب معشوق نباشد کششی + کوشش عاشق بیچاره
بجای نرسد - محرم اسرار قدوسی راز دار دفتر قیومی جلال الدین رومی می فرماید ـ لیک
عشق عاشقان تن زه کند + عشق معشوقان خوش و فربه کند - باید دانست که از عشق دو جای
دو نام رفت مراد از عشق اول عشق عاشق است و مراد از عشق ثانی عشق معشوق یعنی چه عاشق را
بیکشش معشوق در عاشقیت کمال هم نرسد - و اگر گوئیم که مراد از عشق اول عشق است -
و از عشق ثانی ذات باری عز اسمه بوده - چنانکه عراقی رحمه الله در لمعات عشق را بذات

عشق را بذات حق سبحانه تعالی تفسیر کرده میتوانیم گفت که این صفات کامله را بذات مقدس خود کمال بخشیده اما اطلاق عشق حقیقی دقتی میشود که بذات حق سبحانه تعالی متعلق باشد نه بغیر اما معنی مصرع ثانی اینست که عقل را که مفتاح اغلاق ابواب ظاهر و باطن است بهمان عقل پابند ساخت چه عقل در وادی نظر و استدلال افتاده است و بهمان استدلال عقلیه پای او شده ع پای استدلالیان چوبین بود + پای چوبین سخت بی تمکین بود۔ و این کلیه است در تفرقه حال عشق و عقل چنانکه گفته که حق تعالی عشق را اکمل بعشق ساخته۔ ای عشق را بنفس عشق کمال داد و این کمال رتبه عشق است که در تکمیل خود محتاج بغیر نیست و خود نفس او تتم خود اوست۔ اما عقل را بعقل عقال کرده چنانکه از معقولات محدوده گام فراپیش نمیتواند نهادن نه قادر بر تکمیل است و نه خود کامل قادر و از بیجاست که تفاوتی در رتبه عشق و عقل بهم رسید مع

صفحه ۵ عقل حقش بتوخت نیک نتاخت + عجز در راه او شناخت شناخت۔ کما قیل العجز عن الادراک ادراک۔ اما در نسخه مطبوعه بمبئی این شعر را چنان یافتیم۔ عقل حقش بتوخت نیک بتاخت + عجز در راه او شناخت شناخت۔ عقل حقش بتوخت معنی آنست که عقل حق معرفت او را چنانکه امکان عقلی بود بگذارد اگرچه بجای نرسید که می بایستی رسیدن اما گوئیم که نیک بتاخت و خوش بتاخت ولیکن عجز در راه او از ضعفی که داشت نخست خویشتن را شناخت چنانکه در خویش زور شناسائی کامل نیافت پس او را شناخت۔ آن عجز مورد رحمت و موصل بقربت گشت کما قیل الحیرة فی المعرفة معرفة مصع

صفحه ۵ بدلیلی عقل کی شاید الخ دلیل عقلی غیر لفظی مصد

صفحه ۵ ای شده در نهاد خود عاجز الخ تو که در علم خود زبون باشی الخ چون ندانی سز اشناختن الخ معنی دو بیت اول که از مضمون من عرف نفسه فقد عرف ربه ناشی است ظاهر است۔

یعنی بیت ثالث آنکه ذات مقدس الهی را چنانکه حق معرفت است و بدلایل عقلی و نقلی مشخص شده نتوانی شناخت پس لباختن او را چون توهم کنی — و بعقل خود طریق شناخت او را بنوعی معقول سازی و حال اینست که ذات او تعالی شانه غیر شی و صورتیست که تو سازی و اگر ساختن را بمعنی صنع گفته شود می باید گفت که کسی را که لبزا نتوان شناخت صنع او را که درخور تقدیس و تنزیه اوست چون توهم توان نمود — چه بسیاری از مصنوعات او مجهول الکیفیت واقع شده و علم ما محیط آن نمیتواند بود مصرعه

صفحه ۶ غایت عقل در رهش حیرت الخ تلمیح است به رب زدنی تحیراً فیک باید دانست که راز دان اسرار قدس حضرت ختمی پناهی صلی الله علیه وسلم با همه علو مراتب صوری و معنوی بکمالات خاصه مختصه ظاهری و باطنی در نهایت حال زدنی تحیراً فرموده باشند عقل در راه معرفت حق تعالی جز حیرتی بیش نخواهد بود — چه عقل در دبستان عرفان که مختص ذات انبیاست جز نوآموز طفلی بیش نیست نکته یاب این قدسی نگارش علائی در مصرع ثانی بجای عقل در نسخهٔ دخلق هم دیده میتواند شد که لفظ غیرت را اسناد می بدان رود باین معنی که تا غیرت اصل مایهٔ طینت و سرمایهٔ جبلت نباشد به پرستاری احد صمد درخور نه افتد — و بر سبیل حصر و انحصار در عقیدهٔ عامل بودای ایاک نعبد و ایاک نستعین نمیگردد چه قایل بتعدد آلهه شدن یا مخلوقی را که قادر بدفع مضار از خود نباشد مثل آفتاب یا بت پرستیدن از کمال بیغیرتی و ننگ و شرم بی ناموسی است چه بسا وقت نیر عالم آرائی غبار زده کسوف و خسوف میگردد — و پامال ذرات و سحاب میشود و نمیتواند که چنین مضرتی از خویشتن دفع سازد و بر چنین منوال است صنم و وثن که جماد محض است و در حقیقت لاینفع کلم شیئا داخل و از ینجاست که انبیاء علیهم التحیه والثنا که یگانه شناسان حقیقت اند و حاملان احکام شریعت ناموس عالم اند — و بریدبارگاه صمدیت جبرئیل امین ناموس اکبر را

همین غیرتست که معنی این مراتب شده و رآضی به پرستش هیچ خودی نگشته وازینجاست

که از توفیقات ازلی و هدایت لم یزلی در پرستش یے به معبود حقیقی برده و داند که ذات مقدس است

که بی مثل و مانند و بیچگون و بیچون و بی شبه و بی نمون است ، اگر اسناد بخالق کنیم غیرت را میتوان گفت

که ان سعدا لغیور و انا اغیر من سعد والله اغیر منی مظهر اسماء و صفات حق است پس

هر غیرتی که در افراد انسانی ودیعت شده پرتو غیرت نوری خواهد بود که جانم فدائش باد

سه زان سبب عالم غیور آمد که حق - برد در غیرت برین عالم سبق - او چو جانست و جهان چون کالبد

کالبد از جان پذیرد نیک و بد - اگر غیرت حق در رفع مظنونات فاسده و تخیلات باطله و تسویلات

لا طائل معاون مومن و پرستار خاصه بارگاه صمدیت نشدی کدام یک ازینها بر جاده استقامت

راسخ قدم بوده و از شرک و کفر مصئون ماندے - و غیرت بمعنی جهل است و این جهل خود جهل در ادراک است

که عین ادراک است ٢٤

صفحه ۲۴ - آن احدی که عقل داند و فهم - وان صمدی که حس شناسد و وهم - هان و هان دانسته باشی

که حق عز و جل واحد عددی نیست چه واحد عددی محصور است و متناهی و ذات بحت منزه است

از حصر و تناهی - چنانچه احمد ابن یحیی رازی را پرسیدند که احاد جمع احد است گفت معاذ الله

احد را جمع کجا باشد - و اگر باشد جمع واحد باشد بدانکه احد یگانه است در ذات خویش و ذاتی است

در یگانگی با هم بسته که از یکی جدا نتوان کرد - چرا که در آن مرتبه لحاظ صفاتی نباشد و بعضی

بحسب لغت در معنی احد و واحد تفرقه نکرده اند اما برخی معنی احدیت که سلب اعتبارات است

در معنی احد نهاده اند - و معنی واحدیت که ثبوت اعتبارات است در معنی واحد اعتبار نموده اند

و این است تفرقه اگر بیداری - صمد در لغت اطلاق کرده شود بر چیزی که اورا جوف نباشد

چنانکه گویند الصمد لیس بمجوف یاد دارم که روزی در صحبت ادیب لبیب فاضل اریب جامع معقولات

وفلسف فخر الاعصار افتخار الادوار مولنا بالفضل اولنا مولوی فضل حق که جالیش بسنوبا
جا داشتم یکی از طلبا که در نظریات و طبعیات طبع ارجمند و نظری بلند داشت - از معنی
صمد پرسید فرمود که صمد را در ہندی ٹھوس باید دانست و آن چیزی باشد که نه از وی
کشیدن توانیم - و نه در وی فزودن و دمیدن توانیم - اما صمد بمعنی ملاذ و ملجا آمده چنانکه
الله الصمد ولیکن حاصل معنی صمد که دران اقوال متعدده بر زبان رفته بی نیازیست و صمدیت
بی نیازیست مرکز دایره حقیقت قطب سماء تحقیق عارف کامل واصل شیخ عربی رحمه الله
در آخر فصوص الحکم در فص حکمه صمدیه در کلمه خالدیه فرموده - و این است غایت غیر مشهور
چه از وجود پیغمبری که فیما بین حضرت آخر مبعوث شده باشد کسی کم اطلاع دارد - وی که
سر دفتر ارباب تحقیق است فرماید - که بعد از رفع روح پاک و کلمة الحق عیسی ابن مریم علیه
وعلی نبینا السلام و پیش از بعث و جلوه آرائی انوار قدس بذات مقدس حضرت ختمی پناه حیٰ
بخالد ابن سنان در بلاد عدن بشرف نبوت اختصاص فت رجون او علیه السلام مظهر اسم
صمد بود و ذکر آن حکمتی میشد قوم بسوی او در مهمات مختص شد حکمت صمدیه بکلمه او -
و او علی نبینا و علیه السلام چون اطلاع یافت که حضرت خاتم انبیا را بمقتضائی - ما ارسلناک الا
رحمة للعالمین بدعوت کافهٔ امم مبعوث گردانند و عموم خلایق بشرف متابعتش از تیه غوایت
و ضلالت بسر منزل ہدایت رسند از حضرت عزت استدعا نمود که او را نیز از دعوت عامه
حظ وافر باشد و قبض روحش به اجل مسمی نموده آید و بعد از امانت احیا کنند تا عامه را از
برزخ که میان دنیا و آخرت است و برائی العین مشاہده کرده انباره و اخبار نماید چه عامه
انقیاد نمیکنند انبیاء انبیار او در احوال برزخ ما بین الموت والبعث مثل انقیاد ایشان
مرانبیار کسی را که خبر دهد بعد از موت و تاثیر مثل این حالت در ایمان عموم خلق ادخل و ابلغ

و او علیه السلام اظهار نبوت در دنیا نکرد کما قیل لمّا قال خالد علیه السلام فی قومه صمداً محتاجاً الیه ملجأ لهم یستندون الیه فی کلّ حاجة وکان مظهراً للاسم الصمد و ذاکراً بانه بالاحد للصمد اختصت حکمة الصمدیة بکلمته اما حکمت خالد ابن سنان کما قال شیخ العربی

فانه اظهر بدعواه النبوة البرزخیة فانه بعد ما ادّعی الاخبار بما هنالک الّا بعد الموت و خالد ابن سنان در عدن بوده و یکی از چهار کس است که مابین جناب مسیح ع و حضرت ختمی پناهی علیه الصلوٰة بوده و او اظهار کرده بدعوی نبوت برزخیه ای احوال برزخ را که درمیان دنیا و عالم آخرتست و خالد دعوی نکرد اخبار احوالات عالم برزخ را مگر بعد از موت ـ از جهت آنکه تا زمانی که کسی درین عالم است از احوال آنجا می اخبار نتواند کرد و او خواسته بود که بر سبیل بصیرت و بینائی اعلام کند فامر ان ینبش عنه و یسأل فیخبر انّ الحکم فی البرزخ علی صورة الحیوٰة الدنیا پس امر کرد اتباع خود را اینکه بعد از رفتنش از دنیا قبر او را بشگافند و از وی سوال کنند پس او خبر میکند از احوال برزخ که حکم برزخ مثل حکم حیوٰة دنیاست و اصلا تفاوت نیست در تألّم و تلذّذ و شقاوت و سعادت گویند دختر خالد بخدمت حضرت ختمی پناهی آمد جناب وی علیه السلام ردای مبارک خود بگسترد و او را بر و نشاند و فرمود یا بنت نبیّ اضاعه قومه و حضرت ختمی پناهی سورهٔ اخلاص برخواند او گفت که پدرم این سوره را بسیار میخواند ـ پس ازآنست که حکمت صمدیه را بکلمه خالدیه تخصیص رفت و فرمود علیه السلام انی اولی الناس بعیسی ابن مریم فانه لیس بینی و بینه نبیّ اینجا مراد از نبی پیغمبریست داعی خلق بسوی حق صاحب الشریعة المستقیمة ـ بعضی بر آنند که در زمان خالد ع آتش عظیم از مغارهٔ پدید آمد که ضروع و زروع همه پاک بسوخت و قوم جادا و آنچه بود از مال دستور و گله همه با آتش فنا رفت قوم بخالد آمدند فرزندان را وصیت کرد

که من بدرون این مغاره میروم تا آتش بکشم شما باید که سه شبانه
مرا ندا کنید تا سالم بیرون آیم — و اگر پیش ازین ندا زنید مرا سالم —
ورود بمغاره نهاد هنوز دو روز و دو شب نگذشته بود که ابلیس ایشانرا
در قوم پدید آمد — وصیت اورا باختند — و سوی مغاره تاختند و همه بیکبار
صیحه زدند خالد از آن مغاره بیرون آمد اما الم بر سر مبارکش از صیحه ایشان
با بی دانشان عتاب نمود که چرا وصیت را رایگان گذاشتند آخر بود که چون من بمیرم
مرا دفن کنید و تا چهل روز بر سر خاکم منتظر نشینید و پس از آن بروز چهلم قطیعی ای رمه گور سپید
که مقدم آن حمار نیز باشد اعنی گروه دم بریده محاذی قبر من بایستد آنگاه قبر مرا بشگافید
و مرا بیرون آرید تا آنچه برائ العین از احوال قبر و برزخ از یقین و رویت مشاهده رفته است
با شما گفته باشم — این بگفت و جان داد و چنانکه گفته بود کردند و خواستند که قبر او را بشگافند
و او را از زمین برکشند عیالش بر آن راضی نشدند و بحمیت جاهلیت وصیت پدر را ضایع کردند
تا ابن المنبوش نباشند — چه دران زمان نبش و حفر قبر عار داشتندی — ص

صفحه ۶ نه فراوان نه اندکی باشد الخ دانی که بحسب مظاهر ذات و اسماء و صفات از تنزلات
و تعینات متکاثره فراوانی و تکاثر در ذات حق عز و جل بهم رسیده است و پیش از ظهور خلق
و خلق آفرینش قلتی در ذات پاک نبوده است الآن کما کان و کان کما الآن اما یکی اندر یکی
آنست که عدد یک را که فراوانی و قلت در وگنجایش پذیر است چه از بیشی و دو را اضعاف و تضعیف
و قلت او در تقسیم و تنقیص با همه اگر در یک یک ضرب کنند یک حاصل شود پس احدی
و آن یکی که نه در وهم آید و نه در عقل گنجد بعد از ظهور در مظاهر که عین مظهر است و مغایرتی ندارد
چگونه تعدد و تکثر در و میتواند گنجید و آن یکیست که در وجود ممکنات از روی سریان از

زعالم واحد عددی در اعداد ظهور کرده و ذاتش بکثیر نگرائیده چه وجود حقیقی همان واحد است

دو وجود ممکنات همه موهوم کل شیء ما خلا الله باطل باید دانست که همان وجود مطلق است

که در مظاهر خود بر سبیل عینیت ساری و جاری است - چنانچه محدث دهلوی فرماید ع ساری

نموده در همه اعیان چنان عیان - کز غایت ظهور نهانست در نهان * پیش از ظهور بود و

ماکان شیء معه * بعد از ظهور هست علی ما علیه کان * از نام دار نشان که تواند نشان دهد * گویا

صد هزار نامه و نشانست بی نشان * نزدیک عارفان محقق محقق است * کو عین عالمست ولیکن ورای آن

سیفی بخویشتن نسبت هستی گمان تست * ای وای بر کسی که بماند درین گمان * آن و هان اگر آشفته سری

از خویشتن بیخبری بگزارش مطلبی بلند که گره در گره از معانی باشد زبان بکشاید و آنچه از حقایق

سرود نی نیست بسراید نه انجم تا جهان بر جانش از تیره دلان کوته نظر افتد چه اسم اگر از مسمی

خبر ندهد - نامی است بی نشان و نشانی است نام را ننگ داشته باشی که سر خطابم بکیست

بیا تا بنمایم که این ستیزه با نفس خویشتنم هست چه نگارش شرح حدیقه و تفسیر مطالب ارجمند تصوف

و سلوک که سر علوم جان روشندلی است در صورت ظاهر با من هیچ میرز هیچدان که از قلت بضاعت

ننگ خویشتنم مناسبتی دارد که کفر را با دین و فسق را با ورع است - نه داقی که عرفی ام

اشکر بی بنشیه ع - فن آبای من سلحشور یست) پیداست که ناشناسائی را با همه بیگانگی از

معرفت و عرفان آشنائی چه - و نابینائی را با همه تیره کاریهای دنیا با تصوف و سلوک

شناسائی چه - مگر سبب این پرواز بی هنگام و ترکتاز بیهوش دل گرمیهای لطف حضرت

مولنای حصار یست یگانه بین یگانه جوی یگانه پسند یگانه گوی رکن الملة و الدین که برکات

انفاس حضرتش شبهای تار اندیشه مرا مشعله دار هست ورنه ع من زکجا و این پر و بال از کجا

من که و تعظیم جلال از کجا - پس باید دانست که تا حرفی چند از نکات توحید و رموز وحدت وجو[د]

بتصریح نشروده باشیم حاشا اگر زنگ کدورت تیره هوائی مذاق و غبار جهل از چشم بصیرت رمرده نمک ضمیر زدوده باشیم ـ بدان و بشنو که وجود در جهان یکیست که **واحد** در اعتبار است و احد در شمار داوست واجب الوجود و وجود واجب در هر چه جز او دانی و بینی و خواهی و داری و گوئی و جوئی و شنوی و شماری ماسوا است و نقوش ماسوا عکوس اند و عکوس را ممکن الوجود خوانند و از ینجاست که گفته اند ــ هر چند انوده ایم و لیکن همه او ئیم مانند هیلی که ز رشیده رخاج است ؞ اما در عالم اعتبار واجب الوجود را در ملای محروفا بتنزلات تعبیر کرده اند **تعین اول** **وحدت است** و **تعین ثانی** را نام احدیت است ـ و **تعین ثالث** را نشان متعین روحی یافته و **تعین رابع** را مثالی گفته اند و **تعین خامس** جسدیست که ما در و بوده ایم و این است عالم آب و گل و این است حجاب الکبریٰ و این است در معرفت حق چون سد های دگل ای مشکل و عقده مشکل زنهار تا تعین اول که وحدت است بعلم اجمالی اعتبار رفته ـ و تعین ثانی که احدیت است بعلم تفصیلی نام گرفته و این است عین ثانی که باعیان ثابته و حقایق ممکن نام برآورده ـ و این است تعین ثانی که سر از برقع علم تفصیلی بیرون کرده و خویشتن را بحقایق ممکنات فرا نموده ـ اما تعینات ثلثه باقیه که روحی و مثالی و جسدیست عبارت از عکوس حقایق و اعیان ـ و ازینجاست که تعین اول و تعین ثانی را در مرتبه وجوب در آرند و آنرا علم محضه دانند چه آن عبارت باشد از علم اما تعینات ثلثه را تعینات خارجیه گویند چه آن عکوس اشیا نه ذات واجب و نه عبارت از علم واجب و این تعینات خارجیه را که روحی و مثالی و جسدیست در مرتبه امکان بکشند چه این عکوس اشیا نه ذات و علم و این تعینات امکانیه که تعینات خارجیه بوده اند در ترتب آثار و تکلیف احکام ثواب

وعقاب محل افتاده اند- که جایگاه باشد- وآما جگاهش گویند و مورد خواهند نه مراد است
از اعیان ثابته- چه اعیان ثابته عبارت از علم است- و او از ذات واجب جدا نیست
بخلاف تعینات امکانیۀ خارجیه- چه آن عبارت از علم وذات واجب نیست بلکه
از عکوس مفهوم ومعتبر است- لفظ همه اوست ازینجاست که باعتبار اعیان ثابته وحقایق
ممکنات گفته اند- که حقایق ممکنات اشارت بصور علمیه باشد- نه این است که موجودات
خارجیه عین واجب باشند تعالیٰ شانه عما یقولون آما مسوداوراق گوید
ترسان و در این راه بوید لرزان ؎ عالم از شور وشر عشق خبر هیچ نداشت * فتنه انگیز
جهان غمزۀ جادوئی تو بود- بارخدایا بجان من چرا آویزند بموسیٰ کلیم علیه السلام چراستیزند
که رمز اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ از جان پر شور وزبان پر زور چگونه خاست-
بیا تا راحت نمایم و بنشین تا جایگاهت افزایم ؎ گرچه خورد یم نسبتی است بزرگ
ذرۀ آفتاب تابانیم- وهم ازینجاست که تعینات خارجیه در مرتبۀ امکانیه نهاده شده اند
وذات واجب تعالیٰ را با صفات او در مرتبۀ وجوب ثابت کرده اند چنانچه در تفصیل
این اجمال پیشوای اهل حق ویقین نکته سنج اسرار آن واین غریق لجۀ عرفان جنید ثانی
امام ربانی مجدد الف ثانی که معاصر شیخ عبد الحق دهلویست رحمهم الله در مکتوبات خویش
فرماید که اکثر صوفیه علی الخصوص متاخران ایشان ممکن را عین واجب تعالیٰ دانسته اند
وصفات وافعال آنها عین صفات وافعال او تعالیٰ انگاشته اند ومیگویند والله
همه اوست ثم بالله همه اوست- ومقتدای ایشان درین باب کشف وشهود است
شیخ اکبر شیخ الشیوخ شیخ الطریقه محی الملة والدین صاحب فصوص که به شیخ عربی
نام بر آورده واز طبقۀ ثالثۀ متاخرین صوفیه است آنچه درین مسئله از روی تحقیق

و تدقیق که لمعات انوار نهانخانهٔ ضمیر صافی اوست و هم از روی کشف و شهود که بارقهٔ اسرار فیوض آمیغی است از خامه و خاطر ریخته آنست که اسما و صفات واجب تعالی با ذات حق تعالی در عینیت سر شده اند و همچنان در خویشتن عین یکدیگر بوده پس در آنموطن اسمی و رسمی و تعددی و تکثری پیدا نیست و چون تفرقهٔ اسم و رسم از میان خاست تباین و تمایز کجا باشد اما غایت ما فی الباب اسما و صفات و شئون و اعتبارات در حضرت علم تباینی و تمیزی گرفته اند از روی اجمال و هم از روی تفصیل اگر تمیز اجمالیست همانا معتبر خواهد بوده به تعین اول و اگر تفصیلی است مسمی به تعین ثانی توان شد ـ پس تعین اول وحدتست و آنست حقیقت محمدی و تعین ثانی احدیت باشد و اینست حقائق سایر ممکنات و این حقایق را خود عین ثابته باید پنداشت و این هر دو تعین علمی که وحدت و احدیت اند در مرتبه وجوب بثبوت شتافته اند و لاجرم بوئی از وجود خارجی نیافته اند با لجمله در خارج غیر از احدیت موجود نیست و این کثرت مشهوده که در چشم اعتبار بخارج سجده عکس اعیان باشد که اعیان ثابته مراد از وست و از ینجاست که ترتب آثار ثواب و عقاب ابدی بر آن توان داشت و پنداشت ـ اما خود کثرت عکوسیه در خارج به سه نوع قسمت پذیرفت

قسمت اول تعین روحی است و ثانی مثالی و ثالث جسدی که بشهود و شهادت تعلق دارد و همین است تعینات خارجیه که در مرتبهٔ امکانیه مثبت نموده اند و عبارت تنزلات خمس همین تعینات بیگانه بوده ـ پس هرگاه در علم و خارج غیر از ذات واجب و اسماء و صفات واجب که عین ذات اند چیزی ثابت نشده باشد و صور علمیه عین ذی صورت نه اشباه آن و نیز صور منعکسه اعیان ثابته را عین آن اعیان گفته آید نه امثال آن ناگزیر است و ناگزیر حکم باتحاد رود و چون متحد شود همه اوست گفته آید و انا الحق از جان سر زند

؎ آن راز که در سینه نهانست نه وعظ است — بر دار توان گفت به منبر نتوان گفت —

اعلم ان الاول ما حصل به الفردیة انما هو بعینه الثابتة لان اول ما افاض
بالفیض الاقدس من الاعیان هو عینه الثابتة والاول ما وجد بالفیض
المقدس فی الخارج من الاکوان روح المقدس کما قال اول ما خلق الله
نوری فحصل بالذات الاحدیة والمرتبة الالٰهیة وعینه الثابتة الفردیة
الاولی ولذلک قال الشیخ الاکبر وانما کانت حکمة فردیة لانه
اکمل موجود فی هذا النوع الانسانی ولهذا ابتدأ بدأ الامر وختم وکان نبیاً
وآدم بین الماء والطین ثم کان بنشأة العنصریة خاتم النبیین

؎ در دیده و در دلی و از دیده جدائی — بیجایی و چون می نگرم در همه جایی —

اما در وجود دیگری سریانش رفته که احتمال تعدد و تکثر باشد. لا وجود الا الله و لا موجود الا الله
کل شیء هالک الا وجهه والیه ترجعون — محمود کاشی رحمة الله علیه که شیخ وقت است در ترجمه
عوارف فرماید که بجای هالک یهلک نگفت تا معلوم شود که وجود همه اشیا در وجود او امروز
هالک است نه در مستقبل از روی تخصیص آنا حواله مشاهده این حال بعهده مستحق باثبات که در حق
محجوبان است کما قال عز و جل انهم یرونه بعیدا ونراه قریبا — ع با وجودت ز من آواز نیاید که منم
صفحه در روی تجرید و سقط نبود لیکن تجرید حق دید و بعضی تحقیق و تاکید او در روی سقوط شود
و یا بگوییم که در روی تجرید و بعضی تجرید این سقط نباشد چه دو دوی باعث سقط شده —
و در مصرع ثانی یکی بیاء عربیت که افاده معنی مصدری دهد — ای یک بودن وحده
لا اله الا هو مصرع
صفحه ید او قدرتست وجه لقا حق اشارتست بآیه ید الله فوق ایدیهم — بر دو د

سورۂ فتح در باب - وجہ بقاش اشارت ست بہ اَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْہُ اللّٰہِ - بیاو در بقر جو چہ یَبْقٰی وَجْہُ رَبِّکَ ذُوالْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ - نزول عطا ش اشارت ست بحدیث حضرت ختمی پناہی صلی اللہ علیہ وسلم - کما قال یَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَکَ وَتَعَالٰی کُلَّ لَیْلَۃٍ اِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا حِیْنَ یَبْقٰی ثُلُثُ اللَّیْلِ الْاٰخِرُ ثُمَّ یَقُوْلُ مَنْ یَّدْعُوْنِیْ فَاَسْتَجِبُ لَہٗ مَنْ یَّسْئَلُنِیْ فَاُعْطِیَہٗ وَمَنْ یَّسْتَغْفِرُنِیْ فَاَغْفِرَ لَہٗ حَتّٰی یَنْفَجِرَ الْفَجْرُ -

صفحہ ۷ - قدمیش جلال قہر و خطر - الخ اشارت ست بہ یَضَعُ الْجَبَّارُ قَدَمَیْہِ فِیْہَا فَیَقُوْلُ قَطْ قَطْ فَہُنَالِکَ تَمْتَلِیْ - و مراد از قدم جماعتی باشند کہ حق سبحانہٗ تعالیٰ مقدّم ساختہ برای دوزخ ایشان را از شرار خلق خود - چنانچہ مومن مقدّم ست بسوی خلد و نعیم - و گفتہ اند کہ وضع قدم ربّی عبارت ست از ردع و قمع - و گویند مراد ازو تسکین فوران وست - چنانچہ گفتہ شود بمقام ابطال امری - وَضَعْتُہٗ تَحْتَ قَدَمِیَّ - و رجل عبارت ست از جبر و این از جملہ متشابہات ست و گویند کہ جماعتی ست آمادہ برای دوزخ چنانچہ میگویند رجل جراد ای جماعتہ - اما مصرع ثانی اشارت ست بمضمون این حدیث کہ فرمود قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَیْنَ الْاِصْبَعَیْنِ مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ اِنْ شَاءَ اَثْبَتَہٗ وَاِنْ شَاءَ اَزَاغَہٗ - اما مراد از اصبعین صفات جمال و جلال ست یعنی دل مومن میان دو صفت ست از صفات متقابلہ از قبض و بسط و فرح و غم و ہدایت و ضلالت اگر خواہد تعالیٰ شانہٗ ثابت دارد آن دل را برایمان و ہدیٰ و اگر خواہد مائل گرداند از ایمان بسوی ضلالت و غوایت - و باز دارد از طریق ارشاد و ہدایت - اَللّٰہُمَّ اہْدِنَا اِلٰی سَوَاءِ السَّبِیْلِ وَوَفِّقْنَا لِمَرْضَاتِکَ

فَاِنَّکَ تُضِلُّ مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِیْ مَنْ تَشَاءُ وَاَنْتَ الْعَزِیْزُ الْحَکِیْمُ — مص

صفحه ۷ با وجودش ازل پر برآمد الخ ازل لا بدایة له زمانی است که وجود زمانیت درو نباشد — هم از فهم و قیاس دور — و هم بر زمان خیال دراز تر — نه زمان ابتدا پذیر — و نه زمان انتها توز — پس بفهمد باید که ازل با همه شانیکه دارد با ذات حق تعالی شانه پر برآمده است پر برآمدن کنایه از قرب زمان باشد که تعین ابتدای در وراه یابد اگرچه نظر به پیش آمدن خود را یگانه آئی دانست امّا نسبت بوجود حق که از پس خود وا بسیت در آمده و میتواند شد که ازل مراد از قدم زمان و بی زمانی باشد مص

صفحه ۷ — کی مکان باشدش ز پیش و ز کم الخ با مکان آفرین مکان چه کند الخ مکان بمعنی راه باشد و مکان در جای بمعنی مکان بحکم عقل میباید گفت که مکان مکان نداشته باشد چه مکان را مکان بودی بایستی آن مکان را که مکان مکان بودی و هم مکانی و هم چنین تا هم جرا گوئیم بر و تا مکانی که بوئی و تا زمانی که جوئی آخر خبر از این که امکنه غیر متناهی لازم آید دگر بدست چه افتد و این باطل است پس ثابت شد که مکان را مکانی نیست امّا قدرت کامله ایزدی مقوم اوست چون محقق گشت که مکان را مکان نباشد پس هر زه چه ستیزی بآنکه مکان آفرین را خود مکان چون باشد و نیست و هم خیابان بند گلهای این معنی است چه مکان عبارت از سطح باطن حاوی است که مماس باشد او را سطح ظاهر محوی چنانکه مذهب مشائین است یا بعد مجرد که مذهب اشراقین است نه بعد مفروض که مذهب متکلمین است —

صفحه ۸ — رقم عرش بهر تشریف است الخ یعنی تشریف عرش و تعریف کعبه و تعریف و تنکیر متقابل باشند و مراد ازین تعریف اگرچه تعین است امّا نه تعین ذات و نه بدین معنی که کعبه متقاضی تعین ذات بحت تواند شد بل ازین تعین جهتی تحقیق تعینی است که جهت عبادت را مراد باشد چه نسبت که در کعبه و صاحب کعبه دایر است نسبتی است که درمیان عبد و معبود و عبادت دایر باشد و این تخصیص از روی مصلحت است و مصلحت شرعی آنکه که در نفاذ امر و انقیاد آن از جانب عبد سعادت مؤمن و شقاوت منکر پیدا شود —

واین پیدای تفرقهٔ حق و باطل را آئینه دار آید و رنه - کافران سجده که در پیش بتان بسکر دند + همه سوی تو بود و همه و سوی تو بود -

صفحه ۸ - لامکان گوی حاصل دین است + سر بجنبان که جای تحسین است - الحق این مصرع که حکیم بر زبان نارسی دارد جهان عالی واقع شده - که اگر دست با زنیم و جهیم و خیز نیم جای تحسین باشد چه جای سر جنبانیدن و این از ان است که در مرحکیم نکتها بسیج چه ثواب اعمال صالحه و آن چه از مثوبات در حسنات واقع شود نماید که الیه یصعد الکلم الطیب و عمل الصالح یرفعه - بفرمای که اگر صعود و رجوع به لامکان نیست آخر قرار گاهش کجاست مگر در خانه آونگی آویخته باشی و آبروی معنی فهمی ریخته باشی - باش که حاصل دین گفتن لامکان را کمال تحسین است و تحسین کمال - من و خدا حکیم که خدا ایش با او باد چوگان زد و گوی برد -

صفحه ۹ - یوم نطوی السماء رو بر خوان - اشارت ست بآیهٔ کریمه - یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب که در سورهٔ انبیا واقع ست -

صفحه ۹ - ها و هو را میان و نیم زنند - باید دانست که ما سوا شناسان یگانه بین که پروانهٔ انوار ذات اند چون دم از نور خالص که ذات ست زنند نخست ها و هو را پی کنند که این ها و هو برای تعیین مشار الیه بکار آید و پیداست که ذات بحت هیچ اشاره مشار و با ذات تعریفی معروف نشود چه آ ذات در مرتبهٔ غیبت هویت مذکور شود نه در حضور - و ازینجاست که این مرتبه گنجائی فکر از ذات ندارد و ازینجاست که قطع این اشارت لازم افتاد ع باسر زلف تو مجموع پریشانی خویش + کو مجالی که یکا یک همه تقریر کنیم -

صفحه ۹ - دهر فی قالب قدیمی او + طبع فی باعث کریمی او - در نسخهٔ مطبوعه که از رهگی یافتیم این شعر را بطرز دیگر نوشته اند دیده ایم باید دانست که دهر عبارت ست از نسبت امور ملکه ثابته قدیمه با امور متغیره

مانند نسبت عقول با افلاک و زمان امریست که نسبت کرده آید بسوی وی امور حادث را چنانکه
گوییم که فلان حادثه در زمان فلان واقع شد پس مراد آنست که قدم او از آن عالم نیست که تعبیر آن بدهر کنیم —
و کرمی او طبیعی نیست که ورا اختیار او باشد و بحسب طبیعت بلا اختیار ازو صادر شود بل اختیاری است
چه کردگار در افعال خویش فاعل است مختار — آنچه خواست کرد و بیافرید آنچه نخواست نکرد و بکاست —
و این است ابطال مذاهب باطله فَاِنْ شَآءَ فَعَلَ وَاِنْ شَآءَ تَرَکَ سُبْحَانَهٗ تَعَالٰی عَمَّا یَقُوْلُوْنَ
عُلُوًّا کَبِیْرًا — مصر

صفحه ۹ — عقل باشد بخلط و وهم محیط الخ میتواند شد که از خلط مراد اخلاط اربع هم باشد —
چه ترکیب آن بکسر و انکسار وجود پیکر عنصریست که مرئی باشد و آنست کثیف و مشهود —

صفحه ۹ — زرق و تلبیس مخرقه نخرد — مخرق بالکسر دره که از کرباس پیچند و کسی زنند و شمشیر چوبین

صفحه ۱۰ — از درون نیست نگاشت صنع اله — مراد از درون روح است و چیکه سترتش گوییم — و روحی
که حییست نتوانیم گفت اگر گوییم همین قدر گوییم که امر ربانی است و هم خوانیم که قلب انسانیست اما
نه مضغه صنوبری — بلکه مکانی در باطن که قرارگاه مکین است — جانم فدای مکین باد — و این درون که ما گفتیم
و دانستی که روح و قلب است مجرد از ماده باشد زرد و سپید و سرخ و سیاه مراد از اخلاط اربع باشد
که اصل ماده ترکیب عنصریست — زرد صفرا سپید بلغم — سرخ دم و خون — سیاه سودا که بدترین اخلاط است

صفحه ۱۱ — کیسه را مدوز پرده مدر — کیسه دوختن با ادله موهومه فلاسفه و حکما گرو شدن —
پرده دریدن خاک بر سر ایمان بیختن — کاسه لیسیدن باقوال واهیه حکما مبتلا شدن — عشوه خریدن
تقلید گروه باطله کردن چنانکه جامی گفته اند ع دل منور کن بانوار جلی + چند باشی کاسه لیس بوعلی
و این از شیخ بهاء عاملیست رحمه الله تعالی که فخر المتاخرین و افتخار المتقدمین بود — و نان و حلوا
ازو شهرتی دارد ——— اصل جناب وی از جبل عامل است

که از مضافات شام است - و آنکه گویند اصفهانی است غلط است و پایهٔ رفیع او رسنجیده باشی
اگر بکلام او رسیده باشی که فرماید رباعی روییست که زباده لاله می دوید از و + از تاب شراب لاله می دوید از و
دستیکه پیاله زدست تو گرفت + گر خاک شود پیاله می روید از و +

صفحه ۱۱ - نیست گویی جهان زشت و نکو الخ همه زو یافته نگار و صور الخ - این بحث اختلاف
عقاید است چراکه متکلمین علما ظاهر بوحدت وجود اقرار ندارند - اما جهان زشت و نکو
عالم آب و گل و عالم جان و روح است - مراد آنست که این هر دو عالم نیست جز از و یعنی خبر ناشی از و
کما قال عز و جل قل کل من عند الله و هم گفته اند که راجع باوست تعالی شانه
کما قال عز و جل و الی الله ترجع الامور و یا گوییم مثل که خبر ملک و کما قال فی محکم
کتابه و لله ما فی السموات و الارض - یا دانیم که بوسیله امر و ایجاد کما قال عز و جل
انما قولنا لشیء اذا اردناه [illegible] - کله همه از وست چه نزد اهل التحقیق همه عالم تعینات و تنزلات
[illegible] و مظاهر مظهر هو الاصل [illegible] لا اصل [illegible] الاتصال
[illegible] - این آینه [illegible] عالم اعراض و کیفیات معانی و پیکر
و صورت ترکیب دارد -

صفحه ۱۱ - سوی حق شد بره نفس نفس - الخ مراد از نفس نفس ناطقه - و نفس دم است -
و آنکه [illegible] آن رود چنانکه گفته اند - الیه یصعد الکلم الطیب و العمل
الصالح یرفعه - از ینجا است که [illegible] ناطقه - و صعود [illegible] منحصر [illegible]
[illegible] میسر نباید - [illegible] باعث [illegible] ذکر [illegible]
[illegible] عشق صحبت یوسف رخ طلب + باشد که باز همچو زلیخا جوان شوی +

صفحه ۱۲ - گرچه در آیینه تشکیل ازی + آنکه در آیینه بود نه اوی - این شعر را در نسخه مطبوعه بمبئی

برین طور یافته ایم - و معنی آن ظاهر است - بجان دژم چرا ستیزه روا داری - بر و بکار خویش باش مصه -

صفحه ۱۴ - آئینه و صورت از سفر دور است - الخ در جاب بمعنی این شعر را چنین یافتیم و معنی آن پیدا ست

صفحه ۱۴ - تو نه بینی جز از خیال و حواس - الخ - باید دانست که آنچه قابل اشارت حسی است اگر قسمت پذیر نیست - آنرا نقطه اعتبار کنند - و اگر بجهتی قسمت پذیرد آنرا خط گویند - و هرچه بدو وجهت قسمت گیرد آنرا سطح دانند - و پیدا است که چون در معرفت این جزئیات که از جمله مدرکات حواس است زبون باشی - بخیال و حواس عارف کردگار چون باشی - و باید دانست که اصل علم خویطری که مراد از مبادی علم هندسه باشد همین خط و سطح و نقطه بوده -

صفحه ۱۴ - تو درین ره معرفت غلطی - الخ - دربطی یای خطاب است - میفرماید که قیل و قال که ورا حال است سال و مه غلط رفته و از معرفت و راه حق خبری نگفته - حدیث فریادیط عموماً - گویند که در قرارگاه بطان روبهی درافتد مستور - و بوته از برگ و گیاه برکند - و در برکه اندازد - تا قافله سالار بطان که قراول و یتاقی ایشان باشند فریاد برآورد و ایشان بران فریادی هنگام روی در هم کشند - و روبه یکی را از ایشان برباید تا پندارند که فریاد ایشان بی سود بود و آی بجا صلی ۵ ای خوشا حالت آن نفس که دریای حریف * سر و دستار نداند که کدام انداز د * و این حکایت صید روبه است که برکنار غدیری که مسکن بط باست آمده چند دفعه بوته خار در آب اندازد - بطان فریاد برآورند چون به بینند که خار است آسوده گردند - و این حیاله چند کرت چنین نماید - تا بکلی آنها غافل شوند - و صدای آب و بوته را محض و هم خود پندارند - و دیگر بصدا و آنچه در آب است متوجه نشوند آنگاه روباه بوته در دهان گرفته خود در آب درآید

واین ہا را صید بکند مص

صفحہ ۱۲ - یوسفی از فرشتہ نیکوتر - الخ رسم است کہ چون دیولاد مصقول
نظر کنی چہرہ و رو مانند دیو ناخوش نماید -

صفحہ ۱۳ - ہرچہ روئی دلت مصفا تر - الخ - پس این شعر را چنین یا فتم -
چون زالست فروش بود اخلاص • گشت بوبکر در تجلی خاص • اشارت است بحدیث حضرت
ختمی پناہی صلعم کہ از جمع الجوامع منقول است کما قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم
یا ابا بکر اعطاک اللہ رضوان الاکبر - قال وما رضوان الاکبر
یا رسول اللہ فقال ان اللہ یتجلی للخلق عامۃ و یتجلی لک خاصۃ -

صفحہ ۱۳ - ہر یکی صورت محالی بست • دل و جان در پی خیالی بست - خیال قوتیست
کہ برعکس از مدرکات محسوس است - و بر حس مشترک نشیند - صورت آن از خیال مصور گردد
واین از حواس باطنی است مص

صفحہ ۱۴ - گفت شکلش چنانکہ مضبوط است • راست ہمچون عمود مخروط است -
عمود مخروط خراشیدہ و دراز روی - واہل ہندسہ جسمی را دانند - کہ طرفی از و بنقطہ منتہی شود
و طرفی از و ببسط و محیط او سطح مستدیر باشد مص

صفحہ ۱۵ - وان یکی استوا و عرش و سریر • کردہ در علم خویشتن تقریر - استوا
قرار گرفتن و چیرہ شدن و بتمامی رسیدن - و نیز خطی است مفروض - کہ سرش از قطب شمالی
پیدا است - و سر دیگر بقطب جنوبی پیوندد - واین خط درمیانہ فلک گذرد - اما درینجا
از روی اقتباس است کہ فرمودہ الرحمن علی العرش استوی کہ در سورہ طہ واقع است
اما باید دانست کہ استوا حق نہ استوا لغوی است - بلکہ بمعنی استیلاے حق است -

که احتمالی بدیش گفت - و آن استیلا - استیلاء حق باشد عزّ و جل بر سایر مخلوقات
و اثبات استوا تخصیص بعرش کرده - بوجه عظمت فلک اطلس ست که تبع عقل ہم اند را عقل کل
در عقل اول اند و این عظمت و بزرگی و تمامی ممکنات تام آو تر ست مراد آنکه رحمن مستولی بر
عرش لایزال و مستولی است بر جمیع موجودات و این آیه و آیات دیگر که بعضے از ان در ابیات
اجزای [illegible] تحلیل ذکر شده و خواهد شد مثل وَجَاءَ رَبُّكَ وَإِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ و
يَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ و يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ - وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ
و يَا حَسْرَتَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ - و هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ
و خانت بیان تجلی غیر ذالک و از حدیث قوله علیه السلام للجاریة التی بسا ء
[illegible] فلم تتکلم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] معقل [illegible]
[illegible] تجربت [illegible] و صانع عالم [illegible]
[illegible] صانع [illegible] و این منافی [illegible]
[illegible]
[illegible]
عقل [illegible]
[illegible]
[illegible]

دبیچون و بیچگون بودن حق تعالی شانهٗ و دلیل سمعی ظنی ہرگاہ معارض باشد با دلیل قطعی عقلی
پس مدلول ظنی دو نوع باشد یا واجب التاویل است یا واجب التفویض مصر

صفحہ ۱۵ - وآن کہ را سخن ز قعد و جلس + بستہ بر گردن از خیال جرس - اشارت است
بہ کریمہ تبشیر اِنَّ الْمُتَّقِیْنَ فِیْ جَنّٰتٍ وَّنَهَرٍ فِیْ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِیْكٍ مُّقْتَدِرٍ
کہ در سورہ قمر واقعست بحسب معنی ظاہر باغ و روضہ و نہر را دانستہ باشی اما بقول بعضے
نہر بمعنی وسعت و فراخی و روشنی ست و مراد مقصود ازین اوضاع و نعمای کہ ظاہر کردہ شدہ
مقامیست در زیر ظل پادشاہی کہ جان عالم قدس باشد و آن توانائیست مذکور در ہر لسان معبود
در ہر مکان کہ بہ اعتبار خلوص اگر خوانی دانی و ہم ندانی خود خوانی مصر

صفحہ ۱۵ - وجہ گفتہ یکی اگر قدمین + کس نگفتہ و راکہ نطلبک این - در نسخہ مطبوعہ بمبئی و دیگر
نسخہ ہای قلمی این شعر را چنین یافتم وجہ گفتہ یکی دگر قدمین + کس نگفتہ و راکہ مطلبک این -
آیہ کہ در مادہ وجہ و حدیثی کہ در خصوص قدمین وارد است گفتہ آمدیم بر وود ریاب مصر

صفحہ ۱۷ - دو دو عالم یکی کند صادق + سہ سہ منزل یکے کند عاشق + غرض از سرعت سیر
سالک در جستن ای از عالم دو استیہ تاختن و در راہ دو منزل را یکی کردہ بر سر ملت جان باختن آیا باشد کہ از دو عالم
دنیا و آخرت یا عوالم اربعہ کہ ناسوت و ملکوت و جبروت و لاہوت ست مراد باشد مصر
اما سہ منزل منازل عشرست - اول توبہ و بیرون کشیدن خود را از مظالم النفس - دوم صبر و شکر - سوم
خوف و رجا - چہارم درویشی و فقر و ورع - پنجم صدق و وفا و اخلاص - ششم محاسبہ و مراقبہ
کہ منزل بلندست عارف سالک را - ہفتم تفکر و تدبر - ہشتم توحید و توکل - نہم محبت و شوق
دہم یاد کردن مرگ و آن یقین تام ست و استوای ایمان و زمینت ترک - یا مراد باشد از اطوار سبعہ
کہ پنج ازان بعالم امر متعلق بود - قلب - روح - سر - خفی - اخفا - اما دو بعالم مادہ

را توان داشت در تضمن بیان حال صادق و عاشق و تفرقه حالت هر دو هم میشود کما لایخفی
علی الفطن العارف درینصورت مرتبه صادق ارفع از عاشق و علو مرتبه صدیق ظاهر که صدیق
ز مرادان و محبوبانست و عاشق از مریدان و محبانست ـ مصر

صفحه ۱۸ ـ عقل داننده اندرین درماند + زانکه درماند هر که زین درماند + ای عقل داننده باعتبار
صفت موصوف آی عقل که دانا و توانا بر کارهاست اندرینمراتب از حفظ و مرتبت درماند چه خوارق
و معجزات آن باشد که خارق و معجز عقل باشد و عقل در ادراک آن درمانده شود ـ مصرع ثانی
علت ست مصرع اول را ـ چه بر درماندن عقل و به کنه ذات نرسیدن امریست معین پس کسیکه
عاشق نمیتوان او دیقین که در دانستن هیچ امور درماند مصر

صفحه ۲۴ ـ سبب هدیه ابادی او + نفس را مهتدی و هادی او + هدیه تحفه و نعمت وارمغان
ابادی جمع ایدی و ایدی خود جمع ید باشد درینحالت ابادی جمع الجمع باید خواند اما نفس
جان و دل ست و آهنگ و شوق پس مهتدی که صیغه اسم فاعل ست بمعنی مهتدی الیه مفعول است
واقع شود تا میتواند که معنی مصرع را آبی و رنگی به تکلف بدست آید وازینجاست که حذف
ایصال از جمله محسنات کلام آمده ای چیزی که هدایت کرده میشود نفس را بسوی او ـ والا معنی
صاف و روشن بداهت که مهتدی بمعنی هادی و هادی مترادف مهتدی واقع شده و نیز حسنی دارد

صفحه ۳۴ ـ حضرتش را زهر باده و تر + بی نیازی ز پیر و پیغمبر + مگر این شعر رمز بیت
بمذهب معتزله و متابعان ایشان کلهم فی النار و در بعضی از حکما که در ترک از تحقیق
عقل را باخته اند چون افلاطون و ارسطالیس که ایشان ارسال رسل را برای حق سبحانه تعالی
لازم نپندارند و نتایج و ثمراتی که در عالم از وجود انبیا علیهم التحیه و الثنا مترتب شود بیواسطه آنها
ظاهر شدنی نه انگارند و دانند که این امور از جمله واجبات و فرایض حق ست و این خود غلط است

چه بر ذات توانای واجب لوحو که زمام یَمْحُوا اللّٰهُ مَا یَشَاءُ وَیُثْبِتُ وَعِنْدَهٗ
اُمُّ الْکِتَابِ بکف اختیار او باشد امثال اینچنین امور از روی مصالح و ارادات می توان شمرد
نه از رهگذر واجبات اعاذنا الله ضعیف قادر بر کمال در پیرامن خیال گزشتن خود کفرست و اینجا
که در اصول این بحث از عدل رفته اهل سنت از گوشه بام وجوب عدل بر ذات پریده اند و فرقه
اثنا عشریه آنرا از فرائض و اصول ایمان پنداشته اند ــ خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم
کاین همه نقش عجب در گردش پرکار داشت ــ

صفحه ۴۳ ـ کرده از بهر رهبری شش میر ✱ گربه را نیز سگی راهپیر ✱ شش میر اینجا
اصحاب کهف اند ایشان اکابر زادگان شام و یمن بوده اند و بعضم ایشان شبان زاده که در راه
با ایشان موافقت آورد چنانچه در کتاب آسمانی و تفاسیر قرانی هم بکنایت و هم بصراحت ذکر ایشانها
رفته کما قال عز وجل وَیَقُوْلُوْنَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ کَلْبُهُمْ اصل حال این ست که
جباری از ملوک شام که از شام سیاه تر رای داشت دقیانوس نام بود در دار الملک سوس و افسوس
که دم اَنَا وَلَا غَیْرِیْ برآوردی و خود را از تیره رائی که داشت صمد و بی نیاز دانستی این
اکابر زادگان در خدمت آن فرومایه کمر بمیان بسته اند تا از شر جبار امین رسید گویند که قضا
ایشان بحضرت وی بپای ایستاده اند که دو گربه را جنگ واقع و نیز تن هم پیوسته تا از فراز بام
برسر و پیشگاه آن دل سیاه افتاده اند رسیدن گربه بر سر او همان بود و رفتن هوش از سر آن جبار
جبان همان ـ ایشان چون تماشای استیلای ترس و مخافت بر ذات او دیدند بجا اندیشه بردند
چنانکه مشتعل داری توفیق و پشت گرمی فلک رسا که نصیب باد بر این اتفاق ساختند که حکم
از گربه دل برهم زند و آتش به خدای توانا چون می توانند شد دل از طاعت عبادت آن فرومایه بجز دامن
لا خدائی او برداشتند و پا به صحرا گذاشتند تا آنکه به شبانی در خوردند و ماجرا فرا پیش نهادند

وی که صادق بود موافق افتاد روی با ایمان آورد و از من پرس که گوی برد. با آخر از ایم
این چهار بدکردار بغاری خزیدند که چیزم نام داشت و کوه را با خلوص می گفتند. سگی
که رفیق طریق شبان بود دنبال ایشان نگذاشت تا با ایشان در غار در آمد و سر راه دشمن گرفت
و بنشست و آن سگ را قطمیر گویند باقی بطون کتب آئینه دار است اگر پیش ازین که گفتیم کسی
طلبکار است پس چون اصل مایهٔ توفیق و نورافشانی هدایت جنبش دم و سر گربه بر خاست
در مصرع ثانی گربه را بی از آن فرموده چه معنی بی اینجا از روی توضیح لغت است که خبر دهنده
ترجمهٔ آن باشد و سگ را پیر گفتن هم ازین رو صورت بست که بمرافقت یاران نیکو فرجام
در پیوست اما اگر این مصرع را بقصهٔ دیگر تعبیر کنیم می توانند شد چه در نفحات جامی مذکور است
که امام الاصفیا شیخ اخی فرج زنجانی را گربه بوده است که چون اهل صفا نماز گزاردی چنانکه
حافظ شیراز از روی لطافت و ظرافت که شعرا را باشد جای دیگر فرماید ؎ ای کبک خوش خرام
کجا میروی بایست * غره مشو که گربهٔ عابد نماز کرد * مقرر بود که این گربه تا بامداد ان
درویشان و مهمانان را که در خانقاه فراهم دیدی بانگ به عدد ایشان زدی تا خادم شیخ
بر بانگ او کاسه پر از آب به هر بانگ که عدت احباب باشد در دیگ ریختی تا بخش یاران برد وقت
سعین با ایشان سد روزی خادم به تفحص یاران خانقاه بر داخت و ساز و برگ مهمانی بر بانگ
گربه ساخت اما اختلافی در بانگ و عدت بهم رسید گربه برآشفت و خادم بشگفتی رفت
تا گربه بجای مهمانان رسید و بر یکی را از مهمانان بوکردن گرفت و همدرینحالت بر یکی از مهمانان بول انداخت
گویم که آبرویش ریخت چون جستند یافتند که وی مومن و یگانه نبود دل کافر و از دین بیگانه بود
شمس شیرازی خوش گفته ؎ یار مردان خدا باش که در کشتی نوح * هست خاکی که
به آبی نخرد طوفان را * و هم نقل است که روزی خادم خانقاه دیگ بر آتش نهاده بود

و شیر انداخته تا شیربای پزد خود جای دیگر رفت و دیگ را بی نگهبان گذاشت تا آنکه سیاه ماری
از راه دود و دوان در دیگ افتاد گربه که شیر غلامش باد گرد سر دیگ می‌گشت و بانگ میزد
اما خادم که غافل از ماجرا بود و خبر نداشت سخت پرخاشی در میان گربه و خادم غافل همی بود
خادم چشم بینا و دلی دانا نداشت همچنانکه گربه از بانگ و نوا نشد دگر به چون دید که حال چنانست
خویشتن فدای یاران کرد و خود را در دیگ گرم انداخت تا جان باخت دیگ را
برآوردند و شیر را بیرون کشیدند یافتند که ماری بزرگ سیاه در دیگ افتاده است
دشمن با قبیلهٔ پیر عشق صحبت یوسف رخی طلب باشد که با همچو زلیخا چون این شوی
آن سگی را پیر اشارت باشد از سگی که گذشت او در نظر شیخ کبری شیخ نجم الدین نیشاپوری
رحمة الله علیه گویند که روزی شیخ سعد حموی را بخاطر گذشته است که مگر اثر صحبت
هم چیزی است و آیا کسی باشد که در سگ صحبت وی اثر کند شیخ کبری که پیشوای امت
و اوستاد حموی است بنور کرامت و مکاشفه آن اندیشه را دریافت برخاست و
بر در خانقاه خرامید تا دیدند که از بازار سگی بر در خانقاه ایستاده است شیخ نظری
که جهان سوز و از جان سوخته بر وانداخت تا کارش تمام شد تیر نظر داد طلبکار
نهادش گشت نصیبی داشت که به کسان هم نصیب باد سگ فریاد برآورد و بیخود از
جهت رفت بشتافت و راه گورستان گرفت روز و شب در صحرا بودی
و به هر جا بیخودی دیده‌اند که چندین از سگان پیرامن او گشته‌اند و ذات او تنها
نگه نه داشته اما بهر ادب خموش نشسته و دهن بان از فریاد و حرکت پیش وی بسته
تا روزگاری دراز برین بماند و مرد. الله الله سه تا نفخت فیه من روحی شنیدم شد یقین
بر من اینمعنی که ما زان ویم او زان ماست مصرع

صفحه ۹۳ - دست او همچو چشم بینا شد + تاج بر فرق آل سینا شد + آل بمعنی اهل وقبایل اینجا مراد از آل سیناک تکلیه جهت رؤیت بمعیّت حضرت کلیم علیه السّلام بر طور رفته اند وجان باخته مصر

صفحه ۹۴ - کن دو حرفست بی نوا هر دو + هو دو حرفست لی هوا هر دو + در ابتدا به تنزیه ذات حضرت عزت ذات او سوی عارف عالم + برتر از کیف و کم و از این ولم فرماید که امر کن آنچه مسموع شده دو حرف بی نوا خالی از صوت باشد و مراد ازین کلمه کلام نفسی است که حقیقت آن زحق قدیم بودن کلام الله در کتب مبسوط واقع شده از قبیل صوت دو حرف نون بند نیست وهو که ضمیر نیست موضوع جهت اشارت عینیت چنانکه مرجع صفات ذات جمیع اسما حق بحسب حقیقت راجع بآن شود دو حرف لی هوا است یعنی بی افتادگی و هوا در نهایت علو حقیقت یا معتبر از هوا و هوس چراکه اگر شمه از هوس هوا در نفس باقی است بحقیقت آن اشاره نمی تواند رسید روحی فرماید که تا هوا تازه است ایمان تازه نیست + کان هوا جز قفل آن دروازه نیست اما ذات مقدس باری نزد کسی که عارف و عالم است به ذات و علوم ربانی برتر و بری از کیف وکم و هل ولم بود چه مقولات تسعه عرض و کیفیات جسمانیت و لیس نه ذات مقدس بحث تعالی الله عما یقولون مصر

صفحه ۹۸ - در چنین عالمی که روشن دید + زشت باشد تو او بوی و او تو + گر نگوئی بد و نکو نبود + ور بگوئی تو باشی و او نبود + گر بدانی ز دین تهی باشی + ور بگوئی مشبهی باشی + چون برون از کجا و چون بود او + گوشه خاطر تو کی شود او + گویم این چار بیت چار رکن تنزیه و تقدیس حضرت عزت است جلت اسمائه میفرماید که در چنین عالمی که مجاز است و دو رو دارد و اقتضای دوئی کند زشت باشد که تو او باشی و او تو یعنی با این هستی عارضی و عدم رفع انانیت

دعوی

دعوی وحدت وجود و معرفت ذات کنی معاذالله اگر نگوئی بدو یعنی قایل بوجود و جوب نشوی وهستی او را بیک نحوی و رنگی ثابت نکنی خوب نیست و بکفر گرائی واگر این نگوئی و اثبات هستی حق کنی او حق نباشد بل تو باشی یعنی هرچه حق قرار دهی این وجود تو باشد نه او چراکه هرچه متصور و معقول است او نیست تعالی شانه وراء الوراء ثم وراء الوراء هو الله الذی لا اله الا هو واگر این که خدای هست ندانی و در عقل خود معقول نسازی از دین بیرون باشی ـ واگر گوئی مشتبهی باشی چه حق جل وعلا هیچ اشارت متشار نشود که هرچه سوی او اشارت کرده آید تشبیهی پیدا شود

فتم الافادات وقد فرغنا من تفسیر الکلام و نؤمن بالله ونحمده ونشکره ونستعینه ونستغفره ونتوکل علیه اللهم اعطنا شوقا الی لقائك واجعلنا متوجها الی جنابك اللهم اجعلنا مستأنسین بك مستوحشین عن غیرك راضین بقضائك صابرین علی بلائك متلذذین بذکرك فرحانین بکتابك مناجین بك فی اناء اللیل واطراف النهار والسلام وهو خیر الکلام حرره علاء الدین المنتهی حفظه الله عن شر النفس والظلام وشر الغی والملام باسمائك یا علام بمنك یا منعام ؂

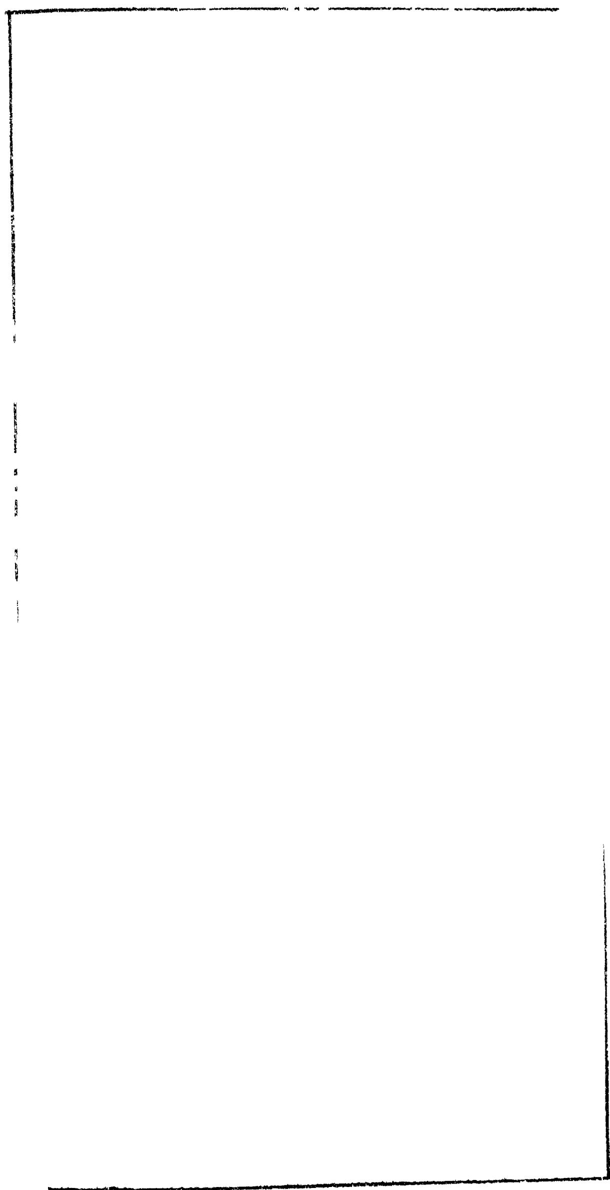
قطعه

بماند سالها این نظم و ترتیب
غرض نقشیست کز ما باز ماند

ز ما هر ذره خاک افتاده جائی
که هستی را نمی بینم بقائی

مگر صاحبدلی روزی برحمت
کند در حق این مسکین دعائی

تمام شد

وَمَا يَنطِقُ عَنِ الهَوىٰ اِن هُوَ اِلَّا وَحيٌ يُّوحىٰ

بتائیدات حکیم علی الاطلاق مثنوی ثریّا منار از ارشادات طیّبات

سلطان العارفین افضل المتقدمین ساقی رحیق عرفان امام الائمه

صفی الشعرا حکیم مجد الملة والدین آدم السنائی رحمة الله علیه الموسوم به

حدیقهٔ سنائی

حسب فرمایش امیر ابن الامیر سر آمد کمالی روزگار

فخر اعصار و ادوار فیضمآب مستطاب معلی القاب ممدوح

مصطفی که السخی حبیب الله نواب مرزا محمد علاء الدین احمد خانصاحب

بهادر فرمانده ریاست لوهارو لازالت شموس دولته و فضله

طالعة بالدوام در مطبع فخر المطابع لوهارو در شهر صفر سنه ۱۲۹۰

هجری نبوی صلی الله علیه وآله وسلم به تصحیح و تنقیح تمام حلیه انطباع پوشید

و ما فی الوجود الا الله

بسم الله الرحمن الرحیم

ای درون پرور برون آرای
وی خرد بخش بی خرد بخشای

خالق و رازق زمین و زمان
حافظ و ناصر مکین و مکان

همه از صنع تو مکان و مکین
همه در امر تو زمان و زمین

آتش و باد و آب و خاک سکون
همه در امر قدرتت بیچون

عرش تا فرش جزو مبدع تست
عقل با روح پیک مسرع تست

در دهان هر زبان که گردانست
از ثنای تو اندرو جانست

نامهای بزرگ محترمت
رهبر جود و نعمت و کرمت

هر یک افزون ز عرش و فرش و ملک
زان هزار و یکی و صد کم یک

هر یکی زان بحاجتی منسوب
لیک نامحرمان ازو محجوب

یارب از فضل و رحمت این دل ما
محرم دید نام خود گردان

کفر و دین هر دو در رهت پویان | وحده لا شریک له گویان

صانع و مکرم و توانا اوست | واحد و کامران نه چون ما اوست

حیّ و قیّوم و عالم و قادر | رازق خلق و قاهر و غافر

فاعل جنبش است و تسکین است | وحده لا شریک له این است

عجز ما حجت تمامی اوست | قدرتش نایب اسامی اوست

لا و هو هر دو زان سرا بهی | بازگشتند جیب و کیسه تهی

برتر از وهم و عقل و حس و قیاس | چیست جز خاطر خدای شناس

هر کجا عارفیست در همه فرش | هست چون فرش زیر نعلش عرش

هر چه بیند روان بیننده | آفرین خبر آفریننده

آنکه داند ز خاک تن کردن | باد را او قفس سخن کردن

واهب عقل و ملهم الباب | منشی نفس و مبدع اسباب

همه از صنع اوست کون و فساد | خلق را جمله مبدأ است و معاد

همه از او و بازگشت بدو | خیر و شر جمله سرگذشت بدو

اختیار آفرین نیک و بد اوست | باعث نفس و مبدع خرد اوست

هیچ دل را بکنه او ره نیست | عقل و جان از کمالش آگه نیست

دل و عقل از جلال او خیره | چشم و جان با کمال او تیره

عقل اول نتیجه از صفتش | راه داده و را بمعرفتش

سست جولان ز عز ذاتش وهم — تنگ میدان ز کنه وصفش فهم

عقل را پر بسوخت آتش او — از پی رشک کرد مفرش او

نفس در موکبش کمر دوزیست — عقل در مکتبش نوآموزیست

چیست عقل اندرین سپنج سرای — جز مزور نویس خط خدای

نیست از راه عقل و وهم و حواس — جز خدا ایچ کس خدای شناس

عجز وصفش که روی بنماید — عقل را جان و عقل بر باید

عقل را خود کسی نهد تمکین — در مقامی که جبرئیل امین

کمتر از گنجشکی آید از هیبت — جبرئیلی بدان همه صولت

عقل کانجا رسید سر بنهد — مرغ کانجا پرید پر بنهد

هرچه راهست گفتی از بن و بار — گفتی او را شریک هش میدار

جز بحس رکیک و نفس خبیث — نکند در قدم حدیث حدیث

در ره قهر و عزت و صفتش — کنه تو بس بود بمعرفتش

چند ازین عقل ترهات انگیز — چند ازین چرخ و طبع رنگ آمیز

عقل را خود بخود چو راه نمود — پس بشایستگی ورا بستود

کاول آفریدها عقل است — برتر از برگزیدها عقل است

عقل کل یک سخن ز دفتر او — نفس کل یک پیاده بر در او

عشق را داده هم بعشق کمال — عقل را کرده هم بعقل عقال

عقل مانند ماست سرگردان	در رهِ کُنه او چو ما حیران
عقل عقل است و جان جان نیست او	آنچه زان برتر است آن است او
بتقاضای عقل و نفس و حواس	کی توان بود کردگار شناس
گرنه ایزد ورا نمودی راه	از خدائی کجا شدی آگاه

الفصل فی المعرفة

بخود کس شناخت نتوانست	ذات او هم بدو توان دانست
عقل حقش بتوخت نیک بتاخت	عجز در راه او شناخت شناخت
کرمش گفت مر مرا بشناس	ورنه که اشناسدی بعقل و حواس
بدلیل حواس کی شاید	گوز بر پشت قبه کی باید
عقل رهبر ولیک تا در او	فضل او مر ترا برد بر او
بدلیلی عقل ره نبری	خیره چون دیگران مکن تو خری
فضل او در طریق رهبر ماست	صنع او سوی او دلیل و گواست
ای شده در نهاد خود عاجز	کی شناسی خدای را هرگز
تو که در علم خود زبون باشی	عارف کردگار چون باشی
چون ندانی سر اشناختنش	چون توهم کنی بساختنش

علای تعالی سلمه الله

نه مکان پی برد بدو نه زمان / نه بیان زو خبر دهد نه عیان

نه بارکان ثبات او قائمش / نه مکان جای هستی ذاتش

آیه در بند صورت و نقشی / بسته استوی علی العرشی

شرع مقلوب را امکان گویی / عرش مقلوب را کجا جویی

صورت از محدثات خالی نیست / درخور عزّ لایزالی نیست

زانکه نقاش بود نقش نبود / استوی بود و عرش و فرش نبود

استوی از میان جان میخوان / ذات او بسته جهات مدان

کاستوی آیتی ز قرآن است / گفتن لامکان ز ایمان است

عرش چون حلقه از برون در است / وز صفات خدای بی خبر است

در صحیفه کلام مسطور است / نقش و آواز و شکل ازو دور است

ینزل الله هست در اخبار / آمد و شد تو اعتقاد مدار

رقم عرش بهر تشریف است / نسبت کعبه بهر تعریف است

لامکان گوی حاصل دین است / بهر سبحان که جای تحسین است

بشنمی حسین ازان جست است / که علی لفظ لامکان گفت است

خلق را زین صفت جهانی ساخت / تا ز بهر تو آشیانی ساخت

آسمان دی نبود امروز است	باز فردا نباشد او نوز است
در نوردد ز پیش ستر دخان	یوم نطوی السماء رو برخوان
عارفان چون دم از قدیم زنند	ها و هو را میان دو نیم زنند

فصل فی التنزیه

دهر نی قالب قدیمی را	طبع نی باعث کریمی را
نشود دهر و طبع بی قولش	همچو جان از نهاد بی طولش
این و آن هر دو ناقص و ابتر	آن و این هر دو ابله و بی بر
ماده او ز کهنه و نو نیست	اوست کز منتها جز او نیست
بنهایت نه ملک او معروف	به بدایت نه ذات او موصوف
زرق و تلبیس مخرقه نخرد	سوی توحید و صدق ننگرد
دیده عقل بین گزیند حق	دیده رنگ بین نه بیند حق
باطل است آنچه دیده آراید	حق در او هم آب و گل ناید
عقل باشد مخلط و وهم محیط	هر دو آن لیک بر بساط بسیط
خلق را ذات چون نماید او	بکدام آینه در آید او
جای و جان هر دو نیکار تو اند	کوتوال نفس شمار تو اند

چون برون آمدی ز جان و ز جای | پس بدانی خدای را بخدای

بار توحید هر کسی نکشد | طعم توحید هر کسی نچشد

هست در هر مکان خدا معبود | نیست معبود در مکان محدود

مرد حسی ز راه گمراه است | کفر و تشبیه هر دو همراه است

در ره صدق نفس را بگذار | خیز و زین نفس شوم دست بدار

از درونت نگاشت صنع اله | نه ز زرد و سپید و سرخ و سیاه

وز برونت نگاشته افلاک | از چه از باد و آب و آتش و خاک

داده خود سپهر بستاند | نقش الله جاودان ماند

فعل و ذاتش برون ز آلت و سوست | بس که هو هویتش بر از کن و هوست

آنکه بی رنگ زد ترا بیرنگ | باز نستاند از تو هرگز رنگ

نگذارد فلک بتو جاوید | رنگ زرد و سیاه و سرخ و سپید

جمع کرد از پی تو پیش از تو | آنچه اسباب تست پیش از تو

آفریدت ز صنع در تکلیف | کرد فضلش ترا بجود تعریف

گفت گنجی بدم نهانی من | خلق الخلق تا بدانی من

کرد از کاف و نون بدیع زمین | دیده را کید هان برای یقین

زیر گردون امر و صنع خدای — ساخته چار طبع بر یک جای
جمع ایشان دلیل قدرت اوست — قدرتش نقشبند حکمت اوست
گلیسه را مدوز پرده مدر — کاسه را ملیس و عشوه مخر
همه اضداد لیک زامر اله — همه با یکدگر شده همراه
همه را تا ابد بامر قدم — زده بیرنگ در سرا عدم
چار گوهر بسعی هفت اختر — شده بیرنگ را گزارش گر
آنکه بی خامه زد ترا بیرنگ — هم تواند گزاردن بیرنگ
نیست گوئی جهان زشت و نکو — جز از دو بدو و بلکه خود ازو
همه زو یافته نگار و صور — هم هیولائی اصل و هم پیکر
عنصر و مادّه هیولا نیز — طبع و الوان چار ارکان نیز
همه را غایت و تناهی از آن — نردبان پایه الٰهی دان

فصل فی الربوبیة والعظمة

پس تو مطلوب خود اندر جای — سوی او کی بود سفرت ازپای
سوی حق شاهراه نفس و نفس — آینه دل زدودن آمد و بس
آینه دل ز رنگ زنگ نفاق — نشود روشن از خلاف و شقاق

ظاهر ۱۲ مرد مکان بعضی مجرد ... الی الاصل الصافی ۱۲

علامی سلمه

آن زو کرد هر یکی ز ایشان
آنچنان گمرهان و بدکیشان

هیئت و شکل پیل پرسیدند
و آنچه گفتند جمله بشنیدند

تا بدانند شکل و صورت پیل
هر یکی باز نان دران تعجیل

آمدند و بدست بپسودند
زانکه از چشم بی بصر بودند

آنکه دستش بسوی گوش رسید
دیگری حال پیل از و پرسید

گفت شکلیست سهمناک عظیم
پهن و صعب و فراخ همچو گلیم

و آنکه دستش رسید زی خرطوم
گفت گشتست مر مرا معلوم

راست چون ناودان میانه تهیست
سهمناک است و مایهٔ تبهیست

و آنکه را بد ز پیل ملموسش
دست و پای سطبر پربوسش

گفت شکلش چنانکه مضبوط است
راست همچون عمود مخروط است

هر یکی دید جزوی از اجزا
همگنان را فتاده ظن خطا

هیچ دل را ز کلی آگه نی
علم با هیچ کور همره نی

جملگی را خیالهای محال
کرده مانند غتفره بجوال

از خدائی خلایق آگه نیست
عقلا را درین سخن ره نیست

حجة
ص [illegible] ...
ما بیرون [illegible]
[illegible]
[illegible] ۳
[illegible]
دو [illegible]
[illegible]
اجمق
است
۱۲

فی الاستوا انّه معقول والکیفیة مجهول والایمان معقول

آن یکی رجل گفته دیگر ید — بیهده گفتها ببرده ز حد

وان دگر صبعین و نقل و نزول — گفته و آمده براه حلول

وان یکی استوا و عرش سریر — کرده در علم خویشتن تقدیر

وان دگر را سخن ز قعد و جلوس — بسته برگردن از خیال جرس

وجه گفته یکی دگر قدمین — کس نگفته ورا که نطلبک این

زین همه گفت قال و قیل آمد — حال کوران و حال پیل آمد

جل ذکره منزه از چه و چون — انبیا را شده جگرها خون

عقل را زین حدیث پی کردند — علما را علوم سطی کردند

همه بر عجز خود شدند مقر — وای آنکو بجهل گشت مصر

متشابه بخوان و رو مامویز — وز خیالات بیهده بگریز

آنچه نص است جمله آمنا — وآنچه اخبار جمله سلّمنا

فی اصحاب الغفلة

رادمردی ز غافلی پرسید — چون در انجمنت تلف و غافل دید

گفت هرگز تو زعفران دیدی — هیچ — یا خبر از نام بیش نشنیدی

گفت با ماست خورده ام بسیار | صدره و بیشتر نه خود یکبار

مرورا گفت راد مرد حکیم | اینت بیچاره اینت قلب سلیم

تو بفصل نبیره هم بمیدانی | بیهده ریش چند جنبانی

آنکه او دست و پای را داند | او چگونه خدای را داند

آنکه او نفس خویش نشناسد | نفس دیگر کسی چه پرماسد

انبیا عاجزند زین معنی | تو چرا هرزه میکنی دعوی

چون نمودی بدین سخن برهان | پس بدانی مجرد ایمان

ورنه او از کجا و تو ز کجا | خامشی به ترا تو ترا ز مخا

علما جمله هرزه می لافند | وین نه بر پای هرکسی بافند

الفصل فی تقدیسه

جانت را دوزخ آشیانه مکن | خاطرت را محال خانه مکن

گرد بیهوده و محال مگرد | بر در خانهٔ خیال مگرد

از خیال محال دست بدار | تا بدان بارگه بیابی بار

کان سرای بقا برای تو است | وین سرای فنا نه جای تو است

آن سرای بقا تراست سعد | یوم بگذار و جان کن انبی عد

در جهان زشت و نیکو چیب و راست | ناخلف زادگان آدم راست
پایه بسیار سوی بام بلند | تو بیک پایه چون شوی خرسند
پایه اول اندرو حلم است | گو بتحقیق خواجه علم است
شده در دوم یکدگر پایه | خرد و جان و صورت و مایه
تو حقیقت بدانکه در عالم | از برای نتیجهٔ آدم
نیست از بهر آسمان ازل | نردبان پایه به ز علم و عمل
بهر بالا و شیب منزل را | حکمت جان قوی کند دل را
اندرین ره اگرچه آن نکنی | دست و پای بزن زیان نکنی
هرکه او تخم کاهلی کارد | کاهلی کافریش بار آرد
بتر از کاهلی ندانم چیز | کاهلی کرد رستا را حیز
از پی کارت آفریدستند | جامهٔ خلعتت بریدستند
تو بخلقان چرا شوی قانع | چون نگردی بدان خلل طامع
در دو عالم یکی کند صادق | سه سه منزل یکی کند عاشق
ملک و ملک از کجا بدست آری | چون همی سست روز بیکاری
روز بیکاری و شب آسانی | نه رسی بر سریر ساسانی

تاج و تخت ملوک بی نم تیغ	دستهٔ گرز دان و قبضهٔ تیغ
از پی سیم و طعمهٔ گردون	پیش مشتی خسیس ناکس دون
علم داری بحلم باش چو کوه	مشو از نائبات چرخ ستوه
علم بی حلم شمع بی نور است	هر دو با هم چو شهد و زنبور است
شهد بی موم رهگذر احرار است	موم بی شهد بابت نار است
برگذر زین سرای کون و فساد	بهره از معدن و برو به معاد
کاندرین خاک توده بی آب	آتش آب پیکر است سراب

الفصل فی الحفظ والمراقبه

هر که را عون حق حصار بود	عنکبوتیش پرده دار بود
سوسماری ثنای او گوید	اژدهای رضای او جوید
نعل او فرق عرش را ساید	لعل او زیب فرش را شاید
زهر در کام او شکر گردد	سنگ در دست او گهر گردد
هر که او سر برین ستانه نهد	پای بر تارک زمانه نهد
عقل داننده اندرین درماند	زانکه درماند هر که زین درماند
ترسم از جاهلی و نادانی	ناگهان بر صراط درمانی

جاهلی مر ترا به نار دهد | تا ترا گوک و کوکنار دهد
لقمه دیدی که مرد می خاید | ق | زان میان گندمی برون آید
بود پیش جراد و مرغ و ستور | دیده تاب خراس و تف تنور
داشته زیر آسیای تو پای | که نگهداشتش خدای خدای
از پی حفظ مال و نفس و نفس | او ترا بس تو کرده زو بس
سگ و زنجیر چون بدست آری | آهوی دشت را شکست آری
پس برین اعتقاد و این اخلاص | از برای معاش و کسب خلاص
من بگویم ترا العقل و بهوش | که نه بندی زبند من در گوش
اعتماد تو بر سگ و زنجیر | بیش بینم که بر سمیع و بصیر
نور ایمانت را درین بنیاد | آهنی و سگی بغارت داد

التمثیل فی قوم یؤتون الزکوة

راد مردی حکیم پیش پسر | داد چندین هزار بدره زر
پسرش چون بدید بذل پدر | تر زبان شد بعیب و عذل پدر
گفت بابا نصیب من زین کو | گفت ای پور در خزانهٔ هو
قسم تو بی وصی و بی انباز | من بحق دادم او دهد بتو باز

اوست خود کارساز مولی ما | او نه بس دین ما و دنیی ما
او بجز کارساز جانها نیست | نکند بر تو ظلم زانها نیست
هر یکی را عوض دهد هفتاد | گر دری بست بر تو ده بگشاد
آنچنان مهر کو کند پیوند | مادر آنرا کجاست با فرزند

فی الحکمة و سبب رزق الرزاق

آن نه بینی که پیشتر ز وجود | که ترا کرد در رحم موجود
روزیت داد نه مه از خونی | کردگار حکیم بیچونی
در شکم مادرت همی پرورد | بعد نه ماه در وجود آورد
آن در رزق چون ببست بر تو | دو در بهترت بداد بدست
بعد از آن الف داد با پستان | روز و شب پیش تو دو چشمه روان
گفت کین هر دوان همی آشام | کل هنیئاً که نیست بر تو حرام
چون نمودت فطام بعد دو سال | شد دگرگون ترا همه احوال
داد رزق تو از دو دست و دو پای | زین بگیر و از آن برو هر جای
گر دو در بسته کرد بر تو رواست | عوض دو چهار در برخاست
زین بستان زان برو به پیروزی | گرد عالم همی طلب روزی

چون اجل ناگهان فراز آید / کار دنیا همه مجاز آید
باز ماند ز دوست و یار از کار / بدل چار بد بدت ناچار
ق
در لحد هر چهار بسته شود / هشت جنت ترا خجسته شود
در صفت جنت
هشت در خلد بر تو بگشایند / حور و غلمان به پیش تو آیند
تا بهر در چنانکه خواهی شاد / میروی ناوری ز دنیا یاد
ای جوانمرد نکته بشنو / وز عطای خدا امید مشو
چون ترا داد معرفت یزدان / در درون دلت نهاد ایمان
خلعتی کان تراست هیچ جهیز / نستاند بروز رستاخیز
گر ترا دانش و درم نبود / چون ترا بود هیچ کم نبود
او بفخر آردت نه بینی عار / او عزیزت کند نگردی خوار
آنچه داری تو دل برو مسپار / آنچه او داد استوار آن دار
تو خزینه تهی نه بینی باز / چون بدو داد او دهد بتو باز
زر با تش دهی چو خبث سوزد / زر صافی ترا بغیر وزد
بد کاو سوخت نیک داد بتو / دولت از چرخ سر نهاد بتو
آذری
نفع آتش اگر مقیم تراست / آتش آیا ازو کریم تراست

تو ندانی نه نیک و نه بد را — خازن او به ترا که تو خود را

یار مارست چون رود بدنیش — مار یارست چون رود زبرش

ای صدف جوی جوهر الا — ق — جامه و جان بنه بساحل لا

هست حق جز نه نیست نگراید — زاد این راه نیستی باید

تا تو در نیستی گله سنهی — روی را در بقا بره ننهی

چون شوی نیست سوی حق پویی — تا بویی است راه دق جویی

کرت هست زمانه نیست کند — احسن الخالقینت هست کند

خیز و بگذار قصهای محال — از سر نفس شوم دغ و لغال

فی الهدایت

شب بد را ایادی او — نفس را مهتدی و هادی او

در ره فرض و شرع و سنت خویش — منت حق شمر نه منت خویش

نور بخش الیقین و تلقین اوست — هم جهانبان و هم جهان پیرا او

مهر با شرزه او ره دیدارست — مر ترا او بخلد راهبر است

چون پسندد تن گران او را — کی شناسد روان و جان او را

سنگ پاره ست لعل کان آنجا — بو الفضولیست فضل جان آنجا

بی زبانی ثنا زبان تو بس	هرزه گویی بخم و زبان تو بس
از پس کفر اهل دین تان کرد	بسیاهی سپید بینتان کرد
منت کردگار هادی بین	کادمی را ز جمله کرد گزین
حضرتش را ز بهر ماده و نر	بی نیازی ز پیر و پیغمبر
کرده از بهر رهبری نفسش میر	گربه را نی سگی را [illegible]
تو مر آنرا که رخ سخن نارد	بت شمر هر چه داند و دارد
روی بر تافته ز حضرت حق	من نگویم که مردم بهست الحق
سگ به از ناکسی که روی بتافت	زانکه ناجسته سگ شکار نیافت
سگ که دانی ار چه فربه شد	نه ز نازی شکار را به شد
خود ز رخسار تست صبح و شفق	در ره عشق پیش رهبر حق
روز که بود که پرده در باشد	شب که باشد که پرده گر باشد
هر که آمد بدو گوش آورد	خود نیامد که لطف اوش آورد
رهبرت لطف او تمام بود	چرخ زان پس ترا غلام بود

هم از و دان که جان سجود کند
کابر هم ز آفتاب جود کند

ایضاً فی الهدایة

هر هدایت که داری ای درویش — هدیهٔ حق شمر نه کدیهٔ خویش

آل برمک نه جود کس گشتند — به سخاوت چو هم‌نفس گشتند

نام ایشان چو برج باقی ماند — در چه گردون فنای ایشان خواند

قوم این روزگار گرچه خوشند — چون مگس شوخ چشم و دیده کشند

بسخن چون شکر همه نوش اند — لبنجادل و رند و جان جوشند

چو متواز بود خویش گشتی مست — کمر دل به بند و در ره ایست

چون کمر بسته ایستادی تو — تاج بر فرق دل نهادی تو

تاج اقبال بر سر دل نه — پای ادبار بر خور گل نه

غافل برین عمل خندد — لیک عاقل جز این نه بپسندد

باید آشفته گردد — اوّلا پوستین بگاز رده

پوستین باز کن که تا در شاه — پوستین در بسی است اندر راه

نخستین قدم که زد آدم — پوستینش درید گرگ ستم

چو قابیل تشنه شد بجفا — داد هابیل پوستین بفنا

چو ادریس پوستین افگند — در فردوس را ندید به بند

چون

علامی سلمه

چون خلیل از ستاره و مه و خور | پوستینها درید بی غم خور

شب او همچو روز روشن شد | نار نمرود باغ گلشن شد

بسلیمان نگر که از سر داد | پوستین امل بگازر داد

جن و انس و طیور و مور و ملخ | در بن آب قلزم و سر شخ

رای او را همه رفیع شدند | امر او را همه مطیع شدند

ز آتش دل چو سوخت آب نهاد | خاک بر دوش باد چرخ نهاد

چون کلیم کریم نسم پرورد | رخ بمدین نهاد با غم و درد

پوستین را ز روی مزدوری | برکشید از نهاد رنجوری

کرده ده سال چاکری شعیب | تا گشادند بر دلش در غیب

دست او همچو چشم بینا شد | تاج بر فرق اهل سینا شد

روح چون دم ز بحر روحانی | زد بذیرفت لطف ربانی

پوستین را باولین منزل | بفرستاد سوی گازر دل

دل چو او را فراخی داد | هم بخوردیش بادشاهی داد

گشت بی او بقدرت ازلی | از ثنای خفی و لطف جلی

تن ابرص از و چو سایهٔ نور | چشم اکمه از و چو پایهٔ عرش

هر که چون او نه نام جوید و ننگ | از یکی خم بر آورد ده رنگ

سنگ با او چو مشک شد بویا | زنده کرد از مردگان گویا

گل دل را ز لطف جان سر کرد | دل گل را ز دست جانور کرد

چون دکانها بمهر کرد قضا | ق | دست تقدیر در نشیب فنا

ماند عالم پر از هوا و هوس | گشته بازار پر عوان و عسس

شحنه را از بهر دفع ستم | بفرستاد اندرین عالم

پوستین خود نهشت در ره ریز | پس چه دادی بگازران زمین

چون شد از آسمان دل ظاهر | هم بجان مست و هم بتن طاهر

از فنا چون سوی بقا آمد | زینت و زیب این فنا آمد

هر که گشت از برای او خاموش | سخن او حیات باشد و هوش

گر بگوید ز جاهلی نبود | ور نگوید ز کاهلی نبود

دیدی ای خواجه سخن فربه | که ترا در دل از سخن فربه

در خموشی نبوده طوطی اندیش | گاه گفتن نبوده لغو پریش

روز و شب را بمسطر انصاف | تسویت داده فی به هرج و گزاف

از درونش چو بوی جان یابند | بی زبانان همه زبان یابند

تو درین

یعنی نبی علیه السلام

ای علایق دنیای

گازران زمین مراد از زمین

کر چون از عدم بوجود آمد

بی مجاهده و ریاضت و طی منازل

تو درین گفت من مدار ارتیکی | باز کن دیده بر گمار یکی

در رهش خوانده عاشقان بر جان | آیهٔ کل من علیها فان

آن سفیهان که دزد طرارند | عقل را بهر ره زدن دارند

کن دو حرفست بی نوا هردو | هو دو حرفست بی هوا هردو

ذات او سوی عارف عالم | برتر از کیف و آن و از هل و لم

صنع او عدل حکمتست جلی | قهر او مکر عزتست خفی

پیکر آب و گل ز شوقش عور | لعبت چشم و دل ز کنهش کور

عقل آلوده از پی دیدار | ق آرنی گوی گشته موسی وار

چون برون آمد از تجلی پاک | گفت در گوش او که تبت الیک

صفت ذات او بعلم بدان | نام پاکش هزار و یک برخوان

وصف او زیر علم نیکو نیست | هرچه در گوش آید آن او نیست

نقطه و خط و سطح بر صفتش | ق هست چون جسم و بعد و شش جهتش

مبدع آن شد از در امکان | خالق این شد از درون زمان

هیچ عاقل درو نداند غیب | او بداند درون عالم غیب

مطلع بر ضمایر و اسرار | لطف ناکرده جمله را تو گذار

فی التقدیس

کاف و نون نیست چون نبشتهٔ ما — چیست کن سرعت نفوذ قضا

وهم و خاطر دلیل نیکو نیست — هر کجا وهم و خاطر است او نیست

وهم و خاطر ز آفریدهٔ اوست — آدم و عقل نورسیدهٔ اوست

زانکه اثبات رنگ او بر نیست — ق هیچ اثبات ما درا عمی است

واند اعمی که مادری دارد — لیک چونی بوهم در نارد

وهم او فارغست از چونی — زشت و نیکو درون و بیرونی

در چنین عالمی که ذوقش دو — زشت باشد تو او توی او تو

گر نگوی بد و نکو نبود — ور بگوی تو باشی او نبود

گر ندانی ز دین تهی باشی — ور بگویی مشبهی باشی

چون برون از کجا و کی بود او — گوشهٔ خاطر تو کی شود او

راه جویان چو سوی او پویند — آنک آنک بهرزه میگویند

بازمردان چو فاخته در کوی — طوق در گردنند کو کو گوی

خواهی امید گیر و خواهی بیم — هیچ بر هرزه نافرید حکیم

عالم است او بهر چه کرد کند — تو ندانی بد است درد کند

آنچه نزد تو بیش ازان ره نیست — غایت وهم تست الله نیست

به ز تسلیم نیست در عملش | تا بدانی حکیمی و حلمش
خلق را داده از حکیمی خویش | هر کرا بیش حاجت آلت بیش
همه را داده آلتی درخور | از پی جر نفع و دفع ضرر
در جهان آنچه رفت آنچه آید | وانچه هست آنچنان همی باید
تو مگو در میانه هیچ فضول | رانده او بدیده کن تو قبول

التمثیل فی اصحاب الغفلة

ابلهی دید اشتری بچرا | گفت نقشت همه کژ است چرا
گفت اشتر که اندرین پیکار | عیب نقاش میکنی هش دار
در کژی من مکن بعیب نگاه | تو ز من راه راست رفتن خواه
نقشم از مصلحت چنان آمد | از کژی راستی کمان آمد
ست شایسته گرجت آید چشم | طاق ابرو برای جفتی چشم
هرچه او کرد عیب او مکنید | با بد و نیک جز نکو مکنید
تو فضول از میانه بیرون بر | گوش خر درخور است با سر خر
چهره ساز از بهار نیرو شد | چشم خورشید بین ابرو شد
زشت و نیکو بنزد اهل خرد | سخت نیکست از و نیاید بد

آن نکو تر که هر چه زو بینی / گرچه زشت آن همه نکو بینی

جسم را قسم راحت آمد و رنج / روح را راحت است همچون گنج

لیک مار شکنج بر سر اوست / دست و پا خسته در برابر اوست

التمثیل لعین الاحول

پسری احول از پدر پرسید / کای حدیث تو بسته را چو کلید

گفتی احول یکی دو بیند چون / من نبینم از آنچه هست فزون

احول ار هیچ کژ شمارستی / بر فلک مه که دوست چارستی

پس خطا گفت آنکه این گفت است / کاحول ار طاق بنگرد جفت است

تیر سهم اندر طریق شارع دین / همچنانی که احول کج بین

یا چو ابله که با شتر بیکار / کرده بیهوده از پی کردار

قبلهٔ عقل صنع بی خللش / کعبهٔ شوق ذات بی بدلش

روح را از خرد شرف او داد / عضو را از گنه علف او داد

نیک داند خدا انابت را / حکمتش مانع است اجابت را

گرچه باشد که سؤال مجیب / ندهد گل بگل خورنده طبیب

گل عمر کسی که گل کاهد / کی دهد گلش گرچه دل خواهد

کی شود

کی شود بی سبب نموده تو | بوده حق چو عقل بوده تو
سخت بسیار کس بود که خورد | قدح زهر صرف و زان نمرد
بلکه او را غذای جان باشد | که ز بحران چو خیزران باشد
همه را از طریق حکمت و داد | آنچه بایست بیش زان همه داد
پیل را پشه گر بدرد پوست | گو بر آن گوش پشه ران با اوست
شپشش را هست ناخنت هم هست | کیک را گوشمال چون بر جست
کوه اگر پر ز مار شد مشکوه | سنگ و تریاک هست هم در کوه
ور ز کژدم بدل گمان داری | کفش و نعل از برای آن داری
درد در عالم ار فراوانست | هر یکی را هزار درمانست
در هم آویخت از پی تصویر | گره ز مهر برو گوئی اثیر
معتدل گشت جنبش گل را | سردی مغز و گرمی دل را
جگر و دل ز معده و شریان | سوی تن آب و باد کرده روان
تا جسد را بواسطه دم و خون | جان دهد این بجنبش آن بسکون
ملکوتست و ملک در عالم | زبر تحت نور و تحت ظلم
کرد بخشش این دو مایه را در صنع | چون بگسترد سایه را بر صنع

ملک از بهر لطف جان را داد	ملکوت از شرف روان را داد
تا درون برون پذیرد قوت	تن ز ذی الملک جان ز ذی الملکوت
هست حق را ز بهر جان تشریف	اندر اثنای صنع لطف لطیف
داند آنکس که خورده دان باشد	کانچه او کرد خبرت آن باشد
شومی تو نام زشت و نام نکوست	ورنه محض عطاست هرچه ازوست
بد ازو در وجود خود ناید	بخدای بد از کجا شاید
بد بجز جاهل و بخرد نکند	خود نکوکار هیچ بد نکند
نوش دان هرچه زهر او باشد	لطف دان هرچه قهر او باشد
باشد اندر نهاد مادر ما	هم حجامت نکو و هم خرما

ایضا التمثیل فی اصحاب الغفلة

آن نه بینی که طفل را دایه	گاه خردی باو لبن پایه
گاه بندد ورا بگهواره	گاه بنهد ببرش همواره
گه زند صعب و گاه بنوازد	گاه دورش کند بیندازد
گاه بوسد بمهر رخسارش	گاه بنوازد و کشد بارش
مرد بیگانه چون نگاه کند	خشم گیرد ز دایه آه کند

گویدش نیست مهربان دایه
بر او هست طفل کم مایه

تو چه دانی که دایه به داند
شرط کار آنچنان همی ماند

بنده را نیز کردگار بشرط
میگذارد بجمله کار بشرط

آنچه باید همی دهد روزی
گاه حرمان و گاه پیروزی

گاه بر سر نهد ز گوهر تاج
گه بدانگی ورا کند محتاج

آنکه آرد جهان به کن فیکون
چون کند بد بخلق عالم چون

آن زمان کایزد آفرید آفاق
هیچ بد نافرید بر اطلاق

مرگ این را هلاک و آن را برگ
زهر این را غذای و آن را مرگ

چون ترا از درون دل نگذاشت
آینه پیش تو بر داشت

تا ترا کبر سد خشم نکرد
تا ترا خشم تو بخشم نکرد

سنگ و سنگست آبگینه وری
تو چو لعل از درون حقه بهی

سیم بهر خزینه دارد شاه
لعل بهر خزینه دارد شاه

آینه همچو پشت روی سیاه
گر بدی کس نکردی ایچ نگاه

سیم بد از نهاد و از دل نیست
لعل شاد از درون پر خونست

ز آینه روی به بود خورشید
پشت خواهی سیاه خواه سپید

چشم کردن ای چشم زخم رسانیدن

پای طاوس گر چو پر بودی | بشب و روز جلوه گر بودی
کی تواند نگاشت در آدم | نقشبند قلم نگار قدم
آتش و باد و آب و خاک و فلک | زیر برش عقل و جان میانه ملک

فی صفت قدرته

نقش بند برون گلها اوست | نقش دان درون دلها اوست
مبدع هست و آنچه نا هست او | صانع دست و آنچه در دست او
ساخت دولابی از زبرجد ناب | کوزه سیمین ببست بر دولاب
کرد در راه ناجوانمرداز | در هوا شمع و شمعدان گردان
صنع او را مقدم است عدم | ذات او را مسلم است قدم
عقل را کرده قابل سورت | مایه را کرده قابل صورت
عقل را [illegible] راه بیدار | تو همی عقل را چه پنداز

فی تعظیم قدره و تمجید قضائه

اوست نیرنگ دانه پرکار | نعمت و شکر و شکرگوی نگار
کرده در شهر ره معاش و معاد | فعل و قوت قرین کون و فساد
قدرتش کرد در جهان سخن | توفی را [illegible]

۳۵

هرچه آمد بفعل جا لیش را | هرچه در قوت است ایلش را

هر که گشت از برای راه خموش | سخن او حیات باشد و نوش

گشتی خموش منطقی | در بگوئی بسان لطریقی

دلش از بند ملک برباید | ملکوت جهانش بنماید

تا کند عقل از پی رازی | گرد میدان عشق پرواز

عرش چون فرش زیر پا آرد | جغد باشد ولی همای آرد

خواجهٔ این و آن سرا شود | بندهٔ مخلص خدای شود

مر ورا عقل ره نماید | تنش از نور خود بیاراید

لطف حق سایش افگند بر دل | پس بگوید که کیف مد الظل

چون ز دل جان او بیابد بر | روی بنمایدش جعلنا الشمس

بینش بنمایدش بچشم زبون | فلک طبع و رنگ بوقلمون

هر کرا تو به زین شراب دهند | گوی و رنگش بباد و آب دهند

تا ازان نعرها بگوش تو آید | وحده لاشریک له شنوی

بینش سود از رنگها نیزی | گر کند علتی تو رنگ ریزی

هرچه خواهی ز رنگ بردازی | ور یکی خم زنی برون آری

٣٦

بحقیقت نشنونه از سر جبل | نیست این نکته بابت نااهل
کین همه رنگهای پر نیرنگ | خم وحدت کند همه یکرنگ
پس چو یکرنگ شد همه او شد | رشته باریک شد چو یکتو شد
دل و جانش نهفته شد حق جو | شد زبانش بحق انا الحق گوی
مرد باید که چون خلیل بود | تا ز حق ظل او ظلیل بود
زهره دارد زمانه کز بمشیر | یک نفس برزند به تعلیمش
موسی را که خفته کون است | فرعونش هلاک فرعون است

فی الامثال والمواعظ والفقر سواد الوجه ذکر الامثال
خیر المقال والدنیا دار الزوال وتغیر الامور والانتقال

با سیه باش چون ترا نگریزد | که سیه هیچ رنگ نپذیرد
با سیه روی خوشدلی بهم است | طرب انگیز شهر خرمی کم است
تپش آتشکده دلجویست | طالب سوخته سیه رویست
زنگی زشت با بلا جویی | خوشدلی یافت از سیه رویی
طرب او نه از نکویی او | خوشدلی او ز مشک بویی او
هست روشن تر از ضیا هلال | کشف حال هلال و کشف بلال

راز دل گر همی نخواهی فاش ‖ با سیه روی دو عالم باش

زانکه آنرا که آرزو طلب است ‖ پرده در روز پرده دار شب است

زین هوسهای هرزه دست بدار ‖ آرزو زهردان و معده چو مار

افعی آرزو گرت بگزد ‖ با تو این رنگها بسی نیرزد

که بدین راه در بدی نیکی است ‖ آبحیوان درون تاریکی است

دل ز رنگ سیه چه غم دارد ‖ زانکه شب روز در شکم دارد

هر چه جز حق هر آنچه باطل است ‖ جز طریق حقیقت دین است

زانکه مردان درین کهن خانه ‖ نو گرفت اندلی دم و دانه

چون بباغ خدای بگرازند ‖ هر چه تلقین بود بیندازند

بیخودی منتهای راز همه است ‖ مرجع روح پاک با کلمه است

ای که فرش زمان نوشتستی ‖ ق ‖ وی که از جا و نه گذشتستی

بگذر از جان و عقل یکباری ‖ تا بفرمان حق رسی باری

می نبینی از آنکه شب کوری ‖ روز چون عقل ابلهان عوری

من نگویم ترا سخن نه بغز ‖ ق ‖ لیکن از راه حق نکته و رمز

تا ز باطل نگذری حق نیست ‖ که ازین نیمه حق مطلق نیست

خبر بی زاد و راه عالم سپنج	زور لا خیر دان و زر لا شی
هست لا خیر زور و زر زر وار آن	همچو لاشی عقل میخواران

فی الفقر الی الله والاستغناء عمن سواه

از من و از تو کارسازی را	بی زیانیست بی نیازی را
بی نیازیش را چه کفر و چه دین	بی زیانیش را چه آن و چه این
بحقیقه بدانکه هست خدای	از پی حلم و حکمت بسزای
بی نیازی نیاز جو از تو	پاس دار سپاس گو از تو
او ترا راعی و تو گرگ پسند	او ترا داعی و تو حاجتمند
گرگ و یوسف بتست خرد و بزرگ	ورنه زی او یکیست یوسف و گرگ
لطف او را چه مانعی و چه عون	قهر او را چه موسی و فرعون
چه عزیزی ز عقل و چرخ او را	چه بزرگی ز نفس و چرخ او را
نفس و افلاک آفریده اوست	خنک آنکس که برگزیده اوست
چرخ و آنکس که چرخ گرد اوست	آسیائیست آسیابان اوست
حکم فرمان و عقل و فرمان گیر	نفس نقاش و طبع نقش پذیر
جنبش چرخ بی سکون و زمین	هست چون مور در دم تنین

مور را اژدها فرو برد | گردش چرخ چنبر گذرد
بحجبر دارد در مشیمهٔ لا | کرده برکار آسیای بلا
عمر تو دانه دار در دم او | شور او همنشین ماتم او
نز درشت آنکه از پی شوی آی | کاسهٔ تو چهار دارد پای
جز بفضلش براه او نرسی | ورنه در طاعتش قوی نفسی
طاعت و معصیت تو انگشت | ورنه زی او برنگ یکرنگ است
کی بفعل بد بدست و پای رسد | بنده خواهد که در خدای رسد
آنکه در خود بدست و پای رسد | کی تواند که در خدای رسد
چون تو در علم خود زبون باشی | عارف کردگار چون باشی

فی التضرع والخشوع

از تو زاری نکوست زور بد است | عور زنبور خانه شور بد است
زور بگذار گرد زاری گرد | تا ز فرق هوا برآید گرد
زانکه داند خدای کز سر حدق | از تو زورست زور و زار صدق
چون تو دعوی ز زور و زر داری | دیده را کور و گوش کر داری
روی زر سرخ و جامه رنگارنگ | نام تو ننگ و صلح تو جنگ

بر در حق بگرد و زور مگرد | که بزاری شوی درین ره مرد
این نه از فام توختن باشد | که نیازی فروختن باشد
قدرتش را بچشم عجز مبین | خواجه آزاد کن مباش چنین
تا بخود قائمی بهوش و بخور | ور بدو قائمی مدو زو مدر
هر چه هست آ عزیز هست ازو | بود تو چون بهانه یاوه مگو
بی تو کل مسجد است و با تو کنشت | با تو دل دوزخ است و بی تو بهشت
بی تو خود کار ما همه کرد است | با تو چون کرده نه پرورد است
تو تویی مهر و کین از آن آمد | تو تویی کفر و دین از آن آمد
بنده باش بی نصیبه و بی تیر | که فرشته نه گرسنه است و نه سیر
از تو بیم و امید دولت راند | چو متوافتی امید و بیم نماند
بوم کو گرد کاخ شه گردد | شوم و مدبر و زود بر گنه گردد
چون قناعت کند بویران جای | بر او به بود ز فر همای
ز آب و آتش زیان نپذیرد مشک | نافهٔ مشک را چه تر و چه خشک
چه مسلمان چه گبر بر در او | چه کنشت و چه صومعه بر او
گبر و ترسا و نیکو و معیوب | همگان طالبند و او مطلوب

نیست

نیست علت پذیر ذات خدای		تو بعلت کنون چه جوئی جای
مهر دین برنتابد از تلقین		مه فروشد چو تافت نور یقین
پارسا گر به است اورا به		پادشا گر بدست ما را چه
تو نکوکار باش تا برهی		با قضا و قدر چرا ستیهی
اندرین منزلی که یک هفته است		بوده نابوده آمده رفته است
لفظ لیسی بخوان که اندر نشر		طرقوا گوی مومن است بحشر
مصطفی گفت خه از آن شه شد		دست موسی خلیل اوه شد
واو اوه وفای دینش داد	ق	رتبت و زینت یقینش داد
لیک چو واو از میان اوه رفت		مانده آه مجرد این گفت
آه ماندست یادگاری ازو		ملت او نمود کاری ازو
پیش تا صور در دهد آواز		خویشتن را بکش به تیغ نیاز
گر پذیرند گشتی آسوده		ورنه انگار بوده نابوده
بر در بی نیازی از که و مه	ق	گر تو باشی دگر نه او را چه
چه وجودت بنزد او چه عدم		مثل تو بر درش نیاید کم
چون برون تاخت چشمه روز		حاجتی نایدش بمقرعه زن

این همه طمطراق آب و گل است — ورنه آنجا که محض جان و دل است

ق

چکند طرقوا ز مشتی خس — طرقوا گوی نور خویشتن بس

آن چراغ ترا بست مسید — خود برآید بتافتن خورشید

صرصر این شمع را نه بنشاند — جان او نیم عطسه بستاند

پس درین کوچه نیست راه شما — راه اگر هست هست آه شما

همه از راه بندگی دورید — چون خران سال و ماه معذورید

روز بهر خروس کی باید — چون بود وقت خود برون آید

چو تو گه نیک باشی و گه بد — ترست از خود بود رسید بخود

پس چو شد روی عقل و شرم سپید — رو تو یکسان شناس بیم و امید

فی عدل الامیر امن الرعایا

گرد روزی عمر بر رهگذری — سوی جوقی ز کودکان نظری

همه مشغول گشته در بازی — کرده هر یک همی سرافرازی

هر یکی از پی مصارعتی — مینمودی ز خود مسارعتی

برکشیده بری خط ادب — جامه از سر برون برسم عرب

چون عمر سوی کودکان نگرید — حشمتش پرده طرب بدرید

کودکان زو گریختند بتفت | جز که عبدالله زبیر نرفت

گفت عمر ز پیش من بچه فن | تو نه بگریختی بگفتا من

چه گریزم ز پیشت ای مکرم | نه تو بیدادگر نه من مجرم

نزد آنکس که دید جوهر خود | چه قبول و چه رد چه نیک و چه بد

میر چون جفت دین و داد بود | خلق را دل ز عدل شاد بود

ور بود رای او سوی بیداد | ملک خود داده سربسر برباد

نیک باشی نه درد سر رستی | ور بدی جمله عهد بشکستی

چون گرفتی ز عدل توشهٔ خویش | مرکب تو بود و منزل پیش

آنچنان شو بخیرت آبادش | که دگر باد ناید از یادش

فی التسبیح و التهلیل

ذکر بر دوستان و کم سخنان | چه شماری بسان بی‌زبان

جور با حکم او همه داد است | عمر بی یاد او همه باد است

آنکه گریان از وست خندانست | دل که بی یاد اوست سندانست

شدی ایمن چو نام او بردی | در طریقت قدم بیفشردی

تو بیادش چو گل زبان کن تر | تا دهانت کند چو گل پر زر

سیر جان کرد جان بجد را	تشنه دل کرد عاشق خود را
یک زمان از درش مشو غایب	تا بود عزم و رایتو صایب
کار نادان کوته اندیش است	یاد کردن کسی که در پیش است

فی المرید الرشید والشیخ العمید

ثوری از بایزید بسطامی	از پی طاعت و نکونامی
کرد نیکو سوالی و بگریست	گفت پیرا بگو که ظالم کیست
پیر دی مرورا جواب بداد	شربت وی هم از کتاب بداد
گفت ظالم کسی است بد روزی	که یکی لحظه در شبانروزی
کند از غافلی فراموشش	نبود بنده حلقه در گوشش
گر فراموش کردیش نفسی	ظالمی نیست خیره چون تو کسی
ور بوی حاضر و بری نامش	نیست گردی ز جرم احکامش
آنچنان یاد کن که از دل و جان	نشوی غافل از زمان بزمان
یاد وار این سخن از آن بیدار	مرد این راه حیدر کرار
فاعبد الرب فی الصلوة تراه	ور نباشی چنین تو داغوتاه
آنچنانش پرست در کونین	که همی بینیش برای العین

گرچه چشمت وراثمی بیند / خالق تو ترا همی بیند

ذکر جز در رهِ مجاهده نیست / ذکر در مجلسِ مشاهده نیست

رهبرت اوّل ارچه یاد بود / رسد آنجا که یاد باد بود

زانکه غوّاص از درون بحار / آب جوید کشد هم آتش زار

فاخته غایب است گوید کو / تو اگر حاضری چه گویی هو

حاضران را ز هیبت است ملال / گر ترا حصّهٔ غیبت است بنال

مثال

نالهٔ شوقِ فاخته بشنو / حالتِ ذوق ساخته بدو جو

کانکه خوشنودی احد جوید / نور توحید در لحد جوید

لحدش روضهٔ بهشت شود / در دو چشمش بهشت زشت شود

حاضر آنگه شوی که در مأمن / حاضرِ دل بوی نه حاضرِ تن

تا درین خطّه لکا بوی / با همه پشت با همه روی

چون ازین خطّه بگذرد رفت / جانِ طالب عنانِ عشق گرفت

مردگی کفر و زندگی دین است / هرچه گفتند مغز آن این است

هرکه شد لحظه‌ای ز خود خوشنود / سالها بند شد بدوزخ و دود

کی بدین اصل و نسب ارزانیست / جز کسی کش سر مسلمانیست

عشق و آهنگ آنجهان کردن	شرط نبود حدیث جان کردن
آنکسانیکه مرد این راه اند	از غم جان و دل نه آگاهند
چون گذشتی ز عالم تگ و پوی	چشمهٔ زندگانی آنجا جوی

فی دار الغرور

اجل آمد کلید خانهٔ راز	در دین بی اجل نگردد باز
تا بود این جهان نباشد آن	تا تو باشی نباشدت یزدان
حقهٔ سر مُهر دان جانت	مُهرهٔ مُهر نور ایمانت
سابقت نامهٔ بمهر آورد	وز پی تو بجا تمت بسپرد
تا نه در زمانه خواهی زیست	تو ندانی که اندر آنجا چیست
نسخی نامهٔ خدای عز و جل	بر نگیرد مگر که دست اجل
تا دم آدمی ز تو نه رهد	صبح دینت ز شرق جان ندمد
سرد و گرم زمانه ناخورده	نرسی بر در سرا پرده
تو نداری خبر ز عالم غیب	باز نشناسی از هنرها عیب
حال آنجای صورتی نبود	چون دگر کار عادتی نبود
جان به حضرت رسد بیاساید	وانچه گرشهست راست بنماید

چون

چون رسیدی بحضرت فرمان | پس ازانجا روانه گرد دجان

رخش دین آشنائی راغ شود | مرغ وار از قفس بباغ شود

با حیات تو دین برون ناید | شب مرگ تو روز دین زاید

گفت مرد خرد درین معنی | که سخنهای اوست چون فتوی

خفته اند آدمی ز حرص و غلو | مرگ چون رخ نمود فانتبهوا

خلق عالم همه بخواب درند | همه در عالم خراب درند

آن هوائیکه بیش ازین باشد | رسم و عادت بود نه دین باشد

ورنه دینی کزین حیات بود | دین نباشد که ترهات بود

دین و ملت در عدم زدن است | کم زدن از برای کم شدن است

آنکه کم زد وجود عالم را | گو ببین مصطفی و آدم را

وانکه او طالبست افزون را | گو ببین عاد را و قارون را

این یکی پای در رکیب بماند | وان دگر خسته نهیب بماند

پای آنرا قدم عدم کرده | دست این را ندم قلم کرده

با دهیبت بعاد مقرون است | خاک لعنت سزای قارونست

چه زیان دارد ار زبیم گزند | نیکوان را فدا شوی چو سپند

پیش مردان راه رخ مفروز	خویشتن را تو چون سپند بسوز
خرد و دین سرسری داری	گر تو با حق سر سری داری
مرد گرد نهاد خود نه تند	شیر صندوق خویش خود شکند
ای ز خود سیر گشته جوع است	وی خود تا ازدم رکوع است
کز تن و جان خود بری گردی	گرد تنهائی و سری گردی
هیچ منمای روی شهر افروز	چون نمودی برو سپند بسوز
آن جمال تو چیست مستی تو	وان سپند تو چیست هستی تو
لب چو بر آستان دین باشد	عیسی مریم آستین باشد
خویشتن را درین طلب بگداز	در ره صدق جان و دل درباز
جهد کن تا ز نیست هست شوی	وز شراب خدای مست شوی
باشد آنرا که دین کند مستش	گوی و چوگان دهر در دستش
چون ازین [illegible] گشت جان تو مست	بر بلندی ز نیست گردی هست
هر که آزاد کرد آنجا لیست	حلقه در گوش بند بر پا لیست
لیکن آن بند به که مرکب بخت	لیکن آن حلقه به که حلقهٔ تخت
بند کو بر نهد تو تاج شمر	ور بلاست وهد تو دواج شمر

زانکه

زانکه هم محسن است وهم مجمل — زانکه هم مکرم است وهم مفضل

چلبی بهر بینوایی را — شادی و زیرک بهایی را

شاد از دباش زیرک از دهشر — تا بیابی رضای و تمکینش

زیرک آنست گوش بردارد — شادی آنست گوش نگذارد

نیکبخت آنکسی که بنده اوست — در همه کارها پسنده اوست

چون بشاخها شدی بی برگ — دستها در کمر زدی با مرگ

نشوی مرگ را دگر منکر — یابی از عالم حیات خبر

دست تو چون بشاخ مرگ رسید — پای تو گرد کاخ برگ دوید

پای کز طارم هدی دور است — نیست پای آن دماغ مخمور است

فی الشکر

موضع کفر نیست جز در رنج — مرجع شکر نیست جز سر گنج

شکر گوی ازلی زیادت را — عالم الغیب والشهادت را

چون شدی بر قضا دهی صابر — خواند آنگاه مر ترا شاکر

آدمی شوی حق همی گوید — او نکوتر که شکر حق گوید

اوست بی شکل و جسم و صفت و جا — ایزد و فرد و خالق جبار

اشارت است بآیت ... لئن شکرتم لازیدنکم ... در سوره ابراهیم واقع است

شکل و جسم و طبایع و تبدیل — آدمی راست سال و ماه عدیل

شکر شکر او که داند گفت — گوهر ذکر او که یارد سفت

او ببخشد هم او ثواب دهد — او بگوید هم او جواب دهد

هر چه بستد ز نعمت و نازت — به ازان با همان دهد بازت

گر همه مویها زبان گردد — هر یکی صد هزار جان گردد

تا بدان شکر او فزون گویند — شکر توفیق شکر چون گویند

پس سوی شکر نعمتش پویند — گر بگویند هم بدو گویند

تن و جان از پی قضا در شکر — دل ترنم کنان که یا رب شکر

ورنه در راه دانش و تدبیر — از زن و مرد از جوان از پیر

کور چشمان عالم هوس اند — عور چشمان چو مور و چون مگس اند

فی القهر و اللطف

شاکر لطف و رحمتش دیندار — شاکی قهر و غیرتش کفار

بینی آنگه که گیرد از خشم — آنچه در چشمه باید اندر چشم

قهر و لطفش که در جهان تو است — تهمت گبر و شبهت ثنویست

لطف و قهرش نشان منبر و دار — شکر و شکرش مقام مفخر و عار

لطف او راحت اجانها را | قهر او آتشی روانها را
لطف او بنده را سرور دهد | قهر او مرد را غرور دهد
لام لطفش چو روی بنماید | دال دولت ز وال برباید
قاف قهرش اگر برون تازد | قاف را همچو سیم بگدازد
عالم از قهر لطف او ترسان | صالح و طالح از فزع یکسان
لطف او چون مفرّح آمیزد | کفش صوفی بکشف برخیزد
باز قهرش چو آمد اندر کار | کشف سر در کشد کشف کردار
قهر او نازنین گدازنده | لطف او بی نوا نوازنده
کفر و دین پرور روان تو اوست | اختیار آفرین جان تو اوست
جان جانت ز لطف او زنده | که روانت بلطف پاینده است
آرد از قهر و لطف سازنده | زنده از مرده مرده از زنده
دانش او رهی رعایت کن | بخشش او همی کفایت کن
کشت قهرش چو آمد اندر جنگ | باشه ملک را به پشّه لنگ
باز چون اسب لطف را زین کرد | لقمه کرم را ملخ چین کرد
خود از و نزد عقل و رای رزین | کرم سیمین بود ملخ زرین

در عطا چون بلای مبتلی دید — با بلا و عطا همی خندید

قهر او چون بگستراند دام — سگی آرد ز صورت بلعام

لطف او چو درآمد اندر کار — سگ اصحاب کهف برد بغار

سحرا ز لطف گفته‌اند لا ضیر — با عزازیل قهر کرد انا خیر

با خدا ایچ نیک و بد بس نیست — با که گوییم که در جهان کس نیست

چه سوی ناکسان چه سوی کسان — قهر و لطفش بهر که هست رسان

خسروان در رهش کله بازان — گردنان بر درش سرانداز ان

پادشاهان چو خاک بر در او — بر میده فراعن از بر او

به یکی ترک غول نو برده — صد هزاران علم نگون کرده

فرش مستی گرسنه بنوشته — چاکرش از یکی دو تا گشته

از پی لطف و عنایت کرمش — کرده بر اوج آیت کرمش

هر که در ملک او منی کرده — از ره راست توسنی کرده

گر بگوید بمرده که برآی — مرده آید کفن کشان در پای

ور بگوید بزنده که بمیر — مرده در حال ور چه باشد میر

خلق مغرور نفس از فضا اش — هیچ ترسان نبوده زامهالش

گردنان را طعام زهرش بس | سرکشان را لگام قهرش بس

گردن گردنان شکسته بقهر | ضعفا را ز لطف داده دو بهر

سر عفوش ز ره گفتار | برگرفت است رسم استغفار

عفو او بر گنه سبق برده | سبقت رحمتی نکو خرده

تایب ذنب را بداده پناه | پاک کرده صحایفش ز گناه

روح بخش است و روح ور نه چو ما | پرده دار است پرده در نه چو ما

او ترا حافظ و تو خود غافل | اینت بی عقل ظالم جاهل

خوی ما او نکو کند در ما | مهربانتر ز ماست او بر ما

آنچنان مهر کو کند پیوند | مادران را کجاست بر فرزند

ناکسان را بلطف خود کس کرد | شکر و صبری ز بندگان بس کرد

فضل او پیش چشم دانش و داد | در حبس بست و راه جان بگشاد

چون ترا کرد حلم او ساکن | از ربایندگان شدی ایمن

رشته باشد هنیئه در صحرا | مرد گویی ز کسب [illegible]

غیب او عیب ما همه بسته | عفو او [illegible] کو انسته

علم او [illegible] نیک شنیده | نو شکفته سمر [illegible] شنیده

آدمی زاده ظلوم و جهول	فضل حق را همی بزند بفضول
خود بکار او و زشتکار شما	غیب دان او و عیب دار شما
این عنایت نگر تو از بن رب	عالم غیب را بعالم عیب
گر نبودی ز روی عنایت پاک	کی شدی تا جدار خشتی خاک
منزل عفو او بدشت گناه	لشکر لطف او پذیره آه

محض عنایت ۱۲

ای عارف چو پرده برگیرد	دوزخ از بیم او سپر گیرد
عفو او را قبول بهر خطاست	کرمش را نزول بهر عطاست
ما جفا کرده او وفا با ما	او وفادار تر ز ما با ما
فضل او آور بدست اندر کار	ورنه با خاک کی بد این بازار
هر که تند مست باشد او را	هر که افتد ز پای گیرد دست

دستگیر است بیکسان را او | نه پسندد چو ما خسان را او

زانکه پاک است پاک را خواهد | عالم الغیب خاک را خواهد

لطف او غمگسار مسکینان | قهر او جانگداز بیدینان

فی اطلاعه علی ضمایر العباد

شرب یک یک ز خلق دانسته | داده و ضد آن توانسته

اوست مر فطرت ترا فاطر | دانش او منزه از خاطر

چون تو دانی که او همیداند | خبر طبع تو در گلت ماند

او ز تو داند آنچه در دل تست | زانکه او خالق دل و گل تست

روی ز آئین بد بگردانی | رای تو بد، و مسلمانی

چون بحلمش غرو خواهی داشت | نار در دل نه نور خواهی داشت

چون بعلمش نگه نخواهی کرد | طمع حلم از و مدار ای مرد

علم او عقل را چراغ افروز | حلم او طبع را گناه آموز

گرنه حلمش بدی همیشه پناه | بنده کی زهره داشتی بگناه

مصلحت بین خلق پیش از آز

مطلع بر ضمیر پیش از راز

آنچه در خاطر تو او داند	لفظ ناگفته کامی داند
شادی آراست و غمگزار خدای	راز دانست رازدار خدای
او نهاد از پی اولوا الالباب	بیم و امید در نمایش خواب

ای آورنده ای غمزداینده

[illegible]

گر دو از جنبش پای مور آگاه	مور و سنگ و شب و زمانه سیاه
سنگ در قعر آب اگر جنبد	در شب داج علمش از دیده
در دل سنگ گر بود کرمی	دارد آن کرم ز ذره جرمی
صوت تسبیح و راز پنهانش	می بداند بعلم یزدانش
بنموده ترا ره آموزی	داده در سنگ کرم را روزی

هیچ جا بی بصر از و نشگفت		هیچ عقلش ز زیرکی نفریفت
مطلع بر ضمایرست مدام	ق	تو بر اندیش کار گشت تمام
بی زبانی بریش از و نیست		قوت جانت ز خوان بی نانیست
آنچه از بعد آدمی [illegible]		از بدو [illegible] بجهان [illegible]
[illegible]		[illegible]

جای تو کرد در نعیم مُعَد — تا تو با یوم جفت کردی غد

قایل او بس تو گنگ باش مگوی — طالب او بس تو لنگ باش مپوی

زیر گردون ز عدل و علم خدای — ساخته چار خصم بر یکجای

هر که از نیست هست داند کرد — هست را نیست هم تواند کرد

هست با قهر و علم یزدانی — ق — ناتوانی نکو و نادانی

ناتوانی ترا کند دانا — عاجزی مر ترا دهد بالا

عیب خود زانکه صورت زشت انگاشت — تو ندانی که غیب نتوان داشت

او ترا بهتر از تو داند حال — تو چه گردی بگرد هزل و محال

تو مگو در دل که او گوید — تو مجو مر ورا که او جوید

گر گناهی همی کنی اکنون — ق — آن گناه از دو حال نیست برون

گر بدانی که می نداند حق — گوییمت اینت کافر مطلق

ور بدانی که می بداند و بس — مسکنی اینت شوخ دیده و خس

خود گرفتم کسست محرم نیست — ق — حق بداند حق از کسی کم نیست

عفو او گیرم ار امید نشاند — نه ز تو علمش آن همی داند

توبه کن زین شنیع کردارت — ور نه بینی برون ز دیدارت

نفس خود را میان خجالت خویش	غرقه در قلزم خجالت خویش

فی کرمه وانه رازق الارزاق

جانور را چو خوان به پیش نهاد	خوردنی از خورنده بیش نهاد
همه را روح و روز و روزی از وست	نیکبختی و نیکروزی از وست
روزی هر یکی پدید آورد	در انبار خانه مهر نه کرد
کافر و مومن و شقی و سعید	همه را روزی و حیات جدید
حاء حاجت هنوز شان در حلق	جیم جودش بداده روزی خلق
جز بنان نیست پرورش را	جز شره نیست ناخورش ما را
او ز تو چینه بندگان بکهد	ناخورش را چو نان همی بدهد
نان و جان تو در خزانه او	تو نداری بگفته او را او
روزی تو اگر بچین باشد	اسپ کسب تو زیر زین باشد
تا ترا زاد برد شتاب	ورنه او را بر تو تو در خواب
نه ترا گفت رازق تو منم	عالم سر و عالم علنم

جان بدادم وجوه نان بدهم
هرچه خواهی تو در زمان بدهم

کار روزی چو روز دان به وثاق | گر ره آورد روز روزیست

تا تو اینجا که لطف یزدان است | گر ز نان بدست تو جان است

غم جان خور که آن ناخورده است | تا لب گور گرده بر گرده است

این گره سخت دار و نان مخور | چون گره رفت قوت جان بخور

جان بی نان بکش بداد خدای | زانکه از نان بماند جان بر جای

آن زمانی که جان ز تن برسید | بیقین دان که روزیت برسید

[illegible] روز بهر روزی هم | نخورد دیگ گرم کرده کریم

نخورد شیر صید خود تنها | چون شود سیر مانده گردد ما

هر زمان راست کهنه تو بر تو | هر زمان روز نو و روزی نو

روزیت هست بر علیم و قدیر | تو ز میر و وکیل خشم مگیر

روزی [illegible] از در خدای بود | نه ز دندان حلق و نای بود

کدخدایی خدای است برنج | خاصه آن را که نیست نعمت و گنج

کدخدائی همه غم و هوس است | کدخدا کن ترا خدا بس است

[illegible] احوال | در خدا [illegible]

[illegible]

فی انه لایحتاج الی التفسیر

زالکی کرد سر برون ز نهفت ‌‌ کشتک خویش خشک دید و بگفت

کای هم آن نو و هم آن کهن ‌‌ رزق بر تست هر چه خواهی کن

ملکت رزق تو بچوب برشت ‌‌ گریهٔ ابر لی و خندهٔ کشت

لی سبب رازقی یقین دانم ‌‌ همه از تست جانم و نانم

از هزاران هزار یک تو ‌‌ زانکه اندک نباشد اندک تو

شعلهٔ از تو صد هزار اختر ‌‌ قطرهٔ از تو صد هزار خضر

مرد نبود کسی که در غم خور ‌‌ در یقین باشد از زنی کمتر

حکایت

آن شنیده که یکی هم ابر ‌‌ مرغ روزی بیافت از در گبر

گبر را گفت بس مسلمانی ‌‌ یک ‌‌ زین هنر پیشهٔ سخندانی

گر تو این مکرمت نپذیرند ‌‌ مرغکان گرچه دانه برگیرند

گفت گبر ار مرا نه بگزینند ‌‌ آخر این رنج من همی بینند

زانکه او مکرمست و با احسان ‌‌ نکند بخل با کرم یکسان

دست در باخت در پیش جعفر ‌‌ داد ایزد بجای دستش پر

کار تو جز خدای نگشاید	نجد اگر ز خلق هیچ آید
دل بفعل و فضول خلق مبند	دل درو بند رستی از غم و بند
تا توانی جز او به یار مگیر	خلق را هیچ در شمار مگیر
چون نداری خبر ز راه نیاز	در حجابی بسان مغز پیاز
تا بقای شماست نان شما	الف آلای او و جان شما

هر دو در ده نهان مخنق و طلب

یار می آید ان زناری ایت با

[illegible]

[illegible]	چو ز کوری بپرسید [illegible]
ز بهر عشق و لطف یقین	سر قدم کن چو کلک میجویز
تا بدانستها سی بحث و درست (طلب صحیح)	که بدانی که چی بباید جست
نه بپرسید کاملی ز علی	چون شنید از زبان [illegible]
که گوای آینه جان افروز (استفهام انکاری)	که شب تیره بود یا روز

[illegible]

مرتضی گفت ای شنوای سایل	شد ... او با خود مشو ایل
عاشقان را درین ره بستو (جان فزا)	پیش ... ز به که تابش روز
هر که دارد ز ره تپش در دل	ور نماید پیاده در منزل
در جهانی که عشق گوید راز	نه فرمایی ... عقل تو باز

[illegible]

فی المحبت والتجرید

عاشقان سوختهٔ آتش سرمست	عقل در آستین و جان بر دست
تا چه شوریش براق دل رانند	در رکابش همه برافشانند
جان و دل در رهش نثار کنند	خویشتن را از آن شمار کنند
پیش توحید او نه کهنه نه نو	همه هیچند هیچ اوست که اوست

عقل جان را نبرد او چه خطر	دل و دین هم گزر کنند گذر
پردهٔ عاشقان رقیق تراست	نقش این پرده ها دقیق تراست
غالب عشق هست مغلوبش	خود ترا شیر هر دو مغلوبش
ار چو ان ز آفتاب ذره نمود	عالم عشق پرز نور شود

ابر چون گبر منظلمست و کدر	آب در جمله نافع است و مضر
اندکِ او حیات انسانست	باز بسیارش آفت جانست
پس موحد محبِ حضرت او	که محبت حجاب عزتست

[illegible]

بد نباشد محبت تلقین	بد چه باشد محبت [illegible]
در محبت اگر تنالیقین	که بهمان محبت است [illegible]
ای محبِ جمال حضرت غیب	تا نجوئی وصال طلعت غیب

کشتی شرب ملاقاتش	ق	تحیتی لذت مناجاتش
چون یکی دانی دو یکی گوی		بدو سه و چهار چون پوئی

[illegible]

باالف لی وقتی بود همراه	ای دلی بت شمر الف ا
دست و پا همی زنان اندر چاه	چون بدریایی ز جوی مگوی

[illegible]

چون زمی کرد و فخود ما ترا		ای حدث با قدم همتا ترا
تو هدی نفس فرزند قدم		ای ندانسته باز سر قدم
صد هزارت حجاب در راه است		همت قاصر و کوتاه است
دست بازیست قالت تو		پای دامست سالته تو

[illegible]

تو بدر پای داود دین گندم	ق	تن برهنه چو گندم و آدم
تا کند توبه تو جمله قبول		تا نگردی دگر گرد فضول
تو بسی از متابعی شیطان		توبه ناکرده کی توی انسان
چون ترا بار داد بر درگاه	ق	آرزو ز و مخواه او را خواه

[illegible]

[illegible] بندگی حاصل نشود ... آزادیست و آزادی ... بندگی بار ... [illegible]

۲۸

چون خدایت بدوستی بگزید	چشم شوخ تو دیدنی همه دید
برنگیرد جهان عشق دُوئی	چه حدیثست این منی و توئی
تو نهی تو چو رخت برگیرد	رخت تخت تو بخت برگیرد

[illegible]

نیست در شرط اتحاد نکو	در ره یکدستی ویس من و تو
بنده کی گردد آنکه باشد حر	کی توان کرد ظرف پر ابر
همه شو بر درش که در عالم	هرکرا دهر همه بود همه کم

[illegible]

چون

[illegible]

چون رسیدی بوسن غمزه یار	ق	نیش نوشش شمار و خیری خار
از پی زنگ آینهٔ دل حر		لاست ناخن برای هستی بر
می نخوانی تو از کتاب خدای		نیست اموات مرده بل احیای
مشو از راه ناتوانستن		همچو کشتی بهر دم آبستن

[illegible]

نیک و بد خوب و زشت یکسان گیر		هر چه دادت خدای رایگان گیر
نه عزازیل چون ز رحمان دید		رحمت و لعن هر دو یکسان دید
آنچه آوردش از خدای بجنگ		نیک و بد خواست هر دو را بیکرنگ
صورت انگشت بر دو صبر		باد با فی بدست باد و برابر

[illegible]

فی التجرد والمجاهدة

هر که خواهد ولایت تجرید | وانکه جوید رعایت تفرید
زد روانش نباید آسایش | وز بر ونش نشاید آرایش
آن ستایش که از نمایش اوست | ترک آرایش و ستایش اوست

[illegible]

[illegible] | از [illegible] خواهد
[illegible] | [illegible] باد و آب آتش و خاک
[illegible] | [illegible] جاهلان [illegible]
[illegible] تجرید | [illegible] خود کباب [illegible]

سگ دون همت استخوان جوید | اے | بچهٔ شیر مغز جان جوید
عاشقان جان و دل فدی کردند | | ذکر او روز و شب غذی کردند
مرد عالی همم نجوید بند | | سگ بود سگ به لقمه خورسند
کشف گر بندگر دست برتر | ق | کشف را کفش ساز و بر سر آن
فضله کم گوی و ماجری مستر آر | | استخوان را تو بر سگان بگذار

[illegible]

تو بگو بر گرفته رفعت اند | | پس چرا ای [illegible]
هر کرا عالی است همت او | | هر دو عالم شد ست [illegible]
وانکه دون همت است همچون سگ | | هست چون سگ به [illegible]
گر همی روح خواهی از تن فرد | ق | لا چو دار است [illegible]

کی ز لاهوت خود بیابی بار | | ثابت ناسوت [illegible]
زانکه عیسیت را سوی لاهوت رفت | | هست در راه جمعه [illegible]

نیست کن هرچه راه ورای بود	تا ترا دل خانه خدای بود
تا ترا بود با تو در ذات است	کعبه با طاعت خرابات است
ور ز ذات تو بود تو دور است	بتکده از تو بیت معمور است
ای خرابات جوی پر آفات	بس خر تو ی و خر آبات

[illegible]

گر تو را بود تو خیره و تیره است	چشم عقلت از آنجهان خیره است
نفس شست آنکه گفت دین آورد	تا جرم چشم رنگ بین آورد
ای تو خوش با تو بسته نقش جدال	بدر انداز گم ره را از کنش
در ره قدم سر گم ... نیست	در صفای صفت چشمهاست

فی سلوک طریق الآخرة

اینهمه علم جسم مختصر است ‌ ‌ علم رفتن براه حق دگر است

علم آن کش نظر ادق باشد ‌ ‌ علم رفتن براه حق باشد

سوی آنکس که عقل و دین دارد ‌ ‌ نان و گفتار گندمین دارد

چیست این راه را نشان و دلیل ‌ ‌ آن نشان از کلیم پرس و خلیل

ور ز من پرسی ای برادر هم ‌ ‌ باز گویم صریح نی مبهم

رو بسوی جهان حی کردن ‌ ‌ تحفه جاه زیر پی کردن

جاه و حرمت ز دل رها کردن ‌ ‌ پشت در خدمتش دوتا کردن

نفقت کردن نفوس ز بد ‌ ‌ تقویت کردن از بخرد

چیست زاد چنین ره ای غافل ‌ ‌ حق بدیدن بریدن از باطل

رفتن از منزل سخن گویان ‌ ‌ برنشستن بصدر خاموشان

رفتن از فعل حق سوی صفتش	وز صفت زی مقام معرفتش
آنکه از معرفت بعالم راز	پس رسیدن بآستان نیاز

با نیاز آنکه گشت یار	دل برآرد ز نفس تیره دمار
[illegible] دل گردد	زان همه کرده ها خجل گردد

خان ومانش همه براندازد ‏— در رهِ امتحانش بگدازد

ورتنِ تو چو نفسِ تو بگداخت ‏— دل بتدبیر کار خویش بساخت

پس از و حق نیاز بستاند ‏— چون نیازش نماند حق ماند

نز بیهوده گفت ونادانی ‏— بایزیدا بگفت سبحانی

پس بالی که راز مطلق گشت ‏— راست جنید کو انا الحق گفت

از خودی چون زرد واد گشته ‏— راست حلاج گشت او را گفت

	ق	
از تو تا دوست نیست ره بسیار		ره توئی بس تو زیر پای در آر
تا نه بینی بدیدهٔ لاهوت		خط ذی الملک و خطهٔ ملکوت
کی بود ما ز ما جدا مانده		من و تو رفته و خدا مانده
دل شده تا بآستان خدای		روح گفته من ایکم تو درای
چون درآمد بطارم توحید		دل و روح از ستانهٔ تجرید

	ق	
روح با جور همبری سازد		دل بدیدار دوست بگراز
ای ندیده ز آب رز هستی		تا کی آخر ز نقش زر مستی
چه کنی لاف مستی بدروغ		تا ت گویند خورد مردک دوغ
تو اگر می خوری مده داد		دوغ خواره نگاه دارد راز

چه گفتی جست و جوی جوانان تو | تو مدان نوش من چو ابنا تو

نون طعم

تو نه‌ای بیارسی ما ... | چون بخوردی تو طعام ...

من بیا موی مودت که بجا ... | چو گفتی نوش ... آخر

تا نخودی مدارش ایچ حلال | چون بخوردی گلوخم کباب مال

چون ... ردی ... | اگو میم جست است ... ...

[illegible]

در گریزی بین سرا پرده باش	گر توی ور نه برو [illegible] باش
تا که [illegible] بنده اند اورا	بخدائی ببنده اند اورا
[illegible] بسته مدام	خواجه [illegible] علام

فی العالم والجاهل

شیر نخجیر گو گاهی گفت	که ترا هر کاری [illegible]
[illegible] باید	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	لیس للملک [illegible]

[illegible]

فی التوکل و المناجات

در مناجات پیر شبلی گفت | چون برون آمد از حدیث نهفت

که اگر زانکه نبودم دوری | بدهیم در حدیث دستوری

لمن الملک گوید او بصواب | من و هم مرور الصدق جواب

گوییم [illegible] | کز وی و [illegible]

[illegible] | هست آنرا که بود [illegible]

[illegible] | سر بر [illegible] وصد جان [illegible]

[illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible] نماید اندر چشم

[illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible] یمین و شمال

[illegible] | [illegible] بر خویشتن [illegible]

[illegible] | [illegible] خود گشت [illegible]

[illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible]

[illegible]

الصفا فی التوکل

پی منه با نفاق بر درگاه | تو توکل روند مردان راه

[illegible]

گر توکل ترا بر او دست همی | چون نداری بر قفس او دست

ربع مسکون چو از طرف تنها | هست فرسنگ بست و چهار هزار

[illegible]

[illegible]

در دریای این جهان [illegible]

در دریای عالم [illegible]

[illegible]

با دل و جان [illegible] شده [illegible]

[illegible]

هر دو [illegible]

نفس را سال و ماه کوفته دار / مرد انگارش و بجا بگذار

چون تو فارغ شدی ز نفس لئیم / برسیدی بخلد و ناز و نعیم

پیش آنکس که عشق رهبر اوست / کفر و دین هر دو پرده در ره اوست

هستی دوست پیش دیده در اوست / پرده بارگاه آدمی اوست

پس بگوی توکل آر درست / بعد از آنت بدره آید چست

در توکل یکی سخن بشنو / تا نمانی بدست دیو گرو

اندر آموز شرط ره زنی / که ازو گشت خوار لات و منی

فی توکل الحجاز

حاتم آنکه کرد عزم حرم / آنکه خوانی ورا همی به اصم

کرد عزم حجاز و بیت حرام / سوی قبر نبی علیه سلام

ماند برجا یک گره عیال / بی قلیل و کثیر بی اموال

زن به تنها بخانه در بگذاشت / نفقه هیچ نی و ره بر داشت

هر [illegible] / بود [illegible]

بر توکل نشسته بهره بود / که ز رزاق خویش آگه بود

[illegible] انبازی / که بود با خدا [illegible]

جمع گشتند و شدند پر زن — شاد رفتند جمله تا برزن

حال او سر بسر بپرسیدند — چون ورا فرد و ممتحن دیدند

[illegible] نصیحت آموزی — جمله گفتند بهر دلسوزی

[illegible] چون تا این ضعفا — هیچ بگذاشته [illegible]

[illegible] — [illegible]

باز گفتند [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

آن یکی گفت می ندانی تو — [illegible]

گفت [illegible] — تا بود روح [illegible] نشاند

باز گفتند [illegible] — هرگز از [illegible] طلب نکند

[illegible] سبیل — نفرستد ز آسمان زنبیل

گفت کای زنان شده تیره — چند گویید هرزه و خیره

حاجت ار بود سوی زنبیل — گر نباشد چنین کثیر و قلیل

[illegible] — هر چه خود خواست کرد حکم او راست

[illegible] — [illegible]

از تو ای کل نفس تو چند زنی	مرد نامی و لیک کم ز زنی
چون نه مرد ره و تو چون مردان	ره بیاموز رهروی ز زنان
سالها پیشه کردی آتش زن	وای آن مرد کو کم است از زن
دل نگهدار و نفس را بگذار	کین چو بازست و آن چو بوتیمار
تا بدانجا که مادر تو داند	چون همه سوخت او و او ماند
عقل کاندر جهان چنو نرسد	برسد ور شود و بد و نرسد
گوش سر دوست گوش عشق یکی	بهر دین این و آن ز بهر سگی
پیش ما آنچه گوش سر شنود	گوش عشق از یکی خبر شنود
پنبه سوی سر آن دو گوش چو بید	تا یکی عشق از درون شنوید
کرده گیر ز ره دو چشم و هوش	تا ببیند سر سنان دو گوش

فی تفسیر الرؤیا

خلق تا در جهان بسیار اند	همه در کشتی اند و در خواب اند

تا روان‌شان چه بیند اندر خواب ‌ ‌ ‌ زانچه پیش آید از ثواب و عقاب

آتش تیز تاب خشم بود ‌ ‌ ‌ چشمهٔ آب نور چشم بود

گریه در خواب مایهٔ شادیست ‌ ‌ ‌ بندگی از مذلت آزادیست

نرد بازی بخواب یا شطرنج ‌ ‌ ‌ سبب جنگ و غلبه باشد و رنج

آب در خواب روزی حلال ‌ ‌ ‌ گر بود پاک و عذب و صاف زلال

ور بود تیره عیش ناخوش دان ‌ ‌ ‌ گرچه آبست همین آتش دان

خاک در خواب مایهٔ روزیست ‌ ‌ ‌ بهر زرگر را دلیل بهروزیست

باد گر گرم یا که سرد بود ‌ ‌ ‌ هر دو گنجور رنج و درد بود

باد گر هست معتدل ور پشت ‌ ‌ ‌ اندُه و شمنت و شادی دوست

چیز دادن بمرده اندر خواب ‌ ‌ ‌ عدم مال باشد و اسباب

خنده اندوه باشد و اهوال ‌ ‌ ‌ خامشی بستن دل اندر بال

شرب آب زیادت عطشان ‌ ‌ ‌ علم باشد که نیست سیری از آن

وانکه باشد برهنه اندر خواب ‌ ‌ ‌ شد فضیحت بسان مست خراب

طبل در خواب راز گردد فاش ‌ ‌ ‌ بوق در خواب مایهٔ پرخاش

بند در حلق توبهٔ نصوح بود ‌ ‌ ‌ باغ دیدن غذای روح بود

میوه در خواب وی بهست از نشاط ... لیک نه اندر زمان کی اندرگاه

وقت ادراک چون فراز رسد ... مرد بیننده زود بناز رسد

دست خود چون دراز بیند مرد ... شود اندر سخاوت و رادی فرد

ور شود دست‌های او کوتاه ... گشد از بخل گرد خویش سیاه

دست باشد برادر و خواهر ... آن چپ دختران راست پسر

باشد انگشت همچو فرزندان ... نسبت مادر و پدر دندان

دختر اند سینه با پستان ... چون شکم مال و نعمت پنهان

جگر و دل بخواب گنج بود ... ساق و زانو عنا و رنج بود

مغز مال نهان شه پهلو زن ... پوست چون ستر درکشیده بتن

هست فرزند آلت تولید ... نیک و بد زشت و خوش شقی و سعید

دست شستن ز کار نومید است ... رقص کردن وقاحت و شید است

سیر و سلخ و آلت تغسیل ... همه برخادمان کنند دلیل

وانکه بربط زند بخواب اندر ... زن کند بیش تا و تاب اندر

با دگر کس مصارعت کردن ... تهلکت کردن است و آزردن

وانکه دارو خورد همی در خواب ... رسته گردد ز درد و رنج و عذاب

طیب باشد دوگونه اندر خواب ق این یکی رحمت آن دگر تب و تاب

رحمت آن نوع را که در نالند | زحمت آن جنس را که بر کالند

گر دهان رنج بیشتر باشد | راحتش کمتر از ضرر باشد

مرد بیمار و طیب و جامهٔ نو | بد بود بد ز من نکو بشنو

رقص کردن بخواب در کشتی | بیم غرقت و مایهٔ زشتی

وانکه در بند حبس بسته بود | رقص کردن دراخجسته بود

هرکه بیند ز تن روان شده خون ق | نعمتی یابد از حلال برون

چون نه بیند جراحت این باشد | در جراحت بود جز این باشد

اندر صعب یابد از کاری | بسته گردد بدست خونخواری

وآن زنی کش ز فرج خون آید | کودک مرده زو برون آید

گوشت بیند بخواب بیمار | گر خورد زود از بدن برود

مستی و شور و شر و شیر ق [illegible]

وانکه او یار مستی است [illegible] | [illegible]

هر که در خواب رنج ما [illegible]

روز [illegible] [illegible]

فی رؤیا الاوانی والاثواب

جامهٔ کهنه رنج و اندوه است | جامهٔ نو ز دولت انبوه است

بهترین جامه بود شگفت | مر مرا اوستاد چونین گفت

مر زنان راست جامهٔ رنگین | اصل شادی و راحت و تزیین

جامهٔ سرخ مایهٔ شادیست | سال و مه بخت از او بآزادیست

جامهٔ هیبتست از رنگ سیاه | ور بود زرد درد و محنت و آه

جامهای کبود اندوه است | رنج بر دل فزونتر از کوه است

همیان در ره اجمال بود | کیسه و صره اصل مال بود

نردبان اصل و مایهٔ سفر است | لیک زان مرد را همه خطر است

آسیا مرد حرّ امین باشد | آنکه در خانه بگزین باشد

دام باشد بخواب بستن کار | آینه زن بود نکو گفتند از

بستگی آیدت ز قفل پدید | چون گشایش که آیدت ز کلید

فی رؤیا الصنّاعین

مرد طبّاخ نعمت بسیار | همچو قصاب درد تباهی کار

رنج و بیماریست مرد طبیب | خاصه آنرا که هست خوار و غریب

درزی آنکس که رنجها و بلا | همه بر دست او شود زیبا
مرد خفاف و نعلی و خراز | از سواریت آنکه دارد راز
مرد بزاز و زرگر و عطار | خوبی کار و نعمت بسیار
مرد خمار و مطرب و راوی | مایهٔ شادمانی و شادی
مرد بیطار رائض و کحال | چون دلیل اند بر تباهی حال
هست در خواب دیدن صیاد | مایهٔ مکر و حیله بر مرصاد
مرد شمشیرگر دلیل عناست | همچنین تیرگر که تیر آراست
مرد سقا و گل گر و حمال | هر سه آن را دلیل دان مال

فی رؤیاء البهایم

خر بود خادمی ولی کاهل | که بیکبار اندرون بود مثقل
اسب زن باشد ای انش فرد | مرد را اسب زن بود درخورد
استر آنرا که زن بود حامل | بد بود بچه نایدش حاصل
اشتر آید ترا سفر در خواب | سفری همچنانک پر غم و تاب

گاو باشد دلیل سال فراخ | هم بدو شاه شود گستاخ

فی رؤیا السباع

شیر خصم مسلط و مغرور — که بود کارش از مجامله دور

پیل شاهیست لیک باهیبت — هر کسی ترسناک زان صولت

گوسپند آیدت غنیمت و مال — اقتضا زان کند فراخی سال

گرگ آن دزدی و بدگوهر — پرخروش و بکارها پر شر

لیک باشد چو سبیل سفید — نیست بر قول اوستاد مزید

آهو از فاقه زان تعبیر — بیشتر دارد ای بدانش پیر

دشمن آید پلنگ بدکردار — که بود در معاملت غدار

ببر را هم بدشمن انگارند — کتاب اندر اینچنین آرند

خرس خصمیست پر خیانت و دزد — که زدیدنش کس نیابد مزد

یوز و کفتار و گرگ با روباه — دشمنانند هر یکی بدخواه

ور چه روباه حیله گر باشد — مرده بینی ورا بتر باشد

مار کان هم عدوی کینه ور است — گر کند قصد تو ترا بتر است

کژدم و عنده و دگر حشرات — همه هستند یک بیک آفات

سنگ سنجاب اندرون عوان باشد — گرچه بیدار پاسبان باشد

فی رؤیا النیرین والکواکب

دیدن آفتاب را درخواب	پادشه گفته اند از هر باب
ماه مانند رای زن باشد	دگری گفت نی که زن باشد
جرم مریخ با زحل درخواب	صاحب محنت اند و رنج و عذاب
تیر مانندهٔ دبیر آمد	مشتری خازن و وزیر آمد
زهره خود هست مایهٔ رامش	مایهٔ عیش و کام و آرامش
وان دگر کوکبان برادر دان	گاه تعبیرشان برادرخوان
همچو یعقوب کاین طریق نهاد	راز این علم بر پسر بگشاد
مهر و ماهش پدر بد و مادر	کوکبان چون برادران درخور
کس چو ما دیده خیره غمخواران	میگزاریم خواب بیداران
خفته بیدار کردن آسان است	غافل و مرده هر دو یکسانست
بس کن از زجر و فال و تعبیر	درگذر زین که کرده تقریر

فی تناقض الدارین

علت روز و شب خور است و زمین	ق	چون گذشتی نه آنست ماند نه این
ای دو بر زعم تو مراد و مرید		دو دوی از عقل دان نه از توحید

در چنین حضرت از این شنوی	چون همه شد یکی مجوی دوی
که برین درگه ارچه پرشورست	زال زر هیچ زال بی زورست
درد دوی دان شفقت و تمیز	در یکی یکیست رستم و حیز
در مصاف صفا و ساحت دل	برفراز روان و تارک گل
تیغ ناگه سپر نشوی	تا نه بینی کلاه سر نشوی

تا دلت بنده کلاه بود	فعل تو سال و مه گناه بود
چون شدی فارغ از کلاه و کمر	بر سر آن زمان گشتی سر
سر گل را کله پناه بود	با چنین سر کله گناه بود
ترک ترکیب رخش توفیق است	نفی ترتیب محض تحقیق است

مردن دل هلاک جان باشد	مردن جان ورا امان باشد
صدرهٔ صدر پادشاه سخن	فارغ آمد ز سوزن و ناخن
اندرین ره بهیچ روی بایست	نیست گردو ز نیست گشتن نیست
گرم رو گرچه فی المثل تنهاست	نیست یکتن که عالمی برپاست

[illegible]

چو [illegible] ستی ز نقل و ز عقل	اینهمانست بدان جهان شد نقل
هر سری کز تو رست هم در دم	سر بزن چون چراغ و شمع و قلم
زانکه هر سر که [illegible] شد	در طریقت بریدنی باشد

تحقیق باقی و دوامی بدل گشت ... ای رفیقان از خودی و خویشتن داری ... خاطر تو ... نورو ازین سخن ...

علای سلمه

بی سری مر ترا سر آرد بار	شعر	در چه پیوند بی سری است انار
بی سری پیش گردنان ادبست		زانکه پیوسته کل کله طلبست
تو بزیر کلاه غش [illegible]		[illegible]
آدمی را زباده کمتر [illegible]		[illegible] چو باد [illegible] کلاه

[illegible]

جاه یوسف ز چاه پیدا شد	[illegible]	نفس دانا ز عقل گویا شد
آنکه در بارگاه ربانی		سر گوهر اگر همی دانی
آن نکوتر که اندرین معراج		[illegible]
[illegible]		[illegible]

[illegible]

چون سلیمان کمال ره دادم		همچو یوسف جمال چه رادار
تا نشد نقش صورت چاهی		نشود نقش سرّت الّهی
با کلاهت اگر زیان باشد		قلب او خود هلاک جان باشد

[illegible]

در طریقت سر و کلاه مدار		ورنه [illegible] چو شمع دل بر نار
گر همی یوسفیت باید و جاه		[illegible] چو چاه
[illegible] کلاه بود		[illegible] چاه بود

[illegible]

۹۶

ورکُله بایدت همی ناچار — همچو شمع آن کُلاه ز آتش دار

کانکه در عشق شمع ره باشد — همچو شمع آتشین کُلَه باشد

ای ز صورت چنانکه جان ز جسم — دل ز وحدت چنانکه مرد از اسم

کوشش از تن کشش ز جان خیزد — جستن از ترک این و آن خیزد

تا ابد با قدم حدث طفل است — وانکه صافی برون ازین ثقل است

تا زمین جای آدمی زای است — خیمهٔ روزگار بر پای است

این

این زمین میهمان سرای دان ۹۷ آدمی را چو کدخدای دان

في الايثار والعطية

هرچه داری برای حق بگذار ... کز گدایان طریقت ایثار

جان و دل بذل کن که آب و گل ... بهترین جودهاست جهد مقل

سیّد و سرفراز آل عبا ... یافت تشریف سورهٔ هل اتی

آن سه قرص جوین بمقدار ... یافت در پیش حق چنین بازار

خیز و بگذار دنیی دون را ... تا بیابی خدای بیچون را

یک درم صدقه از کف درویش	ق	از هزار توانگر آمد بیش
زانکه درویش را دل ریش است		از دل ریش صدقه زان بیش است
بتوانگر تو آن نگر که دلش		هست تاریک و تیره همچو گلش
زگل درویش صفوة ازلیست		دل او کیمیای لم یزلیست
بشنو تا چه گفت فضل اله	ق	باکه گویم که نیست یک همراه
باشهنشاه خواجهٔ لولاک		گفت لاتعد عنهم عیناک

از تن و جان و عقل و دین بگذر		در ره او دلی بدست آور
صورت و وصف و عین در مانند		آن رحم این مشیمه آن فرزند
هرچه از نفس علم معرفت است	ق	دان که آن کفر عالم صفت است
صورت پرده صفات بود		صفت ستر عین ذات بود
آن چو مصباح روشن اندر دان		این دو همچون زجاجه و مشکات

تا بگفتم در آن گرزه تنگ	با دو روحی و لعبت یکرنگ
تا بود جای آدمی بر جای	هست آراسته و با دو سرای
این سرا از پی بسیج و نیاز	و آن سرا از برای نعمت و ناز
تا درین آن سرای [illegible] رنج	برسد زان سرای سر گنج
آدمی چون نهاد مرد چو [illegible]	همه او شود گشته [illegible]

از تو پرسم که علم حکمت و شرع	وارث آدمی همی با اصل و بفرع
دین ز صورت همیشه بگریزد	تا ز بد مرد را بپرهیزد
یک جوابم بده ز روی صواب	گر نه مرده باشد در خواب
چون ترا بر نهاد خود نفس است	از تو او مر ترا عوض [illegible] است

فی قصه قیس بن عاصم

آن زمان کز خدای نزد رسول / حکم من ذا الذی نمود نزول

هر کسی قدر آنکه دست رسید / پیش مهتر کشید و سر نکشید

گوهر و زر و ستور و بنده و مال / هر چه در وسع بود شان در حال

قیس عاصم ضعیف حالی بود / که نکردی طلب ز دنیا سود

رفت در خانه با عیال بگفت / زانچه بشنید هیچ یک ننهفت

کاینچنین آیت آمدست امروز / خیز و ما را در انتظار مسوز

آنچه در خانه حاصلست بیار / تا کنم پیش سید آن ایثار

گفت زن چیز نیست در خانه / تو نه زین سرای بیگانه

گفت آخر بجوی آن مقدار / هر چه یابی سبک بنزد من آر

رفت در خانه بجست بسیاری / تا برآید ورا مگر کاری

یافت در خانه صاعی از خرما / دقل خشک گشته نا به نوا

پیش قیس آورید زن در حال / گفت زین بیش نیست ما را مال

قیس خرما به آستین در کرد / شادمانه بر رسول آورد

چون درون رفت قیس در مسجد / نیز سر هزل بلک از سر جد

گفت با وی منافقی که بیار / تا چه آورده سبک پیش آر

گوهر است این متاع یا زر و سیم / پیش مهتر همی کنی تسلیم

زان سخن قیس گشت زرد و خجل / بنگر تا چه آمدش حاصل

رفت در گوشه‌ای بغم بنشست / بر نهاده ز شرم دست بدست

آمد از سدره جبرئیل امین / گفت کای سید زمان و زمین

مر ورا اندر انتظار مدار / وانچه آورده است خوار مدار

مصطفی را ز حال کرد آگاه / یلمزون المطوعین ناگاه

ملکوت آمده بنظاره اند / مر ورا انتظار چون دارند

زلزله اوفتاد در ملکوت / نیست جای قرار و جای سکوت

حق تعالی چنین همی گوید / دل او را بلطف میجوید

کای سرافراز وی گزیده رسول / اینقدر زو بکن ز قیس قبول

که بنزد من این قلیل عیان / بهتر از زر و گوهر دگران

زو بپذیر فهم این متاع قلیل / زانکه هستش بسی نیست بخیل

از همه چیزها بگزیده / هست جهد المقل پسندیده

شد پدید از آن سبب برآمد کار / زان منافق بفعل بدگفتار

گشت رسوا منافق اندر حال / قیس را کار گشت زان بکمال

تا بداني که هر که پيش آمد — هم بدانسان که بود پيش آمد

با خدا آنکه او دودل باشد — از همه فعل خود خجل باشد

راستي بهتر از همه کاري — خوانده باشي تو اينقدر باري

في الاتحاد والمودّة

از اشارت بقول امیر الصدق ینجي والکذب یهلک

در جهان یک زبان چو سود تو نیست — هیچ حبس ابد چو بود تو نیست

ظهر النور ذو المنن باشد — بطل الزور جان و تن باشد

غیب خواهي خودي ز ره بردار — عیب را با سراي غیب چه کار

تو پر از عیب و قصد عالم غیب — نتوان کرد خاصه با شک و ریب

برنخیز و بدست بیخردیت — از دو پاي نهاد بند خودیت

بود تو چون ترا حجاب آمد — عقل تو با تو در عتاب آمد

گفت بگذار و نفس کن بدرود — ورنه بر ساز زین دو چشم دو رود

روز و شب رو ز راه عقل بنال — بنشین با عقل خود بدي مسکال

عقل را زین عقیله باز رهان — بعد از آن گشت بر تو کار آسان

بیني آنگه که یابي از دل قوت — ملک را از دریچهٔ ملکوت

خنده گوي رسیدگي چه بود — در ره دین گزیدگي چه بود

بند بر خود نهی گزیده شوی	پای بر سر نهی رسیده شوی
تا گزنده بوی گزیده نه	تا رسنده بوی رسیده نه
آدمی کی بود گزنده چو تو	دیو و دد کی بود درنده چو تو
غافلی سال و ماه مغروری	دد و دیوی ز آدمی دوری

[illegible]

سال و مه کینه جوی همچو پلنگ	خلق عالم ز طبع تو دلتنگ
برسر شاه راه هیچ کسی	نرسی در خود و درو نرسی
آیتی کرد کوفی از صوفی ق	عشق ورای قریشی و کوفی

[illegible]

بیان کند از لفظ ... راه جز ... نتواند گفت

حافظ ... راز ... پرده ...

صوفی و عشق ... صوفیان و ... خاکیان ...

سلب ایجاب ...

که بلی را بلا بدل کرده

... فدستش

همه بد آبتان پرده ننگ | غرقه از پای تا بسر در ننگ
همه ارزانیان ظلم شده | همه زندانیان ظلم شده
خویشتن را فربه از کردن | تا شوی نازنین سر بر زن
دیده پاک پاک دین بیند | دیده چون پاک شد چنین بیند
خاکسار اند بادسار را نقش | تاجدار اند تاجدار را نقش
از سر این دلق هفت رنگ برآر | جامه یکرنگ و رنگ عیسی وار
تا چو عیسی بر آب راه کنی | بهره از [illegible] کنی
همگی خود ز خویشتن گم کن | وانگه آن ذره صد مثال آدم کن
تا بود نفس ذره ذره با تو | نیست هیچگونه آشنای تو
نفس را آن هوا نساز هیچ | خیره و بی نفس [illegible]

یونس

من امن بما عنه فقد خسر خسرانا مبینا

روبهی پیر زد بهی را گفت | کای تو ماهیت [illegible]
جابلی کش دو صد درم بستان | نامه ما [illegible]
گفت اجرت فزون ز ور و سر است | [illegible] عظیم [illegible]
زین زبان چونکه جان من [illegible] | در [illegible] انگیم [illegible]

ایمنی از قضایت ای الله	هست نزدیک عقل عین گناه
اینی کرد هر دو را بدنام	آن عزازیل و آن دگر بلعام

من زهد فی الدنیا وجد ملکا لا یبلی

بود پیری بجصره در زاهد	که نبود از زمان چنو عابد
گفت هر بامداد بر خیزم	تا ازین نفس شوم بگریزم
نفس گوید مرا که هان ای پیر	چه خوری بامداد کن تدبیر
باز گویم مرا که تا چه خورم	گفتش گویم که مرگ در گزرم
گوید انگاه نفس من با من	که چه پوشم بگویمش که کفن
بعد از آن مر مرا سوال کند	آرزوهای بس محال کند
که کجا رفت خواهی ای دل کور	گفتش گویم خموش تا لب گور
تا مگر بر خلاف نفس نفس	بتوانم زدن زبیم عسس
بخ بخ آنکس که نفس را دارد	خوار و در ریش خویش بگذارد

فی زهد الزاهد

زاهدی از میان قوم بتاخت	بر سر کوه رفت و صومعه ساخت
روزی از اتفاق دانائی	عالمی پرخرد توانائی

برگذشت و بدید زاهد را | آنچنان پارسا و عابد را
گفت ویحک چه ای برین بالای | ساختستی مقام و مسکن و جای
گفت زاهد که اهل دنیا پاک | در طلب کردنش شدند هلاک
باز دنیا فتاده در پرواز | درفگنده بهر دیار آواز
بزبان فصیح میگوید | در جهان صید خویش میجوید
هر زمان گوید اهل دنیی را | جفت بگوئی دفر دمولی را
وای آنکو ز من حذر نکند | در طلب کردنم نظر نکند
تا نگردد چنانکه در فسطاط | اندکی مرغ و باز بر افراط

فی حب الدنیا وصفة اهله

هست شهری بزرگ در حد روم | باز بسیار اندران بر و بوم
نام آن شهر شهره فسطاط است | ساختنش تا بحد بساط است
واندرو مرغ خانگی نپرد | زانکه باز از هوا همی نگرد
واندران شهر مرغ نگذارد | زانکه در ساختنش هوا دارد
همچو فسطاط شد زمانه کنون | علما همچو مرغ خوار و زبون
من نهان گشته ام برین بالا | تا شوم ایمن از بد و ز بلا

گفت دانا که با تو اینجا کیست | بر سر کوه با به حالت چیست

گفت زاهد که نفس من با من | هست روز و شب اندرین مسکن

گفت دانا که ای نکوی صحیح | میهده راه زاهدی [illegible]

گفت زاهد که نفس دوخته اند | در من و زی [illegible]

نتوانم ز وی جدا گشتن | چکنم چاره [illegible] گشتن

گفت با زاهد آن ستوده حکیم | نفس افعال بد کند تعلیم

گفت زاهد که من بساخته ام | زانکه من نفس را شناخته ام

هست بیمار نفس و من چو طبیب | میکنم روز و شب ورا ترتیب

بمداوای نفس مشغولم | زانکه گوید همی که معلولم

که ورا قصد فصد فرمایم | الکحل از دیدگانش بگشایم

چون تقعد کند فرو بارد | فصد تسکینی اندرو آرد

گه ورا تسهیلی بفرمایم | علل از جسم او بپالایم

حب دنیا و بغض و حقد و حسد | غل و غشش برون شود ز جسد

از خورش خوی خویش باز کند | ور بشهوت بخود فراز کند

گاه تهییش کنم من از شهوات | تا مگر باز ماند از لذات

قوتش از باقلا دو دانه کنم | خانه بروی چو گور خانه کنم
ساعتی نفس را کنم در خواب | بس کنم یکدو رکعتی بشتاب
پیش از آن کو زخواب برخیزد | همچو بیمار در من آویزد
یکدو رکعت بی او چو بگذارم | بعد از آن نفس گشت بیدارم
مرد دانا چو این سخن بشنید | جامه بر تن لگان لگان بدرید
گفت لله درک ای زاهد | بارک الله عمرک ای عابد
این سخن جز ترا مسلم نیست | ملکت تو ز ملک جم کم نیست
هر چه امروز هست آرایش | دانکه فردات باشد آلایش
نیست آلوده کز گنه خیزد | آن کز اندوه آه واه خیزد
زن کند بهر میهمانی پاک | موی ابرو و موی تیغ چالاک
دل به اینجا غریب و نادانست | تا به بند چهار ارکانست
خرد اینجا تهی کند جعبه | گر تحری بدست در کعبه
پیش کعبه مگر که بلهوسی | بشنود علم سمت قبله بسی
هر که در کعبه با تحری مرد | زیره تر بسوی کرمان برد
در سه زندان محل و حقد و حسد | عقل را البته به بند جسد

هیچ حس کز بهار ارکانند	هیچ عنّاز این سه زندانند
دل که شد محرم خزانهٔ راز	چکند ننگ منهی و غمّاز
بی‌زبانان زبان او گویند	بی‌نشانان نشان او جویند
هر چه جز دوست آتش اندر زن	آنکه از آب عشق سر بر زن
که نه یار ندو یار می بینی	همه زنهار خوار می بینی
گلبن باغ خویشتن بنیان	شده چون دلم دلم بد بنیان
نیک معلوم کن که در محشر	نشود هیچ حال خلق دگر
پیشش آید هر آنچه بگزیند	آنچه زینجا برد همان بیند

فرغ الله تعالی من الخلق والخلق والرزق والاجل

هر چه آن کدخدای دکان دار	سوی خانه فرستد از بازار
آنکه باشد بخانه در خویشتش	در شبانگاه آورد پیشش
هر چه زینجا بری نگهدارند	در قیامت همانت پیش آرند
نیست آنجا تغیّر و تبدیل	نشود نیک بد بهیچ سبیل
هیچ آنجا بکس نخواهد داد	دادنی داد و آن دگر همه داد
خیز بر خوان اگر نمیدانی	شرح این از کلام ربّانی

وارس و قفل ... بلند ... (حاشیه نامقروء)

لن تجد سنتش ز تبدیلا	لن تجد ملتش ز تحویلا
نیست بر حکم قاطعش تبدیل	نیست بر امر جامعش تحویل
خیز و تر دامنی ز خود کن دور	در ره نبوی در آنجهان معذور
آتش اندر غم و زخیبر زنی	گر کنون نفس را به تیر زنی

فی شرائط الصلوة الخمسة والمناجات والتضرع والخشوع وآلو فارد الدعاء

قال الله تعالی الذین یؤمنون بالغیب ویقیمون الصلوة وقال النبی علیه السلام عند نزعه الصلوة وما ملکت ایمانکم وقال علیه السلام من ترک الصلوة متعمدا فقد کفر والفرق بین الاسلام والکفر ترک الصلوة ــ وقال ایضا احب الی من دنیاکم ثلثة الطیب والنساء وقرة عینی بالصلوة ــ

بنده تا از حدث برون ناید	پرده عز نماز نگشاید
چون کلید نماز پاکی تست	قفل آن دان که عیب ناکی تست
پای کی برنهی ببام فلک	باده کی در کشی ز جام ملک
کی تراحق بلطف برگیرد	آن نمازت بطوع بپذیرد

تا تو از دون خور درین سرای خراب	شکم از نان پر است و پشت از آب
تا بر تو چهار و پنج و ششی	باده جز از خم هوس نچشی
چون دو دم کرد امر یزدانت	چار تکبیر بر سه ارکانت
فوطه بافان عالم از لت	بر تو خوانند نکته و غزلت
روی سلطان شرع کی بینی	کون در آب و در آسمان بینی
لقمه و خرقه هر دو باید پاک	ورنه گردی میان خاک هلاک
چون نبود طعام و کسوت پاک	چه نمازت بود چه مشتی خاک
بر عونت سوی نماز میای	شرم دار و بترس تو ز خدای
سوی خود هر که نیست بار خدای	وحدتش در نماز بار خدای
سگ به دم جای خود برد بد باز	تو ز وی برای جای نماز
از پی جاه خدمت یزدان	دار پاکیزه جای و جامه و جان
قبلهٔ جان ستانهٔ صمد است	احد سینه کعبهٔ احد است
در احد حمزه وار جان درباز	تا بیابی فره ز بانگ نماز
هر چه جز حق بسوز زیارت کن	هر چه جز دین از آن طهارت کن
با نیازت بلطف برگیرند	بی نیازت نماز نپذیرند

حمزه عم جناب ختمی پناهی که علمدار سالار لشکر اسلام بود و در جنگ احد از دست وحشی غلام ابوسفیان [illegible] شهید گشته شد

بی نیاز از غم نماز تو ری ‌‌ — از نگر قبله نیاز خوری

باز اگر با نماز هست نیاز — بگرد بست لطف بر وی باز

هر که در بارگاه لطف بیافت — داد بی داد و جستنی دریافت

ورنه ابلیس در درون نماز — گوش گیرد برونت آرد باز

تو لئیم آمدی نماز کریم — تو حدیث آمدی نماز قدیم

هفده رکعت نماز از دل و جان — تنگ تر ده هزار عالم دان

پس از آن کاین جهان یاد یکیست — زانکه آن هفده بهتر ز ده و یکیست

حسد و خشم و بخل و شهوت و آز — سجده‌ای ار گذاردت بنماز

هر که او هفده رکعه بگذارد — تنگ تر ده هزار او دارد

تا حسد را ز دل برون ننهی — از عملهای زشت او نرهی

چون نه بیند ز دین غنیمت تو — نکند هم نماز قیمت تو ‌ق

قیمت تو عنان جو بر تابد — والله ار جبرئیل دریابد

گرچه پاکست هرچه بابت تست — همه در جنب حق جنابت تست

طالب او ز غسل بر گیرد — گر جنب حق نماز نپذیرد

تا ترا غل و غش درون باشد — غسل ناکرده تو چون باشد

غسل ناکرده از صفات ذمیم | نپذیرد نماز رب عظیم

چون ترا از تو دل برانگیزد | پس نماز از نیاز برخیزد

اصل و فرع نماز غسل و وضوست | صحت داء معضل از داروست

تا بجاروب لا نروبی راه | کی شوی در سرای الا الله

ندهد سوی حق نماز جواز | چون طهارت نکرده به نیاز

زاری و عجز وی طهارت تست | کشتن نفس تو کفارت تست

چون بکشتی تو نفس را در راه | روی بنمود زود فضل اله

با نیاز آی تا بیابی بار | ورنه پای سگ طلاق سه بار

کان نمازیکه در حضور بود | از تری آب زندگی دور بود

مرگ چون جان تو برانگیزد | از نهادت نماز برخیزد

تن چو در خاک رفت و جان بفلک | تن چو خود در نماز بین چو ملک

فی حضور القلب فی الصلوة

در احد میر حیدر کرار | یافت زخمی قوی در آن پیکار

ماند پیکان تیر در پایش | اقتضا کرد آنزمان رایش

که برون آرد از قدم پیکان | که نهان بود مرهم [illegible]

زود مرد جراحی چو بدید / گفت باید به تیغ باز برید

تا که پیکان مگر پدید آید / قفل آن زخم را کلید آید

هیچ طاقت نداشت با دم گاز / گفت بگذار تا بوقت نماز

چون شد اندر نماز حجامش / ببرید آن لطیف اندامش

تیر پیکان ازو برون آورد / او شده بیخبر ز ناله و درد

چون برون آمد از نماز علی / آن مر او را خدای خوانده ولی

گفت کمتر شد آن المم چونست / ور چه جای نماز پر خونست

گفت با او جمال عصر حسین / آن بر اولاد مصطفی شده زین

گفت چون در نماز رفتی تو / برایزد فراز رفتی تو

کرد پیکان ز تو برون حجام / با ثنا داده از نماز سلام

گفت حیدر بخالق الاکبر / که ازین الم نبود خبر

ای شده در نماز بس معروف / بعبادت بر کسان موصوف

قول حکیم

اینچنین کن نماز و شرح بدان / ور نه برخیز و خیره ریش ملان

چون تو با صدق در نماز آیی / همه با کام خویش باز آیی

ور تو بی صدق صد سلام کنی / نیستی پخته کار خام کنی

یک سلام و دو صد سلام ازو — سجدهٔ صدق صد قیام ازو

کان نمازیکه عادتی باشد — خاک باشد که باد بر باشد

جان گزارد نماز بار خدای — خشک جنبان بود همیشه گدای

گوید از روی جهل و ناهلی — ق چون پذیرد طریق بوجهلی

کاندرین ره نماز روحانی — آن به آید که خشک جنبانی

گرت باید که در کشتی ای مرد — خشک بگذار و گرد دوریا کرد

گرت [illegible] بحر در خوش آب — هم تو دانی که در نمازی زاب

چنگ در راه حق زنی سر — گرت نبود مراد نبود ننگ

مرد کز خاک آب دارد و عار — بهوا بر نشیند آتش دار

کله آسمان نهد بر سر — تا بیابی ز جبرئیل افسر

تاج گردد ترا کلاه خاک — باشگونه شود کلاه فلک

بارگی را بساز آلت و دین — از پی بارگاه علّیین

با دعا یارب آر بابت حق — تا قبولت کند اجابت حق

گه گه آئی نه بهر فرض نماز — از حقیقت جدا قرین مجاز

بی دعا و تضرع و زاری — یکدو رکعت بغفله بگذاری

ظن چنان آیدت که هست نماز	سجده ار دهدت ایچ جواز
با رعونت شوی بنزد خدا	از تو کی بشنود خدای دعا
بی تو باشد بپاک برگیرد	کز تو آلوده گشت نپذیرد
نامه کز زبان درد رود	آن رسول از جهان مردود
چون ز نزد نیاز باشد پیک	از تو یارب بود ز دو لبیک
هیچ خواجه که در خرام شود	ق بر بنده و غلام شود
بار منت همی نهی بر وی	کز منم دست تو که غرق
دوست دانی نه بنده مر خود را	این بود رسم مرد بخرد را
اینچنین طاعت ای پسر آن	که بیاری برش بر دستم
بی صدی آدمی کم از دده است	هر که او بی همی بیهده است
تو بدین طاعت تو ای دان	خویشتن را اگر تو بنده بخوان
گر ترا در زمانه بودی بحون	کم شودی بلفظ از دعوا
که دمی از عنایت بر شانی	از ... ای فرد ... نازی
چون سر بندگی و عجز نداشت	... کار خود بداد
گفت من بر زبان خدایا هم	ور جهان از بلندی ... هم

همه را این غرور و نخوت هست / لفظ فرعون بهر خجلت هست

لیکن از بیم سر نیارد گفت / دارد آن راز خویشتن بنهفت

فی التقصیر فی الخلوة و التمثیل فی قصة ابوشعیب الابی

بوشعیب ابی یکی شیخی بود / که ورا هر کسی همی بستود

قائم اللیل و صائم الدهری / یافت از زهد در زمان بهری

برده از شهر صومعه بر کوه / جسته بیرون ز زحمت و انبوه

زنی از اتفاق رغبت کرد / گفت شیخا بود تنت در خورد

گر بخواهی ترا حلال شوم / بقناعت ترا عیال شوم

بقناعت زنیم بکم راضی / نکنم یاد نعمت ماضی

گفت شیخ ار درست بپسندم / گر قناعت کنی تو خرسندم

بود این زن عفیفه چهره تمام / یافت از حسن زیب بهره تمام

با عفاف و کفاف خلق حسان / غایت حسن و آیت احسان

شوهر گشته پشت عمر صومعه کرد / قانع از حکم چرخ گردا گرد

بوریا پاره فگنده بدید / چو بهرد بوریا سبک برچید

مر ورا بوشعیب زاهد گفت / کای شده مر مرا ابا تو جفت

از برای چه برگرفتی فرش — که بود خاک تیره موضع کفش

گفت بهر صلاح بر چیدم — که من این معنی از تو بشنیدم

که بود بهترین هر طاعت — که نباشد حجابش آن ساعت

جبهت سجده را ز صحن تراب — بوریا بود در میانه حجاب

بود هر شب دو قرص قسمت او — بود وظیفه که معاشت او

چه دو قرص جوین که افطار — بود قانع همیشه آن دیندار

یک شبی از قضا شد رنجور — گشت رنجور و بود دم معذور

آن شب از ضعف روزه آن مرد — فرض و سنت نماز قاعد کرد

زن یکی قرص پیش شیخ نهاد — قطره سرکه داد و پیش نهاد

شیخ گفت ای زن این وظیفه من — بیش ازین از کم چرا شد زن

گفت شب را نماز قاعد را — مزد یک نیمه هست نی جد را

تو نماز ار نشسته کردستی — نیمه از وظیفه خوردستی

بیش یک نیمه از وظیفه مخواه — از من ای شیخ کردست آگاه

که نماز نشسته را نیمی — مزد ایستاده هست تقسیمی

چون تو نیمی عباده بگذاری — جمله را از چه جستی چون یاری

جمله بگذار و جمله مزد بخواه	ورنه این طاعتت عین گناه
ای تو در راه صدق کم ز زنی	باز بیشتر ز هیچ خویشتنی
مر ترا زین نماز نه از سر دل	نیست جان کندنی مگر حاصل
طاعتی کان ز دل ندارد روح	کس ندارد وجود آن بفتوح
زانکه در اصل خود نباید نغز	بر سر کاسهٔ استخوان بی مغز
هر نمازی که با خلل باشد	وانکه در حشر بی محل باشد
از خشوع دلست مغز نماز	ورنباشد خشوع نیست جواز
آنکه در بند روزه ماند و نماز	بر در جانش ماند قفل نیاز
زان درین عالم فریب و هوس	واندرین صد هزار ساله قفس
دست موزت کلاه چه آمد	که سرت برتر از کله آمد
هر کرا در نماز عده نکوست	غار مغرب سرای سجدهٔ اوست
رو قضا کن نماز بی درم آز	که نمازت تبه شد از نم آز
شد ز ننگ نماز و روزهٔ تو	کفش پای تو دست موزهٔ تو
مرد باید که در نماز آید	خسته با درد و با نیاز آید
ورنباشد خشوع و دمسازی	دیو با سبلتش کند بازی

لحن خوش دار چون به کوه آیی	کوه را بانگ خر چه فرمایی
کرده در ره دعا پر پای	صدهزاران عوان صوت ربای
لاجرم حرف آن ز کوه مجاز	چون صدا هم بر تو آید باز

في الحمد والثناء

در دهان هر زبان که گویا شد		از ثنایت چو مشک بویا شد
دل و جان را به بعد و قربت تو	ق	هست در امر و در مشیت تو
دولت سرمدی و بخش ددی		ملک بی هلک و عزت ابدی
بندگانت به روز و شب پویان		همه از تو ترا شده جویان
دولت و ملک و عز هر دو جهان	ق	پیش عاقل آشکار و نهان
هست معلوم بی هوا و هوس		که همه هیچ نیست بی تو و بس
عدمت چون وجود آسان است		هر چه تو خواستی همه آنست
در ثنای تو هر که گربزتر		گرچه قادرتر است عاجزتر
نیست در امر تو بکن فیکون		زهره کس را که این چه یا آن چون
بنده را در ره معاش و معاد		نیست کس ناصر از صلاح و فساد
روزی آخر ز خلق سیر شوی		لیک دوری هنوز دیر شوی

انگه اگه شوی ز نرخ پیاز — که نیابی براه راست جواز

مردایان همیشه در کار است — زانکه ایشان نماز بیمار است

اندازی سر سه اندازی — تو چه دانی که چیست جانبازی

چون سر انداز و ز خود بشدی — [illegible] در سجود شدی

[illegible] حق شده مقصود — همت [illegible] سجود [illegible]

پیش [illegible] جستن به — بیت را همچو بت شکستن به

[illegible] سخت بیگانه است — گرچه با او کنون هم خانه است

[illegible] دور است — به کسی گو ازین و آن دور است

فرق خطر و راحت او داند — کانچه راحت جراحت او داند

[illegible] صحبت خلق — ببر از خلق تا ببرد حلق

[illegible] — [illegible]

فی [illegible]

[illegible] از دل — [illegible] از دل

[illegible] نیاز بگشاید — هیچ خواهد [illegible] بگشاید

[illegible] اقبال — گرده [illegible] دست استقبال

یاربی از تو و دو صد لبیک | یک سلام از تو زو هزار علیک

سایه باقی است عقل بر در او | [illegible] آتشی است جان ز نگار او

از [illegible] و نیک خلق بپیوسته | رحمت و نعمتش نه بگسست

دیگران [illegible] را سیاه [illegible] | تو نیاز آر سود و سرمایه

[illegible] غم و دراز ترا | بی‌نیازی او نیاز ترا

دوست بود [illegible] بلال بر درگاه | ق | پوست بر تن چو [illegible] آید

جامهٔ ظاهرش ز بهر دلال | گشت بر روی خویش [illegible]

از پی [illegible] ز دشمن و دوست | و دو عالم بدل کنند پوست

از پی [illegible] ورون | [illegible] کردن

ای [illegible] آمده [illegible] | [illegible]

آنکه شد [illegible] گردان | [illegible] چون [illegible]

باب [illegible] رانده [illegible] نیاز | [illegible]

متفرد [illegible] ملکوت [illegible] | [illegible] لعنت جبر [illegible]

آن علم را [illegible] | [illegible] شوق را [illegible]

[illegible] زمانی عالم را [illegible] | [illegible] عاقبت [illegible]

تو حقیقت نه مرد این راهی — طفل راهی زره نه آگاهی

کودکی رو بگرد بازی گرد — به بر کبر و بی نیازی گرد

پس بود کبر و ناز یار ترا — با خدا ای پسر چه کار ترا

چکنی جنت و نعیم ابد — کرده عقبی ز بهر دنیا رد

اوز تو خستِ تو مید اند — ق — چون تو ئی را بخود همی خواند

میکند عرضه بر تو حور و قصور — تو بدنیا و زینتش مغرور

فی تادیب صبیان المکتب و صفة الجنة و النار

از پی راه حق کم از کودک — توان بود ای کم از یک و یک

گر در آموختن کند تقصیر — هرچه خواهد زوی سبک بپذیر

بتلطف بدار و بنوازش — خیره در انتظار مگذارش

در کنارش نه آنزمان کاکا — تا شود راضی و مکنش جفا

ور نخواند بخواه زود دوال — گوشهایش بگیر و نیک بمال

به معلم نمای تهدیدش — تا بود گوشمال تاکیدش

بند و حبسش کند بخانه موش — میر موشان کند فشرده گوش

در ره آخرت ز بهر شود — کمتر از کودکی نباید بود

از پی کار زشت هین مشتاب / از دو رکعت بهشت را دریاب

ور نه شد موشخانه دوزخ تو / در ره آن سرای برزخ تو

رو بکتاب انبیا بگشید / بر خود این جهل و این ستم مپسند

لوحی از شرع انبیا برخوان / چون ندانی برو بخوان و بدان

تا گر یار انبیا گردی / زین جهالت مگر جدا گردی

در جهان خراب پر ز ضرر / از جهالت بدان تو هیچ بتر

فی الانبساط والتضرع الی الله تعالی

ای روان همه تنومندان / آرزوبخش آرزومندان

تو کنی فعل من نکو در من / مهربانتر ز من توئی بر من

رحمتت را اگرنه پیدا نیست / نعمتت را نهایه پیدا نیست

آنچه بدهی به بنده دینی ده / بارضای خودش قرینی ده

دلم از یاد قدس پر خوش کن / نسب خاک و بادم آتش کن

از تو بخشودنست و بخشیدن / وز من افتادنست و خسبیدن

از تو دانم یقین که مستورم / پرده پوشیت کرده مغرورم

من نیم هوشیار مستم گیر / من نبخشیده ام تو دستم گیر

رانده سابقت ندانم چیست | خوانده خاتمت ندانم کیست
عاجزم من ز خشم و خشنودیت | نکند نیز لابه‌ام سودیت
دل گمراه گشت انابت جوی | مردم دیده شد جنابت شوی
دل گمراه را رهی بنمای | ق | مردم دیده را دری بگشای
که نسازد ز کارسازی تو | که نترسد ز بی نیازی تو
ای برحمت شبان این رمه تو | چه حدیث است اینهمه همه تو
ای یکی خدمت ستانت را | گرگ دیوسف نگارخانت را
تو بجستای برگل و دل ما | که بکاهد غم دل از گل ما
تو نوازم که دیگران رفت اند | تو بزیرم که دیگران گفت اند
حکیم با جز از تو همنفسی | مرده ایشان مرا تو یار بسی
حکیم بعنت توی و دوی | ق | چون یقین شد که من منم تو توی
حکیم باتف تو دو دهمه | چون تو هستی مباد بود همه
با دلغای تست بود جهان | ای زیان تو به که سود جهان
من ندانم که آن چه کس باشد | کز تو او را الخیره بس باشد
کس بود زنده بی عنایت تو | یا توان زیست بی رعایت تو

آنکه با تست سوزکی دارد	وانکه بی تست روزکی دارد
آنچه گفتی مخور بخوردم من	آنچه گفتی مکن بکردم من
با تو باشم درست شش دانگم	بی تو باشم ز آسیا بانگم
از پی مرگ در زحیرم من	جان من باش تا نه میرم من
چه فرستی حدیث و تیغ بمن	من کیم از نوای دریغ بمن

[illegible]

با قبول تو ای زعلت پاک	چه بود خوب و زشت مشتی خاک
خاک را خود محل آن باشد	کز ثنای تو اش زبان باشد
عز تو ذل خاک را برداشت	خاک را تا بعرش سرافراشت
گر ندادی کلام دستوری	که بر دامت از سر دوری
خلق را هیچ زهره آن بودی	کز ترا بر مجاز بستودی

[illegible]

چه گشاید ز عقل و مستی ما	که نه ما و نه بود هستی ما
بخودی مان کن از بدیها پاک	به نجاتی امان ده هم ز هلاک
پیش حکمت خود ار خرد باشم	من که باشم که نیک و بد باشم
بد ما نیک شد چو بد رفتی	بد شود نیک ما چو بگرفتی
بد و نیکم همه توئی یارب	در تو خود بد نیاید اینت عجب

آن کسی بد کند که بدکار است	از تو نیکی همه سزاوار است
نیک خواهی به بندگان یکسر	بندگان را خود از تو نیست خبر

ق

عذر بیهوده هوا و هوس
جهل ما عذر خواه علم تو بس

گرسنگی کرده‌ایم اندر کار		تو نه شیری گرفته بگذار
بر در فضل حضرت جودت	ق	بهر انجاز لطف موعودت
آنچه نسبت بتست توفیر است		آنچه از فعل ماست تقصیر است

فی کرمه و فضله و برهانه

ای خداوند قایم قدوس	ملک تو نامماس و نامحسوس

[illegible]

از تو سیریم بی تو سیر نه‌ایم	بتو سیریم و از تو سیر نه‌ایم
سوی ما گرچه صیقلی کس نیست	کرم تو تو بدیگر بس نیست
دین مان زاده یقین مان زاده	گرچه این جست پیش ازین ماشه
گرچه بر نطع نفس شهماتیم	[illegible] و دی سها دا

کسی از بد همی نداند به	آنچه دانی که آن به است آن ده
ای مراد امل نگاران تو	وی امید امیدداران تو
ای نهان دان آشکارا نیز	تو رسانی امید ما بیقین
همه امید من برحمت تست	جان و روزی همه ز نعمت تست
جگر تشنه مان ز کوثر دین	شربتی بخش پر ز نور یقین
نیست تر دانشی و تر هنری	جز توام سوی تو وکیل دری

هرچه بر من قضای تو بنوشت	همه نیکو بود نباشد زشت
ستم از هرچه هست جمله گزیر	ناگزیرم توئی مرا بپذیر
بلبل عشق را ز گلبن جست	در ترنم نوای آی همه تست
باز ناز من از طریق نیاز	بر سر صدره میکند پرواز
ملکها راند هرکه سوی تو راند	باز در ماند هرکه زین در ماند
که رساند بمن سخن جز تو	که رهاند مرا ز من جز تو

نحری

نخری بوی و رنگ دیدمه تو	زین همه وارهانم ای همه تو
عجز و بیچارگی و ضعف خری	نخری سستی و خری و تری
سنج بر درگه تو آسانی است	بی زبانی همه زبانداني است
همه را کش پس از برای همه	بس قبول تو خونبهای همه
از تو برتافتن عنان امل	چیست جز آیه دنشان زلل

صورت قهر در دلش روید	هرکه جز مهر حضرتت جوید
سیرت ما ز صورت اشرار	وارهان ای مهیمن اسرار

فی التوبة والانابة

ای جهان آفرین جان آرای	ای خرد را بصدق راهنمای

در بهشت فلک همه خامان	در بهشت تو دوزخ آشامان
بر در تو خوب و زشت را حکیم	چون تو هستی بهشت را حکیم
که نماید در آینه تزویر	غرض نکته علیم و قدیر

خون دل چون جگر کند سوراخ	چه جهنم چه جمرهٔ لتّاخ
دوزخ از بیم او بهشت شود	خاک بی کالبد چه خشت شود
خنده گریند عاشقان از تو	گریه خندند عارفان از تو

در جحیم تو جنّت آرامان	بی تو راضی بحور عین عامان
گر بدوزخ فرستی از در خویش	میروم نی بپای بر سر خویش
وانکه امر ترا خلاف آرد	دل خود از غفلتش خلاف آرد

همه را آگاه و کار ما از تو	یار ما رست و ما ربا راز تو
نه به لا یأس من از تو سیر شوم	نه به لا تقنطوا دلیر شوم

گر کنی زهر بار روانم جفت	از شکر تلخ تر نیازم گفت
ایمن از شکر تو کسی باشد	که فرومایه خسی باشد

ایمن

ایمن و مکر تو هر دو یکسانست	عاقل از مکر تو هراسانست
ایمن از مکر تو نشاید بود	طاعت و معصیت ندارد سود
ایمن آنکس بود که وی آگاه	بود از مکر تو بفعل گناه

فی الاخلاص والمخلصون علی خطر عظیم

چون زند رگگاه دست گو مال	خواب را زیر پای خیل خیال
همچو شمع آنکه را نماند منی	در تو خندد چو گردنش بزنی
با تو با عقل و جاه و زر چکنم	دین و دنیا توئی دگر چکنم
تو مرا دل ده و دلیری بین	روبه خویش خوان و شیری بین

گر ز تیرِ تو بُرَم تنِ ترکش	کمرِ کوه قاف گیرم و کش
یار آنی که بیخود بود	وانِ آنی که آنِ خود نبود
ای صحیح خود بین خدای بین نشود	مرد خود دیده مرد دین نشود
گر تو مردِ شریعت و دینی	یک زمان دور شو ز خود بینی

ای خداوند کردگار غفور	بنده را از درت مگردان دور
تشنهٔ خویش کن ببر خوابم	تشنهٔ خویش کن مده آبم
دل ازین و از آن چه باید جست	درد خود رهنمای مقصد تست

عمر ضایع همی کنی در کار	ق	همچو خر پیش سبزه بی افسار
گرد هر شهر هرزه میگردی		خر دران ره طلب که گم کردی
خر اگر در عراق دزد دیدند		پس ترا چون به نزد دوری دیدند
پل بود پیش تا نگردی گل		چون شدی گل ترا چه جز و چه پل

اندرین ره ز زاد و دانش خویش		بار ساز و ز هیچ پل مندیش
قصد کشتی مکن که پر خطر است	ق	مرد کشتی ز بحر بی خبر است
گرچه نوخیز و نوگرفت بود		بط کشتی طلب شگفت بود
بچهٔ بط اگرچه دینه بود		آب دریاش تا بسینه بود
تو چو بط باش و دین آب روان		ایمن از قعر بحر بی پایان
بچهٔ بط میان بحر عمان		خربطی بازگشته کشتیبان
یارب این خربطان عالم را		گم کن از بهر عز آدم را
قدم ار در ره قدم داری	ق	قلزمی را ز دست نگذاری

قدمی را که با قدم ثقل است
سطح بیرونی و محیط کل است

فی قضایه و قدره و صنعه

داده از عقل تو تمنّی را
امر دین را و عقل دنیی را

آنچه زاید ز عالم از امر است
وانچه گوید نبی هم از امر است

کفر و دین خوب زشت و کهنه و نو
یرجع الامر کلّه زی او

هرچه در زیر امر جبّار اند
همه بر وفق امر بر کار اند

همه مقهور و قدرتش قاهر
صنع او بر ظهور شان ظاهر

همه موقوف قدرت و علمش
همه مسبوق سابق علمش

آنکه عامی و آنکه از علماست
آنکه محکوم و آنکه از حکماست

همه را بازگشت حضرت اوست
هر کرا منّتی است منّت اوست

عقل را نقل کرده اسبابش
نفس را بی بریده انسابش

نسبت نفس سوی عالم جان | همچو گورست و گوهر عمّان

کور را گوهری نمود کسی | زین هوس پیشه مرد بلهوسی

که ازین مهره چند میخواهی | گفت یک گرده و دوتا ماهی

بستد کسی چه داری خشم | لعل و گوهر مگر گوهر چشم

پس چو این گوهرم نداد خدا | آن گهر را ببر تو زاژ مخای

گر نخواهی که بر تو خندد خر | نزد گوهرشناس بر گوهر

دست گوهرشناس به داند | چون کف پای بر صدف راند

نیک دانی که در قضای ازل | دست صنع خدای عزّ و جل

کرده امر خدای در هر فن | قوّتی را بفعل آبستن

تا چو راه مشیمه بگشاید | زانچه گشتند حامل آن زاید

آنکه او را عدم برد فرمان | کی وجود آرد اندر عصیان

کرده یک امر جمله را بیدار | همگان آمدند در پرگار

هر چه استاد بر نوشت و براند | طفل در مکتب آن تواند خواند

گر نوشت ابجدی ز دفتر خویش
نتواند کز و کشد سر خویش

عقل شد خامه نفس شد دفتر	مایه صورت پذیر و جسم صور
عشق را گفت خیز زمن مهراس	عقل را گفت خویشتن بشناس
عقل دایم رعیت عشق است	جان سیاری حمیت عشق است
عشق را گفت پادشاهی کن	طبع را گفت کدخدائی کن
از عنا طعمه ساز ارکان را	(نفس) بس بکف کن تو آب حیوان را

مولنا علای سلمه الله تعالی

تا چو زو نطق مایه سازد	در رهِ روحِ قدس دربازد
روحِ قدسی بنفس باز شود	نفس چون عقل پاکباز شود
همچنین است از بدایتِ جان	روشِ اوست تا نهایتِ جان

[illegible]

آنکه مختار زیرِ پردهٔ اوست	وانکه مجبور بنده کردهٔ اوست

غافلند آدمی ز خیر و ز شر	همه از امر اوست زیر و زبر
آن تو انند کرد کو فرمود	هرچه بود است و هرچه خواهد بود

فی الشوق

ازپس این براق شوق بود	بدل وجان وعقل ذوق بود
آفرینش چو گشت زندانش	پس خلاصی طلب کند جانش
آتشیش از درون بر افروزند	که از وجان وعقل و دین سوزند
تا که جویای عشق خود بین است	ق بوته توبه ازپی این است
هر کرا کوی عشق او تازه است	توبه او کلید دروازه است

شوق با یار خود سرور بود	ق یار جو از خدای دور بود
جوق ذوق آتش اندازد	سوق شوقت چو خور بنوازد
چون برون رفت جان ز دروازه	دل کهنه ازو شود تازه
صورت از بند طبع باز رهد	دل ودیعت بروح باز دهد
اقتدا از سیر جان بندازه	از زمین تا بعرش آوازه

گرد کز باد شوق درد بود	بر زن ار بگزرد چو مرد بود
۲ هرچه در راه فتنه انگیزد	همه اش از پیش راه برخیزد
۳ از پی پای تا به پشکوه	بیتم رنگین شود به پیشش کوه
۴ آتش او ز بهر بالا را	ببرد آب روی دریا را
۵ چون مراد او را ز دبر انگیزند	اختران پیش او فرو ریزند
۶ دیدهٔ او چو نور ره بیند	شمس در جنب او سیه بیند
۷ بد و نیک اندران جهان نبود	خاک و خورشید و اختران نبود
۸ آسمان دگرش گردانند	بر زمین دگرش بنشانند
۹ هر زمان شوید از پی تگ و پوی	جبرئیلش به آب حیوان روی
۱۰ خرد از نعرهٔ دلش کالیو	هیزم برق نعل اسپش دیو
۱۱ آدمی سوزگشته از پی راه	مالک درد او به آتش آه
۱۲ ستر آهنش نداند ایچ صبور	پی او در نیابد ایچ غیور
۱۳ نعل اسپش چو گرد بند ازد	جبرئیلش حنوط جان سازد

۱۲ که جز عاشق ناشکیبا ستر او را تن پرور صابر در نیابد و این پی قدمی باشد که نشانش را غیور ظاهر در نیابد ۱۳ یعنی خاکیکه از سم براق شوق خیزد مشام جان را حنوط باشد اما جان جبرئیل را و مشام جبرئیل را حنوط بالفتح عطریات مرکب که از برای میت سازند پس غرض آنست که گرد سالک آن باشد که احیاد جان جبرئیل کند و این در علو درجات سالک فرموده سعد

آن روان گشته سوی عالم نیست	باد فریاد کن که یکدم بایست
مصطفی ایستاده بر ره او	اندر ره لطف رب سلّم گوی
اندر آویزد از پی اشراف	اندرونش تراز وی انصاف
آب در راه او خلیل زند	مقرعه اش جان جبرئیل زند
همه را باز خود رساند بجود	کایچ یک را از و نیامد بد
بسته‌اند وا ز همه دور	در نبی خوانده تفسیر امور
زو بد و نیک در قوه و حول است	امر او ما یبدّل القول است

[illegible] حجب و وسائط از توفیقات او تعالی شانه مرتفع سازند مشاهده این معنی دست دهد پس خلق و موجودات اگرچه هستی امکانی دارند امّا از حق دورند و بازگشت همه بدوست و وجود حقیقی باری تعالی در خارج وجود ایشان پیدا امّا همه که عبارت از تکثر و تعدد [illegible] است دور باشند بدین رو که از وحدت ناشی اند و مرجع و مصیر ایشان [illegible] است که وحدت واقع گشت ه گرچه خورد [illegible] نیستی است [illegible] ذرّه آفتاب تابانیم ش ما یبدّل القول اشارتست بآیهٔ ما یبدّل القول لدیّ و ما انا بظلّام للعبید [illegible] معنی آن باشد که از وعد و وعید و تخویف و تبشیر [illegible] مصلحت [illegible] همه حق است چرا که ما ستمگار نیستیم بر بندگان [illegible] در میان لفظ نیک و قوت [illegible] و عاطفه نباشد و نیک موقوف [illegible] بد و نیک را که بحق عزّ و جلّ اسناد نمایند حول و قوّهٔ حق باشد که [illegible] گشت [illegible] منسوب است بلکه از حول و قوّهٔ اوست امّا این عقیده معتزله باشد و [illegible] اضافت خواهیم معنی آنست که این حول و قوّه از اختیار جزئیست که آن حول و قوّه است که از حق عطا شده امّا [illegible] قرآن [illegible] شریعت [illegible] که خلاف آن را

باشد و هم تازه ازین رو فرموده که کمالات آدم از جدت و نوی محتاج بشرح نیست و همین است آدم

امر او را تغیری نبود	خلق را جز تغیری نبود
بغض و حقد از صفات او دور است	غضب آنرا بود که مقدور است
اوست قادر بهر چه خواهد خواست	هر چه خواهد کند که حکم اوراست

فی صفات مذمومة انفعالیة فی صفات الله تعالی

در حق حق غضب روا نبود	زانکه صاحب غضب خدا نبود
غضب و حقد هر دو مجبوراند	وین صفت هر دو از خدا دوراند
غضب و خشم و حرص و حقد و حسد	نیست اندر صفات فرد احد
همه رحمت بود ز خالق بار	هست بر بندگان خود ستار
نهید بد مر ترا ز رحمت پند	بجودت میکشد بلطف کمند
گر نیائی بخواندت سوی خویش	بتلطف بجنت آرد پیش
زانکه هستی بدین سرای دریغ	تو گرفته ز جهل راه گریغ
در توحید را تو ئی چو صدف	آدم تازه ای شدی تو خلف

گر گیتی صانع آن در توحید
شوی از مفلسی زمانه فرید

ور تو آن دُر را نگهداری	سر ز هفت و چهار بگذاری
به سُروری ابد رسی پس از آن	نرسد مر ترا ز خلق زیان
در زمانه تو سرفراز شوی	در فضای ازل چو باز شوی
دست شاهان ترا شود منزل	هر دو پایت برآید از بن گل
بی ریاضت نیافت کس مقصود	تا نسوزی ترا چه بید و چه عود

في الذي تُعوّد لطعمتي وليستقين

باز را چون ز بیشه صید کنند	گردنِ هر دو پاش قید کنند
هر دو چشمش سبک فرو دوزند	صید کردن ورا بیاموزند
خو ز اغیار و عاده باز کند	چشم از آن دیگران فراز کند
اندکی طعمه را شود راضی	یاد نارد ز طعمهٔ ماضی
بازدارش ز خود پیاده کند	گوشهٔ چشم او گشاده کند
تا همه بازدار را بیند	خلق بر بازدار نگزیند
زو ستاند همه طعام و شراب	نشود بی او گزیر مان در خواب
بعد از آن برگشایدش یک چشم	برضا بنگرد و نه بخشم
از سر رسم و عاده برخیزد	با دگر کس بطبع نامیزد

بر هم و دست ملوک را شاید — صیدگه را بدو بیار آید

چون ریاضت نیافت چشمی ماند — هر که دیدش ز پیش خویش براند

دیگران غافلند تو هش دار — واندرین ره زبانت خامش دار

شرط آن کو نه طعام و شراب — از مسبب بستند نه از اسباب

ره ریاضت کش است باید ناز — ورنه راه جحیم رامی ساز

فی العوام اولئک کالانعام بل هم اضل

کره که شد سه ساله تمام — رائضش درکشد بزین و لگام

مرو را و هنر بفرهنجد — توسنی از تنش بباهنجد

کره را بر لگام رام کند — نام او اسپ خوش لگام کند

بارگیر ملوک را شاید — بزر و زیورش بیاراید

چون ندید این ریاضت و فرهنگ — باشد آن کره از خری کمتر

بابت بار آسیا باشد — دایم از بار در عنا باشد

گاه بار جهود و گه ترسا — میکشد در عنا و رنج و بلا

آدمی هم که ش ریاضت نیست — پیش دانا ورا فاخرت نیست

علف دوزخ است — با حجر در جحیم یکسان است

مرد را هست جای خوف و هراس — خوانده در محکمش وقود الناس

نفس فرمان پذیر فرمان ده — عقل قرآن شناس ایمان ده

خرد و جان و صورت مطلق — همه از امر دان و امر از حق

نور خورشید چون بر آب آید — آب ز آرام در شتاب آید

عکس خور ز آب بر جدار شود — سقف از نقش او نگار شود

آن هم از عکس آفتاب شمار — آن دهم عکس آب بر دیوار

جان نرو بد ز بیم مهجوری — خاک درگاه خود به دستوری

آن او بند در مکان و زمان — از کن امر تا در ایجاد آن

در آب تماشا گرست ... ... افتد و ظاهر نماید که ... نور آب از میان برخاسته و نقش سقف ... ... و عکس آفتاب اینجا امر حق است و آن نقش که ... ... ظاهر عکس آب بر دیوار پنداری نقش خرد و جان و صورت مطلق است ... این در اصل زیر فرمانند و فرمان همان انعکاس آفتابیست که تو اول در آب دیده و اکنون بر سقف و دیوار می پنداری ... میفرماید که جان از بیمی که دارد و آن بیم دوری ... ... خاک درگاه خدا را در رخصت قبض ... ... از کن امر است و مراد از کان موجود و ممکن که نسبت آن ماضی کرده شود و مراد از مکان زمین است و مراد از زمان ادوار و افلاک و ... ... معنی آن ... ... لفظ امر و ما ظهر من النتایج بها فی الناسوت والملکوت ... ... والمراد به ذات بحت والذات عین الحقیقت والحقیقت ... ... ١٢ علامی سلمه

گفته از بهر خدمت درگاه | امر با حقلها اطیعوا الله
نفس را بنده تا نگوید ده | همه چون بنده اند جو بنده
معنی آن کفر و دین زشت و نکو | که نه دین نقش بیند از خر و پشت
گرچه بی اوت قصد و نیرو نه | کار دین بی تو نه و بی او نه
کار دین خود نه سرسری کاریست | دین حق را همیشه بازاریست
دین حق تاج وانه مرد است | تاج نامرد را چه در خورد است
دین نگهدار تا بملک رسی | ورنه بی دین بدانکه هیچکسی
راه دین رو که راه دین نیکوست | همچو شاخ از برهنگی نه نکوی
ای خوشا راه دین و امر خدای | از گل تیره رو برآور پای
همه از کارکرد الله ست | نیکبخت آنکسی که آگاه است
در ره جبر و اختیار خدای | بی تو و با تو نیست کار خدای

ذکر کلام ملک العلام یسهل المرام قال الله تعالی

قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا بمثل هذا القرآن لا یاتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرا وقال النبی علیه الصلوة والسلام القرآن غنی

والمعنى جميعاً قائم بالذات مكتوب في المصاحف ومقروء بالالسنة ومحفوظ في الصدور

لا فقر بعده ولا غنى دونه وقال عليه السلام القرآن
هو الدواء من كل داء الا الموت وقال و لله
عز من قال لا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين
وقال عليه السلام اصدق الحديث كتاب الله تعالى
وقال امام احمد القرآن كلام الله غير مخلوق ومن
قال مخلوق فهو كافر

صد سنت صوت فی ورحمت صرف		سخن ش را بس لطافت وظرف

تخفش راحروف کی سجد		مستر حدوث کی مجد

۱ وهم حیران ز شکل و صورتهاش	عقل واله ز سرّ سورتهاش
مغز و نغز است حرف و سورت او	دلبر و دلفریب صورت او
۲ زد گرفته مقیم قوت و قوت	داده مُلک و زاده ملکوت
۳ سرّ او بهر حلّ مشکلها	روح جانها و راحت دلها
۴ دل مجروح را شفا قرآن	درد دلسوز را دوا قرآن
۵ تو کلام خدای را بینک	گر نه کوهی و حمار و اشک
۶ اصل ایمان و رکن تقوی او	کان یاقوت و گنج معنی او

۵ اشک ما چه خر او لاغ اینجا مراد از احمق است و احمق مراد اینجا از صورت پرست است که بتر کلام خدا از سعد... در خواندنش جز حسن صوت و طلاقت لسان و تحسین اهل بزم کار دیگر ندارند مقصود ... احکام قرآنی اصل ایمان است و تبعیت آن بی محبت نکردی ... که مومن بودن است و چون تبعیت ایمان است قبول ایمان بقرآن ... همین تقوی باشد کان یاقوت و گنج معنی ای گنج ...

هست قانون حکمت حکما		هست معیار عادت علما

۵ حکما در اینجا مراد دانشوران اند که ... و مشعله ... عقل ... از قرآن اسرار ایمان یافته و بمعارف و حقایق آن حکمتهای ... عرفان اندوخته اند نه حکمای فلسفه و نه اهل دهر ... حرفت کاران پیشه ور که خود را ... حکیم پندارند ... حکما دانند کما فی لوامع الاشراق من السیوطی چنانکه گفت که حکیم الهی تتمه در صفحه ۱۵۴

من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین

تتمهٔ شرح متعلق صفحه ۱۵۳

شیخ شهاب الدین مقتول که تازه کن رسوم قدمای حکماست در تلویح فرماید که در خلسهٔ لطیفه که غیبت است در اصطلاح ایشان عقل عاشر ارسطالیس حکیم را دیدم و در تحقیق ادراک که از مسایل حکمی و غوامض اسرار حکمت ست پرسیدم پس از جواب شروع در مدحت استاد افلاطون کرد و اطرای عظیم بکار برد سوال کردم که در متأخرین بپایهٔ او کسی رسیده گفت نی و نه بجزوی از هفتاد هزار جزو کمالاتش بعد از آن فلاسفهٔ اسلامی را نام بردم التفاتی بهیچ یکی نیاورد تا به ذکر بعضی از ارباب کشف و شهود پرداختم مثل جنید و بایزید بسطامی و سهل تستری وغیرهم رحمهم الله تعالی پس فریاد برآورد و گفت اولئک هم الفلاسفة حقاً عادت علما را معیار است قرآن معنی آنکه از سیرت ایشان خبر دهد چه اعمال باطنی ایشان را جلوه گاهی است اگر به ریا خیزند فراگوید از اسرار درونهای ایشان و اگر از روی نادیا حسب مدعای خود نکتهٔ از آن ببندند ظاهر شود زشتی نفس و نهاد ایشان از لفظ و معنی قرآن و اگر بر راه حق رفته اند چون زر خالص عقلهای ایشان بر تابند معه —

زینت جانها ستایش او ست	سلوت عقلها نمایش او ست
زینت از شفای جان تقی	رایتش در دو اندهان شقی
عقل کل را فکنده در شدت	نفس کل را نشانده در رحمت
عقل و نفس از نهاد آن جاخر	فصحا از طریق آن عاجز

فی جلال القرآن

زینت بضم یا کسر زن و نازکی و سلوت بفتح خورسندی و جمعیت آی ظاهر قرآن از حسن الفاظ و از حسن معنی آن آرامش عقل است که در قانون ظاهر عقل نمیدهی از زینت جان ستایش قرآن است چه ستودگیهای قرآنی که مراد زر ده قرآن است مذیب روح یا تباه در درون و نهاد آیت و زینت آن تقی جان مومن پاک نهاد و ستوده کردار ای زیب

هم جلیل است با حجاب جلال	هم دلیل است با نقاب دلال
سخن اوست واضح و واثق	حجت اوست لایح و لایق
دُرّ جان را حروف او درجست	چرخ دین را بدایتش برجست
روضهٔ انس عارفانست او	جنة الاعلی روانست او
ای ترا از قرائت قرآن	از سر غفلت و ره عصیان
بر زبان از حروف ذوقی نه	در جنان از وقوف شوقی نه
از کمال جلالت و سلطان	هست قرآن بحجت و برهان
از درون شمع منهج اسلام	وز برون حارس عقیدهٔ عام

عاقلان را حلاوتی در جان
غافلان را تلاوتی بزبان

بر زبان طرف حرف و ذوقی نه		غافل از معنیش که از پی چه
دیده روح و حرف قرآن را	ق	چشم جسم این و چشم جان آنرا
نعمت آن بهره جسم بگوش		نعمت این بخورد روح بهوش
بهر نامحرمان ز پیش جمال		بسته از مشک پرده‌های جلال
پرده و پرده دار را از شاه		نبود دل به هیچ سان آگاه
داند آنکس که وی بصر دارد		پرده از شاه کی خبر دارد
نشد از دور طارم ازرق		حرف او سست و تازگیش خلق
نحو و نقش و قرات و تنوین		از زمین هست تا سر پروین
تو همه زاز کفایت شب و روز	ق	قشر اول چشیده از گوز

کاولین پوست زفت و تلخ بود | دومین چون زماه سلخ بود
سیومین آن حریر زرد تنک | چارمین مغز آب دار خنک
پنجمین منزلست خانهٔ تو | سنتِ انبیاستانهٔ تو
چون زپنجم روان بیارائی | پس به اول چرا فرود آئی
تو زقرآن نقاب او دیدی | حرف او را حجاب او دیدی
پیش نا اهل چهره نگشادست | نقش او پیش او بر استادست
گر ترا هیچ اهل آن دیدی | این نقابِ رقیق بدریدی
مر ترا روی خویش بنمودی | تا رهت بدو بیاسودی
دلِ مجروح را شفا زویست | جانِ محروم را دوا زویست
تن چشید طعم نقلش از پی زیست | جان شناسد که طعم نغز چیست
حس چه بیند مگر که صورت نغز | مغز داند که چیست اندر مغز
صورت سور نقش همخوانی | صفتِ سیر نقش همیدانی
کم نه مهمان سرا عدن مدان | خوان قرآن به پیش قرآن خوان
حرف را زان نقاب خود کردست | که زنامحرمیست در پردست
صورت از عین روح چه جبرست | تن دگر دان که روح خود دگرست

تو همان دیده ز صورت آن	کاهل صورت ز صورت سلطان
چه شماری حروف را قرآن	چه حدیث حدث کنی با آن
حرف با او اگرچه همخوابه است	بیخبر همچو نقش گرمابه است
که نه بیند همچو بیداران	ذات او خفتگان و طراران

فی ذکر سر القرآن

چونکه باشد ز محرمان بنهفت	سر قرآن زبان نداند گفت
سر قرآن خدا نکو داند	زو شنو زانکه خود همو داند
کس نشناخت جز بدیده جان	حرف بیمای راز قرآن خوان
من نگویم اگرچه عثمانی	که تو قرآن همی نکو دانی

ق ۱۵۹

هست دنیا بسان تابستان | خلق در وی بسان سرمستان

در بیابان غفلت اند همه | مرگ همچون شبان و خلق رمه

واندرین بادیهٔ هوا و هوان | ریگ گرمست همچو آب روان

هست قرآن چو آب سرد فرات | تو چو عاصی تشنه در عرصات

حرف قرآن تو ظرف آب شمر | آب میخور بظرف در منگر

کان وکین زان نماید اوطان | که تموزست مهر در سرطان

زان بماندست نهاد بی روزه | کاب سردست و کوزه بیروزه

سر قرآن پاک با دل پاک | در دگوید بصوت انده ناک

عقل کی شرح و بسط او داند | ذوق او سر سر نکو داند

گرچه نقش سخن نه از سخن است | بوی یوسف درون پیرهن است
بود در مصر مانده یوسف خوب | بو بکنعان رسید زی یعقوب
حرف قرآن ز معنی قرآن | همچنانست کز لباس تو جان
حرف را بر زبان توان راندن | جان قرآن بجان توان خواندن
صدف آمد حروف قرآن در | نشود مایل صدف دل حر
حرف او گرچه خوب و منقوش است | کوه ازو همچو عهن منفوش است
از درون کن سماع موسیقار | نز برون همچو زیر موسیقار
پیان چو آن خواند نغمه ضرب کند | هر که بشنود خرقه ضرب کند
لفظ و آ[illegible] در ابا[illegible] | چون شه چوبک زکاسهای نبات
پوست [illegible] مغز بود | پوست هم پرده دار مغز بود
[illegible] آید | نیست از جهل تو برون آید

تا درین تربتی که ترتیب است	تا درین مرکزی که ترکیب است
تا درین عالمیکه پر صیدست	ق تا درین مرکزی که پر کیدست
بیصر بدین بدل طوبی	بزبان حرف خوان بدل معنی
بکن از بهر حرمت قرآن	عقل را پیش نطق او قربان
عقل نبود دلیل اسرارش	عقل عاجز شده است در کارش
تو کنون نا حفاظ و غمازی	نه سزاوار پرده رازی
تو نگشتی بسر او واقف	نرسیدی هنوز در موقف
تا هوا خواهی هوا داری	کودکی کن نه مرد این کاری
چون جهان هوا خرد بگرفت	نیکی محض جای بد بگرفت
دیو بگریخت هم بد و نج آز	یافت انگشتری سلیمان باز
شد نهفته است سر او شیطان	چه عجب گر نهان شد از قرآن

باش کانگه که صبح دین بدمد | شب وهم و خیال و حس برمد
چون ببیند مر ترا بی عیب | روی پوشیدگان عالم غیب
مر ترا در سرای غیب آرند | پرده از پیش روی بردارند
سر قرآن ترا چو بنمایند | پرده های حروف بگشایند
خاکی اجزای خاک را بیند | پاک باید که پاک را بیند
در دماغی که دیو کبر دمید | فهم قرآن از آن دماغ رمید
خر بود همچو سنگ خشک خموش | سوی سر نبی نیارد گوش
ز استماع حدیث تابد گوش | وز پی سر سوره نارد هوش
هوش اگر گرد نعال حق یابد | سر قرآن ز سوره دریابد

فی ذکر اعجاز القرآن

ای زده پا بکف آورده | وز ملک صورت صف آورده
مغز در زان بدست ناوردی | که بگرد صدف همی گردی
زین صدفهای تیره دست بدار
در صافی ز قعر بحر برآر

گهر بی صدف درون دل است | صدف بی گهر برون گل است

قیمت دُر نه از صدف باشد | تیر را قیمت از هدف باشد

آنکه داند بدید قعر از قعر | نشناسد نه دُرّ دریا بقعر

وانکه بر شطر شط این دریاست | نه سزاوار لؤلؤی لالاست

شطر قرآن چو شطر ایمان است | کاز در راحت دل و جان است

صفت لطف و عزت قرآن | هست بحر محیط عالم جان

قعر او پُر ز دُرّ و پُر ز گهر | ساحلش پر ز عود و از عنبر

ز دوست از بهر باطن و ظاهر
منشعب علم اول و آخر

پاک شو تا معانیِ مکنون / آید از پردهٔ حروف برون
تا برون ناید از حدث انسان / کی برون آید او حروف قرآن
تا تو باشی ز نقش خود محجوب / با تو و عقل تو چه زشت چه خوب
نشود دل ز حرف قرآن به / نشود بز به هیچ هیچی فربه
نکند خیره زودی و دیری / آب در خواب تشنه را سیری
تو که در بند کلک النقاسی / چهره را از نقاب نشناسی
نبود خاصه در جهان سخن / رنگ و بوی سخن چو جانِ سخن

چون قدم در نهی دران اقلیم | کندت ابجد وفا تعلیم

چون بخوانی تو ابجد دین را | اب وجدان تو شمس و پروین را

سیرت صادقان چنین باشد | ابجد عاشقان همین باشد

پرده روی روز تاریکیست | نظم این نکته سخت باریکیست

گر همی گنج دولت باید و جان | آیتی زو بجان و دل برخوان

تا درو گوهر یقین یابی | تا درو کیمیای دین یابی

تا بیابی تو درج در یتیم | تا بدانی تو زر ناب از سیم

درجها چیست سر ربانی | در میان چیست رمز روحانی

تا نماید بتو چو مهر و چو ماه | روی خوب خود از نقاب سیاه

چون عروسی کز نقاب تنگ | بدر آید لطیف روح و سبک

فی هدایت القرآن

صبر است او و عاشقان را بی | رسن او و غافلان چاهی

در بن چاه جان را وطن است | نور قرآن بسوی آن رسن است

خیز و خود را رسن بچنگ آور | تا بیابی نجات خویش مگر

ورنه گشتی بقعر چاه هلاک | آب و بادت دهد بآتش و خاک

۱۶۶

تو چو یوسف بچاهی از شیطان	خورده‌ات چنبری و رسن قرآن
گر همی بایدت بیاید و جاه	چنگ در وی زن و برآی ز چاه
راه مردان رسن بدان سازند	تا بدان آب جان بدست آرند
تو رسن را همی بدان سازی	تا کنی بهر نان رسن بازی
کس نداند و حرف از قرآن	با چنین دیده در هزار قران
دشت عقلت چو چرخ گردانست	پای بند دولت تن و جانست
گر ترا تخت و تاج باید و جاه	چه نشینی مقیم در بن چاه
یوسف تو بچاه درماندست	دل تو سورهٔ سفه خواندست
رستن از درد سازد و لو از آه	یوسف خویش را برآر ز چاه

فی عزة القرآن انها لیست بالاعشار والاخماس

بهر یکبیت کودک از وسواس	قوله	نامش اعشار کرده و اخماس
کرده منسوخ حکم هر ناسخ		نه شده در علوم آن راسخ
متشابه تراشده محکم		کرده بر محکمش معول کم
تو رها کرده نور قرآن را	ق	وز پی جامه صورت آن را
ساخته دست موزه سالوس		بهر کمین جو دو کاسه سبوس

گه شترو وشش کنی وگاه مثل	گاه سازی ازو سلاح جدل
گه زنی در همش به بی ادبی	گه شمارش کنی به بو العجبی
گه کنی بر قیاس خود تاویل	گه کنی حکم را بران تحویل
گه زپایانش سر بری بخیال	گه درونش کنی برون بمجال
گه برای خودش کنی تفسیر	گه بعلم خودش کنی تقریر
می نگردی مگر به بغاره	گرد صندوقهای سیاره

گاه گوئی رفیق جاهل را
یا نه کرباس باف کاهل را

که نویسیم ترا یکی تعویذ	پاک دار ای جوان مدار پلید
لیک صد بیگاه می باید	خون مرغ سیاه می باید
اینهمه حیله بهر کید و درم	شام تا چاشتی ز بهر شکم
عمر برداده بخیره بباد	من چه گویم برو که شرمت باد
در یکی مسجدی خزی بهوس	حلق پر باد همچوی جرس
زین هوس شرم شرع و دینت باد	با خرد با اجل قرینت باد
با چنین خوبی و فضل و فرهنگت	شرم بادت که نیست خود ننگت

فی صحة الکلام

باش تا روز عرض بر یزدان	گله جان تو کند قرآن
گوید این ناحل مصدق تو	چند باطل کشید از حق تو
گوید ای کردگار رسید انی	آشکارا چنانکه پنهانی
شب و روزم بخواند با فریاد	داد یک حرف من بصدق نداد
حق نحو و معانی و اعراب	زو ندیدم بصدق در محراب

در صفت قرآن

سورتی همچو سرو غاتفری ... نظم او چون نغفتهٔ طبری

نصب و رفعش چو عرش و چون کرسی ... گر تو از مرشدی خبر پرسی

جر و جزمش وی از طریق قدم ... لوح محفوظ و تفسیرین قلم

حرفها بال روح و پردهٔ نور ... نقطه‌ها خال مشک بر رخ حور

اینچنین در نگر بصورت او ... تا بدانی تو ستر سورت او

تا الف را درون رای آرد ... باد تارا بزیر پای آرد

تا فرو شد بجای جان و خرد ... یوسف خویش را بجرزه بد

زانکه در کوی عشق وحدت و ننگ	بیش زین قیمتی نیارد رنگ
بوتهٔ شهوت امتحانش کند	پس ازان همچو زر کانش کند
پس دگر بار بوتهٔ سازد	تا در دغل و غش بگدازد
پس چو زرمش کند فرو ساید	پس بدو تاج او بیارآید
هر ملک را که عدل و دین باشد	افسر و تاج او چنین باشد
سخنی کز تو گشت آلوده	گرچه نیکوست هست بیهوده
باد گرچه خوش آید و دلکش	بر حدث بگذرد نیاید خوش

فی ذکر کشف القرآن

مر جنب را بامر یزدانش	پس نه مهجور کرد قرآنش

جان و خرد است قیمت در عالم مجاز از خود بیش و بیش ندارد اما وحدت در اصطلاح صوفیه عبارتست از توجه ذات بذات بطریق اجمال که موسوم گردد بمرتبهٔ قابلیات و تعیّن اول لفظ ننگ را که درین مقام مرادف وحدت ساخته کنایت ازانست بوتهٔ و توجه ذات تو اندر ذات [illegible]

بس زانوی حیرتش بنشاند — لاجرم چو بر دو دستش خواند

مقری زاهد از پی یکدانگ — همچو قمری دو مغز دارد بانگ

قول باری شنو هم از باری — که حجابست صنعت قاری

مرد عارف سخن ز حق شنود — لاجرم ز اشتیاق کم غنود

طبع قوال راز بون باشد — عشق را مطرب اندرون باشد

در دل نفس نه بر رخ خال — که خیالات نشان دهد از حال

شکن و پیچ و وقفه در آواز	باخیال لطیف گوید راز

هرچه آوازِ نقش و آوازه است
خانه‌شان از برون دروازه است

از فرودی و شنیدیم که بالیم را هنوز منتی و نازشی برجا بودی مگر روزی باشد که ما هم این نوا سنج را بدو یک پیسه خریدار شویم و کجا باشد که سقف ایوان خویش قرارگاه قفسش گردانیم باید دانست که بلبل دو قسم است یکی عندلیب که با قمری برابر باشد و بر سرِ سنبل سراید و رنگ او خاکستری است و جمع آن برخلاف قیاس نزد عرب عنادل است و این اینرو جیحون یافت نشود چه هوای گرم خوشش نیاید و او بر سر لبِ آب و سنبل تر چندان می سراید که خویش را گم کند بلکه بسا وقت جان بازد و قسم دوم بلبل است که دستان گوش گویند و این کوچک است مانند عصفور و این دو قسم است یکی فقره گوئی و دگر سلسله بند و بهترین اقسام آنست که شب گوید و تمام چنانکه از شام بر پشته نشیند و تا بامداد سراید نه آنکه از شطر لیل گوید و دانندهٔ این کار نیکو داند زیاده ازین چه گوئیم که ما را هم گاهی در دنیا جای بود پس مراد حکیم آنست که بلبل جز از صوتی دگر ندارد و چه بانگ بلبل را معانی و ترانهٔ است از بیجاست که بهائیش دو دانگ باشد بیت آینده مؤید این معنی است

هیچ معنیستی اگر در بانگ
بلبلی سنده نیستی بدو دانگ

دل ز معنی طلب نه حرف مجوی	۱۲۶	که نیابی ز نقش عنبر بوی
همدمی دان درین سرای مجاز		چشم را رنگ و گوش را آواز
مجلس وجد جای بی‌گوشی است		و ندر آنجا سماع خاموشی است
کی سوی عشق دیدنی باشد		لذتی کان چشیدنی باشد
طبع را از غنا مگردان شاد		که غنا جز غنا نیارد یاد
یار گو بر سر پل آمد یار	ق	تو مرا ور از آب دور مدار
یا بآتش فرو بر از سر کین		یا بخاکش سپار و خوش بنشین
هر چه در عشق نیک و هر چه بد است		بار حکمش کشیدن از خرد است

هرچه صورت دهد بآتش ده		ناله زار درد دل خوش نه
چون برون ناله آید از دل خوش		پای او گیر و سوی دوزخ کش
می نداری خبر نوای شناس	ق	که بصد بند حیلت و ریواس
آن همه دیو نفس در تو دمد		تا ز تو عقل و هوش تو برمد
ای درین بادیه پر از بیداد		عمر را عمر خوانده شرمت باد
راه دین صنعت و عبارت نیست		نحو و تصریف و استعارت نیست
این صفات از کلام حق دور است		ضمن قرآن چو دُر منثور است

ناگهی باشد ای مسلمانان	گر شود سوی آسمان قرآن
گرچه مانده است نزد ما نامش	نیست مانده شروع و احکامش

فی استماع القرآن مجازاً

در طریقی که شرط جان سیر است	نعرهٔ بیهده خری و تریست
مرد دانا بجان سماع کند	حرف و صوتش همه وداع کند
جان از و حظ خویش برگیرد	کارها جملگی ز سر گیرد
با مرید جوان سرود و شفق	همچنان دان که مرد عاشق و دق

حال کان از مجال و زرق بود — همچو فرعون بانگ غرق بود

بانگ او حال غرق سود نکرد — آتش اشتیش دود نکرد

هر که در مجلس شه بانگ کند — دانک ز اندیشه دو دانگ کند

ورنه آه مرید عشق الفنج — همچو ماریست خفته بر سر گنج

اژدها گر ز گنج برخیزد — مهرهٔ کامش آتش انگیزد

گنج اندر فقیر چیست حزی — چلچلک اندر چراغ چیست تری

آب و روغن چو در هم آمیزد — نور در صفو روغن آویزد

تف چو روغن ز بیش برگیرد	نم بیگانه بانگ ور گیرد
آه رعنای طبیعت تست	راه مینای شریعت تست
آینه روشن است راه شما	پرده آینه است آه شما

التمثیل فی خلقة آدم و عیسی ابن مریم علیه السلام

پدر آدم اندرین عالم	هست زان دم که زاده مریم
تن که تن شد ز رنگ آدم شد	جان که جان شد ز بوی آن دم شد

[illegible]

	١٨١	
هر کرا آن دم آدم اوست		وآنکه را نیست نقش عالم او
آدم آندم که از قدر دریافت	ق	دل خبر یافت سوی جان بشتافت
کز این دم خبر چگونه دهی		گفت هستم ز جام و جامه تهی
جامه و جام ما تهی زانست		کین گرانمایه سخت ارزانست
همه خواهی که باشی او را باش		بر او سوی خویش هیچ مباش
بر پریده ز دام ناسوتی		در خزیده بدار لاهوتی
دیده خطهای خطهٔ ملکوت		همچو عیسی بدیده لاهوت

واگر پیدا غته باشد گوییم که مسمار بر دهنش دوخته باشند مصرع وآن مرتبه فناست و منتهای نظر و تمامی مقصود او بقاست و این تعیّنیت باشد که ما پیش ازین در دفتر گفته آمدیم سه چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب سروش عالم غیبم چه مژده‌ها دادست که ای بلند نظر شاهباز سدره نشین نشیمن تو نه این کنج محنت آبادست ــ ترا ز کنگرهٔ عرش میزنند صفیر ــ ندانمت که درین دامگه چه افتاده است ــ غم جهان مخور و پند من مبر از یاد ــ که این لطیفهٔ نغزم ز رهروی یاد است رصد [illegible] دیده و از [illegible] گره بگشای ــ [illegible] اختیار نشاید است مصرع دام ناسوتی یا عالم آب و گل مرادست و یا تن خاکی که خود عالم صغیرست و دار لاهوتی خود شناسی تست چه دیدیم که [illegible] این جرس را کاروانی دیگرست ــ دیدهٔ لاهوت همان دیدهٔ باطن است که خبر به بلند طالع چون عیسی روحی فداه بغیر میسر نشود و چه نظارهٔ خطهای خطهٔ ملکوتی را دیدهٔ لاهوتی سپرده اند نه دیدهٔ ناسوتی چه لاهوت حیاتیست که ساری است در اشیا و ناسوت محل آن و ذلک هو الروح شعر روح [illegible] شمع [illegible] اوست حیات [illegible] روشن ز دو او از ذات [illegible] مرتبه اسما ملکوت است محمد و آدم

آنکه در بند این جهان آویخت ‌ ‌ ‌ سو و کردار ز لشکرش بگریخت

کاین جهانیست مایهٔ غم و رنج ‌ ‌ ‌ خوانده عاقل ورا سرای سپنج

رهبرت باد بهر صورت و جان ‌ ‌ ‌ اینجهان عقل و آنجهان ایمان

خنک آنکس که عقل رهبر اوست ‌ ‌ ‌ هر دو عالم بطوع چاکر اوست

ننگ آنکس که نقش خویش بجست ‌ ‌ ‌ نه کس او را نه او کسی را جست

خویشتن را یکی مخوان در ره ‌ ‌ ‌ کان یکی کی که هیچ از آن یک به

همچو نقش زیاد بهر بسیج ‌ ‌ ‌ بسوی خود یکی تو ان یک هیچ

تو یکی و لیک هم ز اعداد	نام داری ولیس چو نقش زیاد
چون درآمد وصال را حاله	سر وشد گفت وگوی دلاله
گرچه دلاله جنبی کار است	گاه خلوت تراگر انبار است
زانکه باشد ز روی عقل و نظر	دو زهر میت بوقت خوشه ظفر
پس تو ای بوالفضول کلغانی	چون درین رود بر یل غاری

ذکر الانبیاء علیهم السلام خیر من حدیث الجهلاء وفی ایام الفترة الجاهلیة وبعث الانبیاء والرسل صلوة الله علیهم اجمعین وهؤلاء شفعاؤنا علیهم السلام

انبیا راستان دین بودند	خلق را راه راست بنمودند
چون بغرب فنا فرو رفتند	باز خود کارگان برآشفتند
پرده تابست ظلمت از شب شرک	بوسها داد کفر بر لب شرک
این چلیپا چو شاخ گل در دست	وان چو نیلوفر آفتاب پرست
این صنم کرده سال و مه معبود	وآن جدا مانده از همه مقصود
این شمرده ز جهل بی برهان	بدی از دیو نیکی از یزدان
خاک باشان و آتش آشامان	آب کوبان و باد آرایان

۱۸۴

این چو باده ز مغز عقل زدای	وان چو بنگیا ز سر عمامه ربای
این وثن را خدای خود خوانده	وآن شمن وار دین برافشانده
این یکی سحر و آن دگر تنجیم	این یکی در امید و آن در بیم
همه ناخوب سیرتان بودند	همه اعمی بصیرتان بودند
عام قانع شده بر آیین دین	خاص مشغول در نشستن دین
دین حق روی خود نهان کرده	هر یکی دین بدعیان کرده
بدعت و شرک پر برآورده	زندقه جمله سر بر آورده
این بتلقین هرزه در بند	وان بتخییل بیهده خرسند
گوش سرشان هوش شنوده ز دیو	ندبانشان هدی نموده ز دیو
شده نزدیک عام دانشمند	سفه و غیبت و فضولی پند

این و آن از روی ترصیع تقابل اشارات است بزنگ تقسیم بر گروهای باطله از روی تعمیم نعوذ بالله من الشیطان الرجیم با آنکه با دستیاری آنکه ازو در هندی صُور با خوانند اگر بصراحت چو بر و بورقهای پیشینه که دفتر دفتر گفته آمده ایم از مغز عقل زدودن باده دانسته باشی اگر ثابت نفس باده را تا لب رساندن تو دانسته باشی مصرع ثانی وثن بت هندی صورت شمن خادم بتکده که آنرا هندیان پوجاری و پنده خوانند و ایشان از اولاد برهما باشند و برها پایه اصل برهم است و برهم اصل مایه است و آن ذات بحت است دیگر از برهمن پرس مصرع ثالث سحر و تنجیم مراد از سحر اهل نیرنج و طلسم اند و از اهل تنجیم مراد اجرام پرستان اند در مصرع ثانی

خاص در بند شهوت و لذات	عام در بند هزل و ترّهات
مندرس گشته علم دین خدای	همگنان ترّهات خای دهر زه درا
عز خود جسته در بهانهٔ علم	عقل پوشیده درمیانهٔ علم
رستها ز بیم بند و طلسم	ردی پوشیده چون الف در بسم
خاصگان چون بجانه باز شدند	عامه هم با سر مجاز شدند
آن یکی رفته بر رهِ موسی	وان دگر مقتدای او عیسی
کیش زردشتی آشکاره شد	پردهٔ رحم پاره پاره شد
ملک توران و ملکتِ ایران	شده از جور ریکدگر ویران
حبشه تاخته سوی یثرب	فیل با ابرهه ز مرغ هرب
خانهٔ کعبه گشته تنها نه	بگرفته تعصب بیگانه

له مندرس فرسوده شدن اندراس فرسوده کهنه شدن و نابود شدن

ترّهات جز از خج خج هیچ نیست مع له واین علم ظاهر است که عقل مرآن عقل سلیم است و آن عقل حقیقت جوی درمیان علم اصلی پوشیده شده مع له بند و طلسم سحر و نیرنگ که در زمانه فترت شایع بود الف در بسم نگفته الیت از فن صرف چه در اسم لفی که هست وصلی است چون حرفی بر سرِ آن آرند الف از میان افتد نه پیدا نماند وچون الف راستی است نسبت راستی با لف خوش باشد مع له مجاز کلمه که مستعمل شود در غیر معنی حقیقت و هم جای عبور گویند و معنی شعر نیکو دانی مع له رهِ موسی یهودیست و آن تضلیل و اقتدا عیسی نصرانیست و آن است

عتبه و شیبه و لعین بوجهل | یکجهان پر زناکس و نا اهل

عالمی پر سباع و دیو و ستور | صد هزاران ره و چه و همه کور

بر چپ و راست غول و شیر | راهبر گشته کور و همره لنگ

گشته جهل راز پر خوابی | کژدم حمق کرده ذوّابی

پر جهالت جهان پر نیرنگ | بر خردمند راه دین شده تنگ

بانگ برداشته سحرگاهان | سگ و خر در جهان گمراهان

ای سنائی چو برگرفتی کلک | دُرِ معنی کشیدی اندر سلک

چون بگفتی ثنای حق اوّل | پس بگو نعت احمد مرسل

چون ز توحید گفته شد طرفی | گفته خواهم ز انبیا شرفی

خاصه نعت رسول بازپسین | آن ز پیغمبران بهین و گزین

احمد مرسل آن چراغ جهان
رحمت عالم آشکار و نهان

تمت

خاتمهٔ طریقه از شارح حدیقه

احمد الله ربی الاعلی | اشکر الله حسبی المولی

مولنا علائی سلّمه

گفته شد سرّ نکتهٔ توحید
خامه از سجده ریختن پیدا
از احد تا به احمد ای نادان
چهل پایه بشوق بشتابی
گر ببالا شوی بدین پایه
فخر آدم صفی امام بشر
شد دلی سری ز رتبت او
ای علائی چو از احد گفتی
گفته آید کنون ز نعت نبی

نطق و جان یافت دولت تحمید
در ره نعت قامتش خم ساخت
نیست راهی دراز چندان
اندر احمد احد همی یابی
احمدت بخشد از احد مایه
اوّل اندر شرف بخلق آخر
قاب قوسی دمی ز قربت او
دُر معنی بشرح در سفتی
سرور انبیا خلیل و صفی

جان و دلم فدای نامش باد
صرف دو قلم به اهتمامش باد

الحمد لله علی الاختتام — والشکر لله علی ختم الکلام وقد فرغنا من شرح المقصد الاوّل بالتنقیح والتحریر فنشرع فی مقصد الثّانی فی التبیین والتفسیر ان شاء الله المستعان وهو حسبی وعلیه التکلان والسّلام علی جمیع الانبیاء وخاصّةً علی نبیّنا خیر المرسلین وآخر دعوانا

الحمد لله رب العالمین — تمام شد شرح باب نخستین
از توضیحات علائی بر حدیقه حکیم سنائی که موسوم گشت
بطریقه حدیقه و ملقب شد به نمیقه انیقه
والسلام وهو خیر ختام

یلوح الخط فی القرطاس دهرا		وکاتبه رمیم فی التراب

بقلم فقیر حقیر نجم الدین پنجابی سکنه موضع نوئینکی سندهو
ضلع سیالکوٹ

